

De Vernietiging van de Joden in Polen

Ooggetuigeverslagen
over

WARSCHAU
LUBLIN
TREMBLINKI
BELZEC
POSEN
KRATZAU
AUSCHWITZ

Voor Nederland verzameld en
bewerkt door Drs. J. A. WEIJEL

UITGAVE:

BOOM-RUYGROK N.V., HAARLEM - CARPE DIEM, BARENDRECHT

PRIJS f 1.25

De Vernietiging van de Joden in Polen

Ooggetuigeverslagen
over

WARSCHAU
LUBLIN
TREMBLINKI
BELZEC
POSEN
KRATZAU
AUSCHWITZ

Voor Nederland verzameld en
bewerkt door Drs. J. A. WEIJEL

UITGAVE:

BOOM-RUYGROK N.V., HAARLEM - CARPE DIEM, BARENDRECHT

PRIJS F 1.25

Vertaling
ROSA VOMBERG

Copyright bij Drs. J. A. Weijel.
Nadruk verboden.

VOORWOORD VAN DEN BEWERKER

Deze Nederlandse bewerking is mogelijk geweest, dank zij de medewerking van Dr. A. Silberschein, te Genève, die de oorspronkelijke Franse en Duitse uitgaven verzorgd heeft.

De gegevens waaruit geput is, zijn grotendeels ooggetuigeverslagen, zowel van Joodse als niet-Joodse zijde; tevens werd gebruik gemaakt van inlichtingen, verkregen door een groep jonge Joden, die vanuit neutraal gebied naar Polen zijn gegaan, om zich ter plaatse op de hoogte te stellen.

Bij de Nederlandse bewerking is een keuze gemaakt uit het meer omvangrijke Franse en Duitse materiaal en tevens werden gegevens verwerkt, mij door uit Polen teruggekeerde gedeporteerden verstrekt. Voorzover hun eigen ervaring strekte en naar wat zij van medegevangenen vernamen, konden zij deze verslagen bevestigen. Dit en de bronnen waaruit geput is, zijn een waarborg voor de waarheid.

Er is niet naar volledigheid gestreefd. Men zal tevergeefs zoeken naar uitgebreide verslagen over gruwelen en experimenten. De mededeling daarvan acht ik de taak van een Zwartboek. Ik meende echter, dat het wel van belang was meer bekendheid te geven aan de gebeurtenissen in Polen, die tot de vernietiging van het Europese Jodendom geleid hebben. Ik heb getracht dit zo sober mogelijk te doen: de nagedachtenis van hen, die omkwamen, gebod dat. Vandaar dat ik mij beperkt heb tot de essentiële gegevens.

Ook weet ik, dat het onmogelijk is in verslagen of rapporten de werkelijke ellende van het kampleven weer te geven. Wie kan de troosteloosheid van dit leven beschrijven, de spanning, die de geruchten veroorzaakten, de onafzienbaarheid van de oorlog en alle andere factoren, die het leven in de kampen karakteriseerden? Hoe zwaar hebben niet diegenen geleden, die wisten, dat zij het niet konden volhouden! Is het niet juist de bewustheid, die aan dit alles haar vreselijke aspect geeft; de cynische bewustheid, waarmee miljoenen ten onder gebracht werden enerzijds en het weten van het noodlot anderzijds?

De maar al te menselijke neiging tot wraak gaat volkomen onder in de onmetelijkheid van het leed om al deze verloren mensenlevens. De Joden zijn niet gestorven, omdat zij door een daad een verantwoordelijkheid op zich hadden genomen; zij gingen onder, omdat zij behoorden tot een volk, dat zichzelf niet beschermen kan en door geen macht ter wereld beschermd wordt. Want deze Jodenvervolgning staat niet alleen: er zijn eeuwen van vervolging voorafgegaan en er zijn al reeds enige maanden van vervolging op gevolgd. Het antisemitisme is reeds eeuwen oud en is niet met de ondergang van het Derde Rijk verdwenen. Het antisemitisme is mogelijk, doordat het Joodse volk vervolgd kan worden, doordat de Joden een gemakkelijke prooi zijn voor de slechte luim der volkeren.

Het probleem der Jodenvervolgning is niet op te lossen door de hulp aan enkelingen; het vraagstuk moet in zijn geheel en in zijn kern worden aangepakt. Nog verblijven duizenden Joden in hun bevrijde concentratiekampen, hetzij omdat zij statenloos zijn, hetzij omdat terugkeer naar het land van herkomst zelfmoord betekenen zou, doordat het antisemitisme niet met de Duitsers verdreven is. En is het niet bitter te vernemen, dat de troepen, die Europa van het Absolute Kwaad bevrijd hebben, nu naar de plaats gedirigeerd worden, waar de Joden zich een eigen nationaal tehuis willen bouwen? Is er dan geen enkel onrecht, dat de Joden bespaard blijft?

Op dit punt van de geschiedenis vraagt het volk, dat het meest geleden heeft, om recht. Om het recht zichzelf te mogen beschermen, want anderen zullen het nooit doen. Op het tijdstip, dat nog tienduizenden gered hadden kunnen worden en de Geallieerden volkomen op de hoogte waren van de gebeurtenissen in Polen — beter dan de toen nog toekomstige slachtoffers —, heeft men niet de moed gehad om door politieke maatregelen te trachten, aan de slachtingen een einde te maken.

De opstand van Warschau is mogelijk geweest, doordat deze helden bijeen woonden en de ondergang van deze moedigen was mogelijk, doordat de „wereld” hen als roependen in de woestijn gelaten heeft. In deze nalatigheid ligt de schuld van de „wereld”. Ook staat het vast, dat ware vrije immigratie in Palestina toegestaan op een zeker ogenblik, tienduizenden Joden niet in de gaskamers gedreven waren.

De ontkenning van het simpele recht op het leven — het recht dat de basis vormt van elke beschaving — voert tot in de onmetelijke afgronden, waar aan het slechtste in den mensch de vrije loop gelaten wordt. Maar de macht van dit Absolute Kwaad zal eerst dan werkelijk overwonnen zijn, als aan het Joodse volk recht geschied is door de stichting van een vrij Joods land. Tot zolang zal dit volk „niet zwijgen en niet stil zijn, om der wille van Zion”.

Begin October 1945.

Ter nagedachtenis aan Walter Süsskind wordt de opbrengst van dit werk bestemd voor de Joodsche weeskinderen, wier ouders slachtoffers waren van de vervolgingen.

WARSCHAU.

INLEIDING.

Het verslag over de opstand en ondergang van het ghetto van Warschau is ontleend aan twee te Genève verschenen publicaties. Het eerste, samengesteld door Dr. A. Silberschein, is getiteld „Das Martyrium des Warschauer Ghetto", het tweede heet „Warschau". Dit laatste is een ooggetuigeverslag van een Joods medicus, die na zijn deelneming aan de Poolse veldtocht tegen de Duitsers het leven in het ghetto meemaakte, tot zijn internering als burger van een vreemde mogendheid op 19 Maart 1943.

De publicatie van Dr. Silberschein was gebaseerd op gegevens van een ooggetuige, die als verbindingsman fungeerde tussen de Joden en de Poolse illegaliteit (Polska Organizacja Wojskowa) en later via de Oekraïne naar het buitenland ont kwam. Verder dienden tot bronnen de Gazeta Zydowska, artikelen in het Palestijnse blad „Dawar", enkele Poolse geheime kranten en enkele in Amerika en Engeland verschenen publicaties.

DE JOODSE GEMEENTE VAN WARSCHAU TOT AAN HET BEGIN DER VIJANDELIJKHEDEN.

In het jaar 1938 telde Warschau op een totaal aantal inwoners van 1.261.000 ongeveer 375.000 Joden, die het economisch meest actieve element van de Poolse hoofdstad vormden.

Zij maakten 51,4 % van de in de handel en 30,8 % van de in de industrie werkzaam zijnde bevolking uit.

Het Joodse Warschau was het middelpunt van alle Joodse organisaties in Polen. Er waren centrale comité's van alle Joodse partijen, van vakverenigingen, economische verenigingen, verbruiksverenigingen, Hebreeuwse en Jiddische schoolorganisaties („Tarbut", „Ciszo", „Szulkult", „Jawne", „Bet Yaakow", enz.), inrichtingen voor beroepsopleiding, weldadigheids- en sportverenigingen. De grootste Joodse dagbladen van Europa verschenen daar, zoals de „Hajnt" (Zionistisch orgaan), „Moment" (orgaan van de rechtse Zionisten), „Volkscajtung" (orgaan van de Joodse socialistische

„Bund“), „Dos Naje Wort“ (Zionistisch-socialistisch), „Dos Jüdische Togblatt“ (orthodox), „Unzer Express“ (partijloos), twee in het Pools geschreven dagbladen en een groot aantal week- en maandbladen, alsmede andere tijdschriften in het Jiddisch, Hebreeuws en Pools.

Bij het uitbreken der vijandelijkheden schaarden de Joden zich om de overheid, om de onafhankelijkheid van het land te verdedigen. Ze hadden een belangrijk aandeel in de heldhaftige verdediging van Warschau. Ze waren in de voorste rijen van de strijders aan te treffen en overal, waar het gevaar groot was, wierp zich de Jood in de strijd. Zelfs Joodse vrouwen, grijsaards en kinderen volbrachten meer, dan hun hun vaderlandse plicht gebod. Terwijl de zware Duitse bommen op de Poolse hoofdstad vielen en de woonwijken een buit vormden voor het vuur, zag men altijd weer oude Joden in hun karakteristieke kleding, proberend de vlammen op de daken van de ergst gehavende huizen te blussen.

Reeds in die dagen probeerden de Nazi's in de eerste plaats de Joodse bevolking te kwellen. Zo hebben ze in September 1939 op Grote Verzoendag de Joodse wijk in Warschau bijzonder wreed gebombardeerd: tienduizend Joden werden gedurende het bombardement gedood en honderden Joodse huizen met de grond gelijk gemaakt.

EERSTE VIJANDELIJKE MAATREGELEN TEGEN DE JODEN.

Vanaf 1 October 1939, de dag van de intocht in Warschau, hadden de Duitsers het op de Joden gemunt.

In de eerste plaats moesten de Joden op een keer reusachtige belastingen betalen. Dan weer werden ze beledigd, vernederd en in hun waardigheid getroffen. De Duitsers bespotten de Joden, die ze ontmoetten, hielden hen in het openbaar op straat aan, scheurden hen de kleren en schoenen van het lichaam, maakten hun zakken leeg en namen alles mee, wat ze aan waardevoorwerpen bij hen vonden. Soms sloegen zij hen. En daarmee begint de geschiedenis van het martelaarschap van de Joden.

Het Comité, dat er tot nu toe geweest was, van de Joodse Gemeente, werd spoedig ontbonden en een „Judenrat“ be-

noemd, die merendeels uit mensen samengesteld werd, die gedwee de Duitsers volgden en bang voor hen waren.

In November 1939 deelde de bezettende macht de „Judenrat“ mee, dat ze van plan waren een ghetto te maken. Maar uit bezorgdheid, dat de bevolking zich hevig tegen deze maatregel zou verzetten, besloten de Duitschers hun plan, om in Warschau een ghetto te stichten, uit te stellen. Zij beperkten zich er voorlopig toe, het in hoofdzaak door Joden bewoonde kwartier tot „Seuchensperrgebiet“ te verklaren, d.i. een gebied, dat afgesloten is, omdat er besmettelijke ziekte heerst. Aan in- en uitgang lieten ze reusachtige plakkaats aanbrengen, met het opschrift:

„Seuchensperrgebiet. Nur Durchfahrt gestattet.“

Men moet echter opmerken, dat in die tijd gevaar voor besmetting noch in de Joodse wijk, noch in andere wijken van Warschau bestond.

De Duitsers werkten met grote ijver aan de voorbereiding van een hele reeks van verordeningen, voorschriften enz., om tenslotte het ghetto van Warschau op te richten.

Zo gaat het tot 16 October 1940, de dag, waarop het decreet over de oprichting en omvang van het ghetto bekend wordt. De buiten de getrokken grenzen wonende Joden moeten binnen een maand verhuisd zijn binnen het ghetto, de binnen dit ghetto wonende Ariërs moesten het dan verlaten hebben. Door deze maatregel werden 180.000 personen getroffen en wel moesten 100.000 Joden de buiten het Ghetto gelegen wijken ontruimen, en 80.000 Ariërs het Ghetto.

(Volgens de op 28 October 1939 door de Duitsers gearrangeerde telling van inwoners van Warschau waren er toen in de hoofdstad 370.000 Joden.)

Deze maatregel doet voor de Joden niets goeds verwachten, en zij zijn zich dat goed bewust. Het is een ernstig ogenblik, een bovenmenselijke inspanning is nodig om alle moeilijkheden te overwinnen en zich niet door de last van zorgen en problemen, die zich samenvakken boven de Joodse gemeente, er onder te laten krijgen. Haar leiders zien zich voor een geweldige taak geplaatst en zij moeten zich zo goed mogelijk van die taak kwijten, wanneer zij tenminste het moreel van hun broeders hoog willen houden.

De verhuizing van gedeelten van de bevolking naar het

binnenste van Warschau voltrok zich in de grootste haast. Spoedig maken zij zich gereed, zich aan het nieuwe leven aan te passen.

De „Gazeta Zydowska”, het enige weekblad, dat de Joden toegestaan is, dat in Krakau, de zetel van het Generaal-Gouvernement (zoals de Duitsers het door hen bezette gebied van Polen betiteld hebben), verschijnt, schrijft in een correspondentie uit Warschau: „Langzamerhand beginnen de mensen zich aan de nieuwe levensvoorwaarden aan te passen; degenen, die aankomen uit andere wijken, richten zich in hun nieuwe woningen en kamers in..... Over het algemeen is men zijn geschokte zenuwen de baas geworden, heeft men alle twijfel verstikt, zich van zijn terneergeslagenheid hersteld en is op de bleke lippen van de ghettobewoners weer een eerste lachje verschenen. (Nr. 44 van 20-X-1940).

Dit lachen, het eerste sedert het bombardement! Dat is wel een teken, dat de gemoederen der Joden hard geworden zijn en dat ze de gebeurtenissen rustig en kalm onder de ogen zien.

DE JODEN IN HET GHETTO OPGESLOTEN.

Na het beëindigen van de volksverhuizing werd het ghetto door een 2½ m. hoge muur afgesloten. Deze muur werd uit baksteen gemaakt. Alleen het trottoir van de Bialastrasze, nr. 2, 4, 6 en 8, was door een houten schutting met de muur van de Chlodna- en Ogrodastrasze verbonden. De muur werd bedekt met glasscherven en prikkeldraad. Op bepaalde plaatsen had zij openingen, waardoor de Duitsers later op Joodse voorbijgangers geschoten hebben. Deze openingen zouden gedurende de opstand van het ghetto een rol spelen, als n.l. de Joden er zich van bedienden, om daar hun machinegeweren te plaatsen.

Alle verkeer met de buitenwereld vond uitsluitend plaats door de 14 toegangen, die deze muur bezat.

DE INTERNE ADMINISTRATIE VAN HET GHETTO.

Binnen het ghetto stelden de Duitsers Joodse besturen in. Zij bestonden uit:

1. Het comité, dat het bestuur vormde van de gemeente met Ingenieur Czerniakow aan het hoofd.
2. De uit 24 leden samengestelde gemeenteraad, de z.g. „Judenrat“.
3. De Joodse ordedienst, in het begin 1000 en iets later 1635 man sterk. Deze politie had in de Geziastrasze haar eigen gevangenis (vroeger een militaire gevangenis).
4. Een verzorgingscommissie met de enige taak, de door de bezetters gerantsoeneerde waren in ontvangst te nemen, en wel tegen afgifte van een daaraan beantwoordend aantal levensmiddelenkaarten. (De meeste producten welke de Duitsers leverden, waren bedorven en onbruikbaar.)
5. Een postkantoor.
6. Een bijzondere instantie, in de volksmond „Trzynastka“ (de dertien!) genaamd, die de opdracht had, woeker en onwettige prijsstijging tegen te gaan.
7. Het Joodse maatschappelijk hulpbetoon.
8. De arbeidsbeurs. Deze regelde de verplichte arbeidsdienst, stelde de bezetters en verscheiden weermachtsafdelingen de verlangde arbeiderscontingenten ter beschikking. Tot haar belangrijkste werk behoorde ook de organisatie van arbeidskampen.
9. Verscheidene andere commissies, zoals b.v. voor hygiëne, opvoeding, handel en industrie, enz.

De Joodsche ordedienst was tot 21 Juli in het Ghetto zeer populair. Het behoorde tot de goede toon voor een jongen man tot deze organisatie te behoren. De blauwe politiemuts met de Mageen Dawid was in tegenstelling tot de groene „13“ zeer geliefd in het Ghetto. De officieren, allen vroegere officieren van het Poolse leger, droegen blauwe uniformen, rijbroeken en rijlaarzen. Bij uitvoeringen droegen ze lange broeken. De uniform was zo gemaakt als de uniformen der R.A.F.; ze zagen er zeer elegant mee uit.

De politie was precies zoals de Poolse politie over rayons verdeeld. De Joodse „Dzielnicowy“ (districtscommandant)

was een grote persoonlijkheid in het Ghetto en het hagelde, zoals voor de oorlog, strafbevelen, als de straat door den huisbewaker, Mr. of Ir. X., niet in orde gehouden werd, of als de winkels na de vastgestelde uren (door de politie vastgesteld!) open waren.

De populariteit en de rol van de ordediensten veranderden vanaf het begin der acties, d.i. sinds eind Juli 1942. De leider was toen een gedoopte Jood, een overste van de Poolse Politie uit Gdingen. Hij heette Schernynsky. Toen hij het doodvonnis vernam, dat de Joodse verzetsbeweging tegen hem gevelde had, pleegde hij zelfmoord. Zijn opvolger was de advocaat Leikin, door de Duitsers de Joodse Napoleon genoemd. Deze man heeft bij de liquidatie de treurigste rol gespeeld. Leikin werd met zijn gehele Joodse staf doodgeschoten. De Commandant van de „Umschlagplatz” ¹⁾ heette Schmetling, eveneens een gedoopte Jood. Na zijn fusilering nam Jurek Fürstenberg de leiding op zich, die toen eveneens door de Joodse verzetsbeweging doodgeschoten werd.

Aan het hoofd van de verzorgingscommissie stond de bekende moleneigenaar Grasberg, een man, die groot aanzien genoot. Na zijn dood nam Abraham Gepner de leiding over. Hij behoorde tot de meest geachte en geliefdste persoonlijkheden in het ghetto.

De bijzondere instantie voor de prijsbeheersing en voor de bestrijding van de sluikhandel heette in de volksmond „Trzynastka”. Deze benaming heeft betrekking op het straatnummer 13 van de Lesznostrasze, waar zich het kantoor van deze organisatie bevond. Aan het hoofd van deze organisatie, die niet onder de „Judenrat” stond, maar bevelen direct van de Gestapo ontving, stonden louter vluchtelingen uit Lodz.

De leden van deze commissie vormden de zwarte bladzijde in de geschiedenis van het ghetto. Zij waren allen gevaarlijke Gestapoagenten en werden later door de Joodse verzetsbeweging doodgeschoten.

De Duitse leider van de arbeidsbeurs heette Inspecteur Ziegler, een man, die zich correct gedragen heeft en die bij de SS niets te zeggen had. De Joodse leiders heetten Mr. Goldfeil en Dr. Witold Aronson. Ze zwoegden dag en nacht om de geweldige arbeid, die ze, door altijd nieuwe verorde-

¹⁾ De plaats, waar de te deporteren Joden de wagons ingedreven werden.

ningen, te verzetten hadden, meester te worden, tot ze allen op een dag door de SS uit hun kantoren gehaald en naar de transportplaats gebracht werden. De leiders gelukte het te ontkomen.

Een maatregel van de Duitsers van Januari 1940 stelde officieel de volgende talen vast: Duits, Jiddisch, Hebreeuws en Pools.

De door de Duitsers gedicteerde maatregelen zijn hard; maar de Joden schikken zich erin, ongewone offers op zich te nemen; want ze hopen, dat de oorlog niet lang duren zal en dat dan de zon der vrijheid hun weer hart en lichaam verwarmen zal!

DE VERARMING VAN HET GHETTO.

De mogelijkheden voor het levensonderhoud in het Ghetto waren zeer beperkt. Alle handel was gestaakt. Handwerk, industrie etc., werden door de Duitsers gecontroleerd en deze lieten de Joden geen winst. De ghettobewoners leefden daarom enkel van de verkoop van datgene, wat ze nog bezaten, aan Duitsers en Polen. Deze bezittingen waren echter spoedig uitgeput en hun vroegere eigenaren werden genoodzaakt zich tot de gemeente om hulp te wenden. De hulp van het buitenland was karig. Hier en daar werd aan de Joden van de zendingen voor de gezamenlijke Poolse bevolking iets uitgedeeld. De grote buitenlandse stichtingen en bovenal de American Joint Distribution Committee gebruikten eerst al haar reserves, kregen echter later van Amerika noch deviezen, noch voedingsmiddelen, zodat ze haar recht van bestaan verloren hadden, als niet de Warschause leider van de A.J.D.C. met bovenmenselijke ijver gewerkt had en zich de meest denkbare moeite gegeven had, om niet slechts middelen te verschaffen, maar daarenboven ook allerlei hulp te brengen. Onder opofferende arbeid van David Guzik en Isaak Gittermann, die de Duitsers later doodschoten, werden aanzienlijke middelen in Polen onder de Joodse bevolking opgebracht, welke de Joint bij wijze van lening ter restitutie na de oorlog, ter beschikking gesteld werden. Met deze gelden werden in alle ghetti filialen opgericht, schenkingen toegestaan en volkskeukens gefinancierd. De beide bovengenoemde heren, als-

mede de overige Joint-staf, in het bijzonder Michaël Ringelblum en Isaak Bornstein, deden het uiterste onder de moeilijkste omstandigheden. Afzonderlijke hulp kwam van het comité ter verschaffing van hulp aan de door de oorlog getroffen Joodse bevolking, van het Zwitserse hulpcomité Hafip, alsmede van het Stockholmse Comité. Maar het aantal behoeftigen steeg onophoudelijk. Dit verschijnsel van algemene verarming van de Joden kan geen verwondering wekken, hoe had het ook anders kunnen zijn!

Gisteren nog rijke mensen zijn vandaag arm: huizen, fabrieken, ondernemingen enz. liggen in puin, en hun geld is bij de banken geblokkeerd. Wie geen kleinodiën of waardevoorwerpen heeft, is zonder middelen van bestaan. De weladigheidsorganisaties zijn daarom overbelast met werk en de middelen raken op. Hongersnood doet zijn intrede. Spoedig komt het zover, dat 's morgens vroeg de Joodse ordedienst in het ghetto grote massa's lijken ophalen moet, die door de honger opgezwoolen zijn.

De gehele Joodse gemeente van Warschau werkte onvermoeibaar en vol toewijding. Ieder stelde zijn kracht in dienst van het algemeen belang. De talrijke in het ghetto gekomen artsen organiseerden een bewonderenswaardige gezondheidsdienst.

Er werden op verschillende plaatsen cantines en geneeskundige diensten ingericht, waar de Joden kosteloos doktershulp ontvangen konden. In dit opzicht was in het bijzonder de maatschappij „Toz” werkzaam. Ze was met medicamenten en versterkende middelen tamelijk overvloedig door de afdeling der O.S.E. in Zwitserland, alsook in Amerika, toegerust.

Dank zij deze organisatie heeft men het besmettingsgevaar, dat het ghetto bedreigde, aanzienlijk verminderd. Nochtans moet vastgesteld worden, dat het grootste hospitaal, het Joodse dan, van Polen, dat in Czyste, buiten het ghetto bleef, en dat de Duitsers na langdurige voorstellen van den leider, de overbrenging van een minimaal deel der vervoerbare inrichtingen en medische instrumenten toestonden. De Joodse gemeente is feitelijk met lege handen aan het werk moeten gaan.

Het Joodse maatschappelijk hulpbetoon deed al het mogelijke om de honger te verzachten. Ze organiseerde volkskeukens en verdeelde daarin zonder beloning, of tot een heel

lage prijs, soep aan allen, die dat nodig hadden. Helaas was echter de ellende reusachtig, en de Joodse gemeente beschikte niet over de nodige middelen om allen zich in nood bevindenden bijstand te verlenen.

De leiders richtten zich energiek tot de bezetters om van hen een gunstigere contingentering van levensmiddelen gedaan te krijgen; ze stellen hun het gevaar voor ogen van epidemieën, een gevaar, dat niet slechts het ghetto, maar heel Warschau treffen zou. Maar dit beroep op Duitse mildheid bleef zonder weerklink. Het bleek nu, dat de Nazi een volledig plan voor zijn houding tegenover de Joden uitgewerkt had, en dat alles wat in het ghetto gebeurde, geheel aan dit plan beantwoordde. De Duitsers geloofden, dat ze de grootste Joodse gemeente van Europa slechts door honger en ziekten konden verdelen. Maar zij vergisten zich! Zeker, honger en ziekten eisten dagelijks honderden slachtoffers; maar dat was niet voldoende, om de Duitsers te overtuigen, dat ze alle Poolse Joden hadden vernietigd.

DE STROP WORDT NAUWER AANGEHAALD.

Dus werden ingrijpendere maatregelen, die niemand gewaar werd, nodig. Een hele serie verordeningen verschijnt. In Februari 1941 verordenen de Duitsers eerst, dat alle ten Westen van de Weichsel wonende Joden hun woningen verlaten moeten om ergens anders heengebracht te worden. Zo worden in Februari niet minder dan 70.000 Joden, die uit deze plaatsen komen, naar het ghetto van Warschau getransporteerd, dat toch al overvol is.

Een officiële telling van de ghettobewoners van 1 Januari 1941 wees reeds op 380.747 zielen; maar in werkelijkheid herbergde het ghetto er reeds 500.000; want talrijke Joden leefden daar heimelijk en meldden zich bij de telling niet aan. Dientengevolge droeg de toevoeging van deze 70.000 nieuw aangekomenen er nog toe bij om de ellende en de kans op het ontstaan van ziekten in het ghetto te vergroten.

De Joodse overheid ontplooidde een daadwerkelijke activiteit om zo goed en kwaad als het ging de nieuwe inwoners onder te brengen. Iedere Joodse familie, die het kon, nam een paar vluchtelingen op. Het merendeel echter kwam in de

huizen van de gemeente of in de huizenruïnes, die in allerijl werden voorzien van een kachel en een dak van balken.

Het toestromen van 70.000 vluchtelingen in deze menselijke mierenhoop, die het ghetto buitendien reeds was, vergrootte de nood zienderogen. Overal ontmoet men thans mensen, die in lompen gekleed zijn, mensen, die niet meer het aanzien van een menselijk wezen, maar van een wandelend lijk hebben.

De leiders van de Joodse gemeente zijn radeloos. Waarvandaan halen ze de meest onontbeerlijke levensmiddelen? Ze presteren schier het bovenmenselijke om ze zich buiten het ghetto te verschaffen. De Poolse bevolking, de boeren, verkopen de Joden graag hun producten, maar de stadsbevolking neemt op enkele uitzonderingen na, een beslist vijandige houding tegen de Joden aan. De Duitse functionarissen zijn door omkoping er voor te vinden, deze waren de ghettomuren te laten passeren. Maar de Nazi's worden er opmerkzaam op gemaakt en nemen nog strengere maatregelen. De districts-leider van Warschau publiceerde op 22 Februari 1941 een decreet, dat de verkoop aan Joden en zelfs het gratis aanbieden van welke producten ook, buiten het ghetto, verbiedt.

De Duitse pers uit die tijd geeft voldoende uitvoerige beschrijvingen van het ghetto, en deze zelfde pers schaamt zich er niet voor, de getroffen voorzorgsmaatregelen als „opvoedingsmaatregelen” voor te stellen! Na al het voorafgaand geschilderde weet men werkelijk niet, wat bij den Nazi groter is: het cynisme of de ironie.

NIEUWE STRENGE MAATREGELEN WORDEN GETROFFEN.

Het leven wordt voor de Joden onverdraaglijk. Ze zoeken middelen en manieren om aan deze hel te ontkomen. Maar de Duitse politie is waakzaam.

In haar nummer 22 van 18-3-1941 waarschuwt de „Gazeta Zydowska” alle Joden, zich niet te dicht bij de uitgangen van het ghetto te begeven, want de Duitse en de Poolse politie heeft bevel gekregen op elken Jood te schieten, die te dicht bij de poorten zou komen.

Inderdaad heeft de Duitse politie op dit tijdstip slechts al te grote ijver aan de dag gelegd, om dit bevel op te volgen. Gebruik makende van de muren van het ghetto met de

openingen daarin, schiet de Duitse politie van buiten af, zelfs tegenstaande de kortere dag, tot 9 uur 's avonds uitgaan. Iederen Jood, dien zij ziet. Om de Joden beter te kunnen zien, loeren de Duitsers in de hoger gelegen etages van de huizen, die in de nabijheid liggen van het ghetto en maken er van daaruit een „lollekje” van, om op de Joden te mikken. Op dezelfde tijd, juist gezegd op 8 Maart, verbieden de bezetters de Joden, hun huis van 8 uur 's avonds tot 5 uur 's morgens te verlaten. Tot dusver mochten de Joden, niet-tegenstaande de kortere dag tot 9 uur 's avonds uitgaan.

Al deze decreten zijn voortekenen van het onweer, dat niet op zich zal laten wachten. Maar slechts weinige Joden zien het aankomen; want geen, ook niet de ergste pessimist, ziet den Duitser er voor aan, dat hij de verdelging van de Joden door massa-afslachting van vrouwen, grijsaards en kinderen, ondernemen zal. En zo neemt het leven in het ghetto weer zijn normale loop. Alle hindernissen en belemmeringen ten spijt, gelukt het nog altijd, zekere levensmiddelen in het ghetto te krijgen. De Joden uit de provincie, speciaal die van de stadjes en dorpen, wier verzorging met levensmiddelen beter is, beantwoorden aan de oproep van de Warschause broeders en zenden levensmiddelenpakketten naar het ghetto. Nummer 7 der „Gazeta Zydowska” van de 24e Januari 1941 schrijft hierover: „.....De goede en gewaardeerde provincie heeft haar naasten in het Warschause ghetto niet vergeten en zendt hun bijna iedere dag levensmiddelenpakketten van aanzienlijk gewicht in groot aantal.”

Helaas betekenen deze zendingen slechts een druppel op een gloeiende plaat, n.l. ten opzichte van de behoefte, die er in het ghetto bestaat. De leiders zoeken op de meest ingenieuze wijze naar andere middelen om de kostbare levensmiddelen te krijgen. Zo ontplooit de maatschappij „Toporol”, die bij de Ica behoort en die de landbouwarbeid propageert onder de Joden, een intensieve werkzaamheid in het ghetto, om iedere meter grond uit te buiten. Er bestaat daarvan niet al te veel, maar men heeft slechts het terrein van de in puin liggende huizen vrij te maken, om dergelijke grond te vinden. De Joden gaan dus aan het werk; 450 plekken worden vrij gemaakt en de gemeente wint daardoor 50 morgen bebouwbare grond. Daar poot men nu aardappelen, tomaten, soorten kool, wortelen en andere groenten. Maar ook deze verhoging kan voor een meer

dan een half miljoen grote bevolking niet toereikend zijn. Daarom komt men op de inval de Joden door propaganda er toe te brengen, dat ze hun balcon benutten, daar met aarde gevulde bakken aanbrengen en in deze verschillende soorten groenten planten. Door het vergeefse zoeken naar voedsel gedreven, gaan de ghettobewoners in op deze oproep en duizenden dergelijke bakken versieren weldra de balcon.

Maar deze aanwending van het Joodse vernuft brengt niet al te veel op. Wel kan de Commissie ter verzorging van de gemeente over de producten, die door de Joden geteeld worden, beschikken; maar dat is immers een minimum, vergeleken met de werkelijke behoefte. Intussen moet men deze inspanningen als een nieuw bewijs beschouwen voor de brandende wil om te leven van een gemeenschap, die tracht aan het tragische noodlot te ontkomen, dat de Duitsers haar toegedacht hebben.

HET CULTURELE LEVEN IN HET GHETTO.

Alle moeilijkheden ten spijt, ondanks honger en onderdrukking, hebben de Joden niet vergeten, hun geest verder te cultiveren. Met alle toewijding, die onder dergelijke omstandigheden maar mogelijk is, sticht men culturele instellingen en bouwt men een theater. Er vormt zich een symphonie-orkest onder Adam Furmenschky's leiding en bekende meesters uit het Poolse muziekleven nemen er aan deel. Al zijn concerten hebben een enorm succes, want het publiek verdringt zich gewoonweg, om de meesters op de viool en het klavier toe te juichen. De muziek oefent haar magische invloed uit op de Joodse ziel en werkt als balsem op een wond.

De bekendste en geliefdste zangeres heette Marysia Ajzensztadt, de dochter van den dirigent van het koor van de grote synagoge aan de Tlomackastrasze. Haar „Eli, Eli”, trok duizenden naar de concertzaal en naar de in het ghetto zo geliefde „Gärten” (de z.g. tuinen).

Verder worden twee theaters voor Jiddische stukken: het „Eldorado” en de „Nowy Azazel”; twee theaters die slechts Poolse stukken spelen: „Femina” en het „Nowy Teatr Kameralny”, alsmede een theatergezelschap, dat Poolse en Jiddische stukken opvoert: „Na Pieterku”, in het leven ge-

roepen. Op deze tonelen in het ghetto treden de bekendste kunstenaars van Polen op, zoals: Michal Znicz, Irena Drybinska, Andrzej Marek, Abraham Samberg, Regina Cukier, Klara Segalowicz enz., enz.

Bovendien waren er in het ghetto veel plaatsen, die zich gewijd hadden aan de lichtere muze, zoals cabaret en café's, waar zeer begaafde toneelspelers optraden. Over het algemeen oefende het lied de grootste aantrekkingskracht uit en de z.g. „Gärten" waren altijd overvol.

De zangers, die in de Jiddische taal zongen, trokken in het bijzonder. Een hele reeks van ghettoliederen in de Poolse en Jiddische taal werden vervaardigd. De vervaardigster van de meeste ghettoliederen in de Poolse taal was Paulina Braun.

De erkende lievelingen van het ghetto waren de toneelspelers David Zajdermann en Synche Fostel. De bekendste liederen waren die, welke actuele vraagstukken behandelden, b.v.: „Wohin solln mir gehn?" „Mamme, wos is a Jid?", „Ich do, sie dort!", „Der Schmuggler", „Jom Kipur im Ghetto". Het eerste ging over de Joden, de eeuwig verdrevenen, die geen land binnenlaten wil. Het tweede over: Een kind vraagt zijn moeder, wat het woord „Jid" betekent. Het derde behandelt het lot van een Jood, die met een Christin getrouwd is en nu van haar door de muur gescheiden is. Het vierde bezingt de daad van een smokkelaar, die zijn leven ervoor geeft om brood voor zijn kinderen te smokkelen. Het vijfde verhaalt van een geestelijke, een tot het Katholicisme overgeganen Jood, die bij de uitvoering van de dienst in de kerk op Jom Kipur (Grote Verzoendag) de weg naar het Jodendom terugvindt.

De opvoeding van de jeugd is een zaak, waaraan zeer bijzondere aandacht gewijd moet worden. Nadat de bezetters geweigerd hebben, in het ghetto scholen te openen, richten leidende mannen van de Joodse gemeente een theater op voor de kinderen, „Niebieskie Piskleta", waar men stukken opvoert ter lering, opdat de jonge mensen tenminste een beetje onderricht krijgen. Maar wat betekent het, waar 54.000 kinderen er op wachten om naar school te gaan! De bezetters beloven weliswaar altijd weer de toestemming tot het openen van een school te geven, maar op het vastgestelde ogenblik weigeren de Nazi's altijd weer opnieuw, onder het voorwendsel, dat er besmettingsgevaar bestaat, een gevaar,

waaraan zij het leven van de Joodse kinderen niet willen wagen! Eindelijk zien de leiders van het ghetto hun moeite met succes bekroond. In haar nummer 34 van 29 April 1941 maakt de „Gazeta Zydowska” met grote vreugde bekend, dat de bezetters toegestaan hebben, scholen voor 5000 kinderen te openen.

WAARVAN LEVEN DE JODEN ?

Tengevolge van het opsluiten van de Joden in het ghetto, zijn de mogelijkheden voor hen, in hun levensonderhoud te voorzien, aanmerkelijk beperkt. De toestand van de intellectuelen: advocaten, onderwijzers, leraren, economen, journalisten, is zeer tragisch. Al deze mensen kunnen, wat ze op de universiteit geleerd hebben, niet in praktijk brengen en zoeken werk van iedere aard. De Joodse gemeente heeft zorg gedragen, dat werkplaatsen ingericht werden, waarin honderden Joodse handwerklieden werken. Zij krijgen daar voor hun werk een karig loon; maar dit stelt hen toch tenminste in staat zich voor hun kinderen, hun familie, een bete broods te verschaffen. De Duitse bezetters doen de „Judenrat” regelmatig bestellingen en verlangen, dat deze arbeid binnen de kortst mogelijke tijd klaar is; zo moeten de Joden alle beschikbare ambachten mobiel maken, om deze bevelen op te volgen. Daar er in het ghetto gebrek is aan bekwame arbeiders, organiseert men avondcursussen, waar ieder een beroep leren kan. Advocaten, leraren, zelfs ingenieurs, bezoeken daarom kleermakers-, schoenmakers- en andere cursussen. Deze hebben zulk een vlucht genomen, dat zij eind 1941 door duizenden bezocht worden. De Duitsers belonen de arbeid, die ze eisen, slechts met een minimaal loon, een echt slavenloon; maar de Joden stellen zich daarmee tevreden, als het hun slechts veroorlooft, ondanks alles, een paar kilo aardappelen te kopen.

Op een bepaald tijdstip deed zich als onverwachte bron van inkomsten voor: de betrekking van conciërge. Het ghetto had 900 conciërges nodig, maar er solliciteerden 6500. De gemeente, die het beheer over alle huizen in het ghetto bezat, zag zich voor een zware taak gesteld: wie zou zij kiezen? Men vond een goede oplossing. Men gaf de post van conciërge

bij voorkeur aan advocaten, onderwijzers, leraren, vroegere industriëlen enz., en zo gebeurde het, dat de conciërges in het ghetto van Warschau een academische opleiding bezaten.

CHRISTENEN IN HET GHETTO.

Een merkwaardigheid — bijkans grotesk te noemen — is het feit, dat talrijke Christenen¹⁾, die door de Nazi's, vanwege hun ras, als „Joden” beschouwd werden, in het ghetto ingedeeld werden. Zij hebben binnen het ghetto de mogelijkheid de kerk te bezoeken. Er werden door Katholieke geestelijken van het Joodse „ras” missen gecelebreerd. Ze moesten allen de Jodenster dragen, en ook de pastoors, zelfs gedurende de mis, hadden niet het recht hem af te laten.

De betrekkingen tussen deze Christenen en de Joden waren zeer goed. De Christenen namen actief deel aan het weldadigheidswerk van het ghetto. Zij werkten vol toewijding aan de kinderhulp en de gezondheidsdienst mee.

Daar zeer vele Christenen in gunstige financiële omstandigheden leefden, konden zij belangrijke hoeveelheden geld ter beschikking van het algemeen belang stellen, daar het gebrek hieraan zich bij de verschillende philanthropische instellingen van het ghetto duidelijk deed voelen. Het gebeurde niet zelden, dat een van deze Christenen uit zich zelf bij de ambtenaren van de Joodse voorzorg verscheen, en zonder zijn naam te noemen een grote som gelds ten gunste van de volkskeuken of de arbeid voor de winterhulp aanbood. Er bestond tussen de Joden en de gedoopten absoluut geen antagonisme. Het verschil in godsdienst speelde geen enkele rol.

DE STILTE, DIE AAN DE STORM VOORAFGAAT.

Begin 1941 heerste er betrekkelijke rust. De bezetters probeerden zelfs een zeker begrip aan de dag te leggen voor de behoeften van de Joden. Zo gaven ze bijv. de „Judenrat”

¹⁾ De „Gazeta Zydowska”, nr. 38 van 12-V-1941, meldt, dat er volgens de telling van 1 Januari 1941 in het ghetto 1540 Rooms-Katholieken, 148 Protestanten en 73 aanhangers van andere Christelijke belijdenissen waren.

toestemming over een lening te onderhandelen; nr. 14 van de „Gazeta Zydowska” van 18 Februari 1941 meldt werkelijk, dat deze goedkeuring is gegeven en dat de Judenrat de nodige stappen bij zekere Duitse bankinstellingen heeft gedaan, om de lening te verkrijgen, die door het in de banken geblokkeerde tegoed van de Joden gedekt zal worden. De Joodse leiding rekende zeer sterk op deze lening; want ze hoopte dat het haar zou gelukken, zowel de nood in het ghetto te verlichten, alsook nieuwe arbeidsmogelijkheden voor de Joden te scheppen. Maar deze onderhandelingen werden op de lange baan geschoven, ondanks de „toestemming” van de kant der Duitsers en kwamen nooit ten einde.

In dezelfde tijd deden de bezetters de Joden nog een andere concessie. Zij stonden n.l. de opening van een drietal synagogen toe. Tot nu toe waren alle kerken in het ghetto gesloten gebleven. Dat betrof ook de grote Warschause synagoge, die aan de Tlomackie staat, en zich toen in het ghetto bevond. Zo hadden de orthodoxe Joden geen enkele gelegenheid, hun gebeden te doen in een synagoge.

Ten slotte is nog een andere door de Duitsers gedane concessie te vermelden. De bestaande scholen functioneerden goed. De klassen waren stampvol. Daarom deden de leiders moeite om een volmacht te verkrijgen om het aantal klassen te vergroten en nieuwe scholen te mogen openen. De Nazi's kwamen hun in zoverre tegemoet, dat ze zelfs deze gunst inwilligden, zoals nr. 126 van de „Gazeta Zydowska” van 19 December 1941 mededeelt.

DE VOORTEKENEN VAN HET ONWEER.

Maar slechts al te snel veranderden de Duitsers van tactiek. Reeds in 1941 besloten de Duitsers het ghetto te liquideren. Echter gaven ze zich er rekenschap van, dat deze taak niet zo gemakkelijk uit te voeren zou zijn. Er bevonden zich altijd nog 500.000 Joden achter de muren van het ghetto. Op grond hiervan maakten de Nazi's hun plannen in stilte en kwamen stap voor stap tot de uitvoering ervan.

Om er een begin mee te maken, probeerden de Nazi's de Joodse gemeente van de buitenwereld af te sluiten. Daartoe verboden ze in September 1941 de verzending van de „Gazeta Zydowska” naar het buitenland. Van toen af werd het tot nu

toe heel regelmatige postverkeer met het buitenland onregelmatig. De ontvangers in het buitenland kregen de brieven nu met grote vertraging.

Het ghetto, en al zijn uitgangen, werd angstvallig bewaakt. Op 5 November 1941 vaardigde de ghetto-commissaris Auerswald een decreet uit, waarbij ieder, die het ghetto zonder bijzondere toestemming verlaten zou, met de dood gestraft werd.

Een decreet van denzelfden Duitsen commissaris van 23 October 1941, waardoor het ghetto nog kleiner werd, kondigde het op komst zijnde onweer reeds duidelijk aan. De „Gazeta Zydowska" (Nr. 9 van 9 November 1941) geeft de nieuwe demarcatielijn precies aan.

Het uit twee delen, een noordelijk en zuidelijk, bestaande ghetto, was in het Noorden door de volgende straten begrensd: Okopowa, Zegarmistrzowska, Nowolipie, Zelazna, Chlodna, Elekoralna, Plac Bankowy, Rymarska, Leszno, Przejazd, Nowolipki, Ogrod Krasinski, Sw.-Ferska, Bonifratska, Zoliborska, Stawki en Dzika.

De Zuidgrens liep langs de straten: Zelazna, Sienna, Wielka, Bagno, Plac Grzybowski, Rynkowa, Krochmalna, Walicow, Chlodna.

Bij deze gelegenheid kwam ook de grote Synagoge in de Tlomackie aan de Arische kant te liggen, evenzo het enige Joodse instituut in Polen met een grote bibliotheek. Het monumentale gebouw van de Synagoge diende den Duitsers na de eerste actie in Juli 1942 tot opslagplaats voor de meubelen uit de woningen der gedeporteerden. Hier werden de meubels, tapijten en wat er nog meer aan woninginrichting was in het ghetto, onder de Arische bevolking geveild of vrij verkocht. In April 1943 werd de Synagoge opgeblazen.

Men kan zich licht de overbevolking van het ghetto na deze zo veelbetekenende maatregel voorstellen. Reeds eerder, d.i. tot Juni 1941, was er groot gebrek aan ruimte, en om voor alle Joden onderdak te vinden, had de woningdienst bij de „Judenrat" bepaald, dat in een kamer met één venster minstens 3 tot 5 personen moesten wonen. Dat zou allen onderdak waarborgen. Maar al gauw woonden er minstens 5 personen in zo'n kamer. Na de maatregelen ter verkleining echter werd het verblijf in het ghetto tot stikkens toe onverdraaglijk.

Wie zal er zich nog over verwonderen, dat het sterftecijfer

met sprongen omhoog liep en men vaak honderden sterfgevallen per dag moest registreren.

Van toen af voelden de Joden zich als op een vat met buskruit en probeerden zich te redden, maar de Nazi's waakten ervoor, dat hun geen slachtoffer zou ontsnappen. Zo werden 7 Joden, die men buiten de ghettomuren aantrof, door het Warschause bijzondere gerechtshof ter dood veroordeeld. Dat is de eerste veroordeling van die aard geweest. De „Gazeta Zydowska” (Nr. 117 van 28 November 1941) maakte de namen van de veroordeelden bekend, 5 vrouwen en 2 mannen.

Deze veroordeling droeg er toe bij, de morele inzinking van de Joden nog te verhogen. Men had het gevoel, dat er in de toekomst nog iets verschrikkelijks zou gebeuren. Men rekende er heel zeker op, en overwoog, wat voor maatregelen zouden worden getroffen. Sommigen namen aan, dat men de Joden hoge belastingen zou opleggen, anderen vermoedden, dat de Duitsers de Joden zouden belasten met arbeidsopdrachten van ongehoorde omvang en tegen hen, als ze het bevel niet zouden kunnen uitvoeren, drastisch zouden optreden; weer anderen stelden zich voor, dat men de Joodse artsen naar het Russische front zou zenden, om daar de Duitse gewonden te behandelen. Niemand echter waagde het zich voor de geest te halen, dat de Duitsers de afslachting voorbereidden van mannen, vrouwen, kinderen en grijsaards, die weerloos waren.

Intussen werd de voedselpositie binnen het ghetto slechter. De bezetters lieten zo goed als niets binnen en de contingentering van levensmiddelen werd kleiner. De Joden wendden zich tot hun broeders in de provincie en smeekten om hulp, in de vorm van pakketten voor het ghetto. Nogmaals werd de oproep om hulp beantwoord en de pakketten, welke de kostbare goederen bevatten, kwamen in groten getale binnen. Dientengevolge zagen de Duitsers zich genoodzaakt deze vorm van Joodse naastenhulp te belemmeren. Een beschikking van den directeur der posterijen in het Generaal-Gouvernement, Dr. Lauxmann, die de „Gazeta Zydowska” nr. 125 van 17 December 1941 bekend maakte, luidde als volgt:

„Om het gevaar van verbreiding van besmettelijke ziekten te vermijden, worden van December 1941, totdat het herroepen wordt, van Joodse afzenders noch kleine, noch verzegelde of

onverzegelde pakketten meer aangenomen."

Het gevolg hiervan was, dat de tot nu toe toch al hoge sterfte nog hoger werd. Zo noteerde men, altijd volgens de „Gazeta Zydowska" (nr. 111 van 14 November 1941), in de maand Augustus 5550, in September 5560 en in October 4545 sterfgevallen. M.a.w., maandelijks stierf 1 % van de bevolking van het ghetto. Maar ook hiermee waren de Duitsers nog niet tevreden, en daarom verboden ze de verzending van levensmiddelenpakketten. Helaas zijn we niet in het bezit van de officiële sterftecijfers na December 1941, maar men mag beslist beweren, dat ze geweldig groeiden. Deze toestanden duurden voort tot 22 Juli 1942, d.i. tot de dag, waarop de Duitsers de teerling wierpen, en met de massatransporten van de Joodse bevolking begonnen.

DE DEPORTATIE.

Aan de vooravond van het Joodse feest Tischa Beaw (herdenking van de verwoesting van Jeruzalem), 22 Juli 1942, maakten de Duitsers een begin met de liquidatie van het ghetto.

Een uit Polen ontsnapte ooggetuige geeft ons de volgende mededeling over de manier, waarop de Nazi's hun lang van tevoren beraamde plan om de Joden te verdelgen, in daden omzetten: op Dinsdag 20 Juli 1942 geraakte de bevolking van het ghetto in de grootste opwinding door het bericht, dat de „Judenrat" ontboden was naar de Christenwijk om zich bij de bezetters te melden. Men nam aan dat dat was, om hun de eis van een nieuw arbeiderscontingent mee te delen. Anderen meenden te weten, dat het om een nieuwe belasting ging. De nervositeit van de Joden groeide, toen bekend werd, dat de Gestapo vele rijke Joden met hun familie in hun woningen vermoordde en twintig Joodse artsen gevangen had genomen. Deze twintig artsen werden met kaalgeschoren hoofden ontslagen, enkele maanden later echter doodgeschoten.

De „Judenrat", met ingenieur Czerniakow aan het hoofd, was echter ontboden, om het bevel in ontvangst te nemen, dat ze 200.000 Joden, 6 á 7000 per dag, moesten klaarmaken voor transport. De Joodse politieambtenaren moesten de Joden tot de spoorbaankruising brengen, die buiten het ghetto lag. Ingenieur Czerniakow, die geen moordenaar van zijn broeders

wilde worden, pleegde zelfmoord. De „Judenrat“, aan wier hoofd een nieuwe president kwam, moest het voorgeschreven aantal Joden in voorgeschreven tusschenruimten leveren.

In de nacht van 21 op 22 Juli 1942 omsingelde de Oekraïense politie het ghetto. Men begon met de mensen in de onder contrôle van de Joodse gemeente staande gebouwen te arresteren. De eerste offers waren de Joodse gevangenen van de gevangenis in de Gesiastrasze. Deze gevangenen waren meest onschuldigen, die ten offer gevallen waren aan politie-spionnen en verklikkers. De volgende slachtoffers waren de bewoners van de z.g. „centra“. (Hiermee bedoelde de ghetto-bevolking de plaatsen, waar de 70.000, van de oostoever van de Weichsel verdreven, Joden ondergebracht waren. Deze plaatsen waren de ruïnes van de gebombardeerde huizen, waarin men kleine keukenkachels opgesteld had. Men sliep daar op de grond.) In deze centra vegeteerden de vluchtelingen uit de provincie.

De rampzaligste aanblik boden de zieken, die uit de Joodse hospitalen verjaagd werden, de meesten hadden typhus en koorts. Zij kwamen wankelend aanzetten, met blote voeten of op pantoffels.

Nadat men de oproep, waarin voor deze nacht voorzien was, klaar had en de mensen op het plein voor de „Transfer-stelle“, d.i. de plaats van waar vervoerd werd, — aangekomen waren, perste men deze in veewagens en vervoerde ze naar Tremblinka. Daar werden zij toen gedood.

De ghettobewoners werden overweldigd door wanhoop. Men wist, dat de uren van de Joden thans geteld waren. Te vluchten was gevaarlijk, maar desondanks is een groot aantal mensen gevlucht. Intussen hield de Gestapo rondom het ghetto de wacht, en iederen keer, als ze zo'n vluchteling bemerkten, ontvingen ze hem met een regen van machinegewerschoten. Het aantal offers van deze mensenjachten bedroeg per dag ongeveer 1000.

Het volgende ontlennen wij aan het ooggetuigenverslag van den arts-officier:

„De straten zijn volkomen veranderd. Alle zaken zijn ge-„sloten. De mensen lopen op straat, alsof ze gek zijn. Mijn „weg gaat langs het ziekenhuis, het gebouw is door de orde-„dienst en de SS omsingeld. Ongeveer 30 riksja's (velotaxis) „staan voor het gebouw. De ziekenoppassers dragen de ern-

„stige zieken op brancards naar beneden, en zetten ze op de riksja's (tweewielig rijtuigje voor één persoon). Ik verneem, dat het ziekenhuis wordt verhuisd. Alle zieken worden naar de „Umschlagplatz" gebracht. Onderweg ontmoet ik in lompen geklede en uitgehongerde gedaanten uit de „Punkten" (zo heten de armhuizen in het ghetto). De wagens zijn omsingeld door de ordedienst, onder toezicht van de SS. Dan tref ik een paar honderd vrouwen en mannen, die de gele jodenster dragen; dat zijn immers de Duitse en Tsjechische Joden. Op een wagen worden hun koffers meedragen. Voor de hoeveelste maal sleept men hier reeds mee? Zij hebben er geen erg in, dat dit hun laatste tocht is. Met de Duitse Joden speelt de SS comedie tot het eind, ze laten zelfs hun bagage voor hen naar de „Umschlagplatz" brengen.

„Onderweg dezelfde tonelen. Eindeloze treinen van wagens met armen, riksja's met zieken. Overal de SS, het geweer in de aanslag. Alsof deze armen en zieken weglopen konden. Belachelijk leken die tot aan de tanden gewapende SS naast de grijsaards en kinderen, naast deze ongelukkige gestalten.

„Uit de Dzielnastraze komt een optocht, een paar honderd mannen, slechts weinig vrouwen zijn er bij, zeer sterke SS bewaking met machinegeweren. Wij vernemen, dat het de gevangenen uit de Joodse gevangenis zijn. Nog is niemand op de gedachte gekomen: hoe is het mogelijk, dat gevangenen, die anders toch nooit uit de gevangenis ontslagen zouden zijn — bijna allen waren ter dood veroordeeld —, dat deze gevangenen nu naar een kamp werden verhuisd? En wat moet dat met de zwaar zieken in een kamp, zieken na de operatie, die niet aangeraakt mochten worden, zieken met hoge koorts, arme uitgehongerde kinderen, wat moet men met al dezen in een kamp? Dat gaat toch niet allemaal naar één kamp? Ziet zo de werkverruiming in het Oosten er uit? — Maar in deze dagen werd er niet logisch gedacht. Allen hadden hun hoofd verloren, zelfs de meest nuchteren.

„De mensen, die op de riksja's, voertuigen en in groepen van 4 naar de „Umschlagplatz" gebracht worden, houden zich akelig stil. Men hoort nergens huilen.

„Maar de SS schoot ononderbroken, in het bijzonder op de ruiten, alsof zij reeds toen vermoedden, welk gevaar voor hen achter deze ruiten dreigde, weliswaar eerst 9 maanden later."

„Er is nu actie in het grote ghetto. Aan de andere kant van „de brug is het stil. De bevolking in het kleine ghetto is op „straat, wij kunnen ons nauwelijks een weg banen. Allen „vragen ons hetzelfde: of wij soms vernomen hebben, hoe „lang dat duren zal, waarheen men de mensen brengt, hoe „veel er verhuisd worden.

„De algemene mening is, dat de deportatie slechts betrek- „king heeft op zieken en ouden van dagen, vrouwen en man- „nen in staat om te werken komen beslist niet in aanmerking, „want waarom worden anders overal werkkrachten ge- „plaatst?”

Verder ontlenen wij aan het artikel van den heer Tymon Terlecki in nr. 45 van 7 November 1943 van het te Londen verschenen Poolsche blad „Wiadamosci Polskie”, gedeelten uit een ooggetuigenverslag, verschenen onder de titel „Liquidatie van het ghetto van Warschau”, een verslag, waarvan de schrijver employé was van een onderneming, die in het ghetto zetelde. Dientengevolge had hij het recht zich dagelijks daarheen te begeven en zo werd hij ooggetuige van de gruwelen, waaraan de Duitsers zich schuldig maakten. Hij heeft ook de deportaties gezien. Hij is Ariër. In zijn brochure, gedateerd 24 Juli 1942, schrijft hij:

„Op de Grzybowski-platz zag ik een stoet van gedepor- „teerden op weg naar de verzamelplaats. Er waren ongeveer „3000 personen, mannen, vrouwen en kinderen. Zij marcheer- „den in rijen van drie onder het bevel van een Duitser. Links „en rechts vormden van kunpels voorziene Joodse militie, „en SS-soldaten, die met geweer en zweep gewapend waren, „de wacht. Bijna alle Joden droegen een klein bundeltje of „pakket; in de hand droegen ze hun bewijs, dat zij inwoners „der stad waren, hun werkkaart, documenten, die hun laatste „kans om te ontkomen vormden. Een grijsaard struikelde; hij „trad uit de rij en zocht steun tegen de muur van een huis. „Daar sloeg hem een Duitser met de zweep op hoofd en rug. „De oude viel achterover. De Duitser trok zijn revolver, „schoot den man neer en — ging verder, zonder zich om te „draaien. Dat gebeurde slechts op enkele passen afstand van „de plaats, waar ik mij bevond. Ik ben niet in staat het walge- „lijke gevoel te beschrijven, dat mij beving; ik moest mij in een „portaal terugtrekken en leunde tegen de muur.....”

Deze mensenmassa moest urenlang op de Stawki-Platz en

in het gebouw van het Joodse hospitaal van Czyste wachten; vervolgens laadde men hen in de wagons. Van de 30ste Juli schrijft de vervaardiger van de brochure:

„Wij hebben een wagen genomen en ons naar de Stawki-Platz begeven. Op het grote plein waren gendarmen en allerlei manschappen, die van de Duitsers bevel gekregen hadden, diensten te verrichten, n.l. Letten, Oekraïners en Joodse politie, geplaatst. Met mijn gids kon ik zonder moeite passeren. Ik bevond mij dus temidden van de in beweging gebrachte massa; spoedig echter drong mij hun terugstromen eveneens naar achteren. Daar zag ik nu de trein, die klaar stond. De laatste schifting voor het inladen had plaats gevonden. De ene Jood na de andere passeerde vlug een oppervlakkig werkende contrôle. Mijn begeleider stelde zich dicht bij de tafel op; nu en dan nam hij deel aan het gesprek en gaf uitleg. Plotseling zag ik hem een man een papier toesteken. De man toonde den Duitser het papier, en deze deelde hem onmiddellijk in in een groep, die niet voor transport bestemd was. Een vrouw, ik neem aan zijn vrouw, pakte hem bij de schouder en wilde hem volgen; maar een gendarme sloeg haar in het gezicht en stootte haar terug naar het door prikkeldraad omgeven gebied, vanwaar het naar de trein ging. Enkele minuten daarna verwijderden wij ons. Wij persten ons door de massa heen. De hitte was onverdraaglijk, eveneens het gedrang en de stank, die van haar uitstraalde. Al deze mensen zijn uitgehongerd, met vuil bedekt en uitgeput. De blik van den een drukt volle berusting uit, die van den ander is angstig en onrustig. Wij komen aan een groot gebouw, vroeger hospitaal. De trappen van de vier etages wemelen van een zich onrustig bewegende menigte, die naar boven en naar beneden gaat. De Duitsers duwen de mensen naar beneden naar de wagons; maar de menigte dringt zich naar de hoger gelegen étages, in de hoop, zijn noodlot nog voor enige ogenblikken te ontgaan. Velen hokken gehurkt in een hoek, overal naar toe geduwd, en schijnen zich voor niets meer te interesseren.....

„Mijn begeleider maakt mij er op opmerkzaam, dat er mensen bij zijn, die al 48 uur of langer in dit huis hebben moeten wachten. Een jonge politieagent probeert ons een weg te banen, maar de menigte stoot ons naar beneden terug. Plotse-ling een verschrikkelijke kreet: „Ze komen! De Duitsers!”

„en een geweldige golf brengt ons onverwacht naar de tweede „étage omhoog; want er blijft nog altijd de hoop, dat ze „misschien beneden genoeg offers opjagen zullen. Van tijd „tot tijd verneemt men van het parterre revolverschoten. „„Schieten ze in de lucht?“ fluister ik tegen mijnheer Ch. „Hij kijkt mij slechts verwonderd aan en geeft geen antwoord. „Langzaam dringen wij er ons doorheen en komen boven aan. „Daar zijn minder mensen, maar de stank is ook daar niet uit „te houden. De mensen zweten en zijn ziek; zij zijn gedwongen „hun behoeften op de plaats waar ze zich bevinden, te ver- „richten, want het is onmogelijk zich te bewegen, en naar de „gang te gaan. De meesten zijn vies en in lompen gekleed; „slechts weinigen zijn beter aangekleed — dat zijn de intellec- „tuelen.

„Op de derde étage schreit, neen jammert een vrouw: „„Men heeft ze meegenomen!“ Iemand vertelt mij, dat men „haar haar beide kinderen afgenomen en in de trein geladen „heeft. Zij wil tot iedere prijs weg; uit alle macht probeert ze „de haar omringende massa voorbij te glippen en er uit te „komen. Een man houdt haar tegen. Is het de vader? Toch „gelukt het haar zich vrij te maken en naar het raam te hollen. „De plaatsen bij het raam zijn vrij, ondanks de dichte mensen- „massa. Nu begrijpen wij het. Nauwelijks heeft ze zich uit het „raam naar buiten gebogen, of een schot weerklinkt. Niemand „is gewond. Maar de vrouw valt om als een vod in mensen- „gedaante. Vier uren hebben we in dit huis der verschrik- „kingen doorgebracht.”

„.....Ja, ik was daar, verstijfd van schrik, onuitsprekelijk „aangedaan. Het leek mij, alsof we op een perron waren „en op de trein wachtten. Maar plotseling kwam mij een „woord, een scene in de gedachte, dat het een dodentrein „was, waar men op wachtte, dat al deze levende mensen „gefolterd door elkaar geworpen werden, dat ze op hun ver- „nietiging wachtten. Ik hoorde mensen zeggen: „Ik ga nu naar „beneden. Alles is beter dan dit wachten, dit indommelen, „ik gal!“ Anderen zag ik, gek van angst, buiten bewustzijn „geraken, als ze hoorden, dat de Duitsers gekomen waren en „een nieuw deportatiecontingent verzamelden. Een jong meisje „in een gescheurd japonnetje holde naar buiten, klemde zich „aan de schouder van den heer Ch. vast en schreeuwde: „Ze „hebben ze me alle vier afgenomen. Ik ben helemaal alleen,

„helemaal alleen! Schiet mij dood!” Eindelijk verlieten wij „deze hel. Nu nog klinken mij de kreten, tranen en de revolverschoten in de oren.

„Op de terugweg berichtte mij de heer Ch. bijzonderheden over het transport. Bijna alle treinen werden naar „Tremblinki gebracht. Iedere dag gaat er een trein, die 58 wagons omvat. Iedere wagon vervoert 100 personen, daarbij 2 wagons voor het personeel. Sedert een paar dagen heeft men het dagelijkse contingent nog verhoogd, om een aantal van 10.000 personen te bereiken. Men wil een tweede trein organiseren. Tot zolang perst men het dubbele aantal in de wagons. De transporttoestanden zijn van dien aard, dat reeds onderweg, gedurende de eerste etappe, een gedeelte sterft.”

Dezelfde auteur vertelt, dat men op 3 Augustus een geheel kinderkuis heeft weggezonden. Hun leider, arts en schrijver tegelijk, een even verstandig als grootmoedig mens, ging zelf aan het hoofd. Hij liep door de stad, met een uitdrukking van opgewekte gelatenheid op zijn gezicht. Zijn naam was: Janusz Korczak. Op zijn armen droeg hij de twee jongste kinderen. Zo leek hij geheel en al het evangelische zinnebeeld van den goeden herder te zijn — maar, ach, inplaats van zijn kudde naar het geluk te voeren, moest hij hen in de dood leiden. Op 12 Augustus merkt de auteur op:

„Ik heb twee grote ladderwagens gezien, vol met de lijken van heel kleine kinderen, nauwelijks twee jaar oud.”

Dan lezen we onder de datum 19 Augustus:

„Gisteren werd een decreet gepubliceerd, waarbij alle Joodse kinderen moeten verzameld worden, alsook diegenen, die geen arbeidskaart hebben. De hardheid, die men bij de selectie der kinderen toont, is bijzonder duivels. Hedenavond zag ik op de hoek Gesiastrasze en Okopowastrasze, een dicht gedrang van groepen van 150 tot 200 kleine kinderen. Voor hen stonden enige Duitsers, die hun geweren op de groep richtten. De kinderen waren dol van angst. Ze weenden, de een probeerde zich achter de ander te verschuilen. Ze beten elkaar in de vingers. Niet ver van hen stond een groep vrouwen, waarschijnlijk de moeders, een van deze scheurde zich uit de groep los, stortte zich op een der Duitsers en verklaarde hem iets. Zij gestikuleerde en wees op een der kinderen. Daarop brulde haar de Duitser

„toe — zoals ze dat zo goed kunnen — en beval haar naar „haar plaats terug te gaan. Hij dreigde haar met het geweer. „Nauwelijks was ze terug, of hij schoot op haar. Ze zonk „dodelijk getroffen neer.”

Wij citeren weer het rapport van den arts-officier:

(De berichtgever tracht een grote groep arbeiders van de fabriek, waar hij zelf een leidende rol vervult, nog te redden, nadat zij gereed staan om naar de verzamelplaats gevoerd te worden.) „In 15 minuten ben ik op de „Umschlagplatz”. „Het terrein van de „Transferstelle” is door SS-Oekraïners „en Junaken omsingeld. Zodra ik bij een post kom, brengt hij „het geweer in de aanslag. Hier mag niemand in. Duizenden „jaagt men hier dagelijks door naar de wagons; als iemand „echter vrijwillig hier komt, wordt hij niet toegelaten. Ik „probeer het op verschillende plaatsen, overal hetzelfde. Een „man van de ordedienst, wien ik alles vertel, belooft mij te „helpen. „Wacht U hier op mij, ik breng U een witte arm- „band, die dragen de Joodse employé's van de Transferstelle, „die het brood en de jam aan de vrijwilligers verdelen, de „employé's mogen in en uit.” De Gestapo had bevolen, dat „ieder die zich vrijwillig aansloot bij de verhuizing, 3 kg. brood „en 1 kg. jam kreeg; zo gebruikte de Gestapo de verschrik- „kelijke hongersnood, die gedurende de tijd van acties heerste, „om duizenden in de dood te lokken. Voor 1 kg. brood, dat „vóór de verhuizing 8—10 zl. had gekost, als men het slechts „had kunnen krijgen. Geen wonder dus, dat er velen waren, „die voor een paar kilo brood in de wagons gingen. Dat het „brood slechts heen en weer reed, vermoedde toen nog „niemand; want vier uren, nadat de vrijwilliger zijn portie bij „het verzenden gekregen had, was hij reeds in Tremblinki „vergast; daar stapelde zich in Tremblinki zoveel brood en „jam op, dat alles naar Warschau teruggebracht werd. Zo „diende hetzelfde brood meermalen als lokmiddel.”

OP DE „UMSCHLAGPLATZ”.

„Na ettelijke minuten kreeg ik de armband; de post liet mij „door. Ik reed tot aan de poort van de „Umschlagplatz”. „Voor de poort van deze plaats staan een paar leiders van „de ordedienst. Ik ken er een, Rothe heet hij, hij draagt twee

„sterren op zijn muts. Een paar meter verder staat de staf „van de verhuizingscommissie, louter SS-Schar- en Sturm- „führer. De gehele stoet marcheert langs hen heen. Met hun „zweepen drijven zij de mensen, die de „Ausweise" in hun „hand houden, naar de helling. Hier helpen documenten noch „stempels. De papieren worden zelfs niet ingekeken. Alles, „wat gisteren nog waarde had, is nu van geen betekenis meer. „Er staan lege wagens voor de helling; zolang niet de laatste „wagon volgeladen is, is er geen documentencontrôle. Ik „vertel Rothe wat er gebeurd is. „Blijft U rustig staan," zegt „hij tot mij en houd uw mond, anders gaan ze op U letten en „dan bent U verloren. Wij kunnen vandaag niets doen. Wij „zijn absoluut machteloos. Zie zelf maar. De SS heeft alles „in handen genomen. De familieleden van de mannen van de „ordedienst bevinden zich onder de mensen hier. Die kunnen „wij vandaag ook niet redden. Wanneer de wagons vol zijn, „blijven de overgeblevenen, die vandaag niet meer ingeladen „kunnen worden, overnachten hier in het gebouw. In de nacht „is er dan misschien nog iets te doen." Radeloos wacht ik af. „Daar passeren mij onze directeur met zijn twee zoons. Hij „draagt de uniform der partij en zijn zoons die der SD. Zij „gaan naar de staf. Zij strekken de armen om de Hitlergroet „te brengen. Ik hoor ieder woord, dat gezegd wordt. Nauwe- „lijks hebben zij hun verzoek kenbaar gemaakt, of een Sturm- „führer snauwt hun toe: „Zorg, dat je eruit komt en vlug! We „hebben geen toeschouwers nodig hier. Hier zijn wij de baas. „Donder op, anders laden we je met je Joden in." De drie „groeten volgens voorschrift, maar de groet wordt zelfs niet „beantwoord. Met vuurrode koppen passeren ze mij. Wat zal „die nieuwbakken nationaal-socialist wel gedacht hebben. Hij „heeft mij in het voorbijgaan opgemerkt en weet, dat ik het „gehoord heb, hoe hij door zijn jonge partijgenoten afgeblaft „werd. „Ziet U," zei Rothe naast mij, „wanneer die lui in „een uniform zo aangeblaft worden, dan was U toch zeker „zonder veel omhaal de wagon ingejaagd." Ik blijf naast Rothe „staan en zie, hoe de ongelukkigen in de wagons gedreven „worden. Als die bandieten ze toch maar niet zo sloegen! Ze „slepen de vrouwen bij de haren in de wagons. Velen willen „niet naar binnen gaan. Ze gaan op de grond liggen. De SS „slaan ze, terwijl ze op de grond liggen. Als zweepslagen en „schoppen niet helpen, schieten ze. Steeds meer vult de helling

„zich met ontzetting, overal bloed, wenende kinderen, brul-
„lende vrouwen, mannen houden hun vrouwen en kinderen
„stijf vast. Zij willen allen samen in een wagon, samen
„sterven. Zij worden uit elkander getrokken. De genade om
„samen te sterven, wordt hun niet toegestaan. Is een wagon
„volgepropt, dan wordt hij met prikkeldraad omwoeld. Ik
„kan het eenvoudig niet weergeven, wat het betekent, te
„moeten toezien, hoe grijsaards, vrouwen en kinderen dood-
„geslagen worden. Heeft het enige zin mee te delen, hoe de
„SS-mensen zuigelingen bij de voetjes nemen en ze als ballen
„tegen de wand slingeren; hoe kinderen uit de ramen gegooid
„worden en de op straat staande soldaten op de kinderen
„als op mussen schieten? Hoe moet de wereld geloven, dat
„zulk moorden door mensen verricht wordt, door mensen, die
„ook ouders, vrouwen en kinderen hebben? Anderhalf jaar
„zijn voorbij, sinds ik al deze scènes met eigen ogen gezien
„heb. Ik stond midden tussen al deze ongelukkigen en toch
„lijkt het mij heden als een nachtmerrie. Ik verwonder mij er
„ook in het geheel niet over als de wereld het niet geloven wil;
„het is werkelijk een te monsterachtige misdaad, dan dat een
„normaal mens zoiets zou kunnen geloven.”

„Gedurende de stilstand in de acties in October en Novem-
„ber 1942 waren de vooruitzichten omtrent het lot van de
„achtergebleven 50.000 mensen verschillend. Alles wees er
„eigenlijk op, dat deze mensen geen gevaar dreigde. Het
„bouwen van nieuwe muren, de oprichting van nieuwe werk-
„plaatsen om bepaalde grondstoffen direct in het ghetto te
„laten verwerken, de nieuwe opdrachten met lange leverings-
„termijnen van het „Rüstungskommando”, dat alles waren
„feiten, die een zeker optimisme rechtvaardigden. Totdat alle
„goederen en andere waardevolle voorwerpen van het ghetto
„zouden geïnventariseerd zijn, moest een jaar verstrijken, in die
„tijd was de oorlog allang voorbij! Zo dachten wij er bijna
„allemaal over. De „Judenrat” zelf propageerde altijd goede
„berichten. Het veranderen van naam van de „Umsiedlungs-
„kommission”, Eisenstrasze 103, in „Befehlsstelle” (een soort
„Kommandantur, waar het bestuur zetelde), werd door de
„„Judenrat” en door de ordedienst plechtig gevierd. Het ver-
„schrikkelijke woord „Umsiedlung”, verhuizing, was nu ver-
„dwenen. Toen daarbij nog de „Judenrat” van de „Befehls-
„stelle” de opdracht kreeg, de bevolking te registreren, scholen

„voor de kinderen op te richten en in het algemeen de normale „arbeid, zoals voor 22 Juli 1942 weer ter hand te nemen, „waren allen er van overtuigd, dat de Duitsers ons zouden „laten leven. Voor alles hoopten wij, dat de „wereld” ons „zou redden, zo gauw zij de ware stand van zaken hoorde. „Wij spraken er toen over, hoe gemakkelijk het toch voor de „democraten moest zijn, ons in het leven te houden. Millioenen „Duitsers bewoonden toch het westelijk halfmond. Door be- „dreiging met represailles tegenover de Duitse burgers zouden „de regeringen van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië „aan deze verdelging van het Jodendom een eind kunnen „maken. Ja, we waren toen zeer naïef. We geloofden wer- „kelijk, dat die hulp zou komen. Ik ben nu blij, dat de „millioenen, die vermoord werden, in het geloof aan een betere „mensheid gestorven zijn.”

DE HOUDING DER POLEN.

„De kringen, die de werkelijke houding van de Poolse „bevolking tegenover de ondergedoken Joden willen weten, „moet ik helaas onaangename dingen vertellen. De Joden „hadden allen arische papieren, en meldten zich volgens „voorschrift bij de politie aan. De Poolse huiseigenaren „werden nooit verantwoordelijk gesteld, als het bleek, dat „hun onderhuurder Jood was. Desondanks verlangden zij on- „gehoorde prijzen voor een kamer en voor onderhoud. Alle „griezelverhalen van represailles tegenover de Polen voor aan „de Joden verleende hulp waren uit de duim gezogen, en „dienden er slechts toe, om de prijzen voor het opnemen van „Joden de hoogte in te drijven.”

„In September 1942 toen de vernietigingsactie haar hoogte- „punt bereikte, werd Warschau meermalen door de Russen „gebombardeerd. Ik bevond mij toen bij mijn vrienden in de „Hozastrasze, in een voorname wijk in Warschau (buiten „het ghetto). Wij woonden op de vijfde étage. De zenuwen „van onze vrouwen waren zeer zwak. Zij wilden gedurende „de aanval volstrekt in de schuilkelder. Ik maakte hen er op „opmerkzaam, dat dit gevaarlijk was. We zouden als vreem- „den opvallen. Mijn bedenkingen bleven zonder gevolg. Wij „gingen naar beneden. De kelder was vol, natuurlijk scholden

„allen op de Russen. Een wat oudere dame zeide: „De Joden „zijn toch de schuld van al het ongeluk; zij hebben de oorlog „gewild. Nu hebben zij de hulp van de Russen ingeroepen, „die nu hun bommen op de Arische wijken gooien. Op het „ghetto werpen deze bolsjewisten geen enkele bom.” Neen, „we hebben niet verkeerd gehoord. Zo onderhielden zich de „Polen over het ghetto, waaruit dagelijks 10.000 mensen in „de dood gedreven werden.

„Hoe moet men zich dan nog beheersen, om deze mensen „de hele waarheid in het gezicht te zeggen? Zijn ze allen „waaninnig door het nationaal-socialisme? Deze Polen in de „schuilkelder overstelpen de Joden nog met verwijten. Zij „zelf hebben hun vaderland, hun vrijheid verloren, alles is „hun door de Duitsers afgestolen, zij worden door hen ver- „nederd en gefolterd. Poolse soldaten vechten heldhaftig op „alle slagvelden van Europa tegen Duitsland. Ondanks alles „nemen de Polen gewillig de ophitsingen tegen de Joden aan „en besmeuren hun eer, hun menselijke waardigheid en hun „religie met goedkope, gemene Goebbelspropaganda. Het „heeft wel zijn bijzondere reden, dat Hitler de Poolse grond „tot kerkhof van het Joodse volk in Europa heeft uitgezocht.”

Op deze wijze hebben de Duitsers in Warschau een half miljoen Joden vernietigd. Treinen, die met Warschause Joden volgestopt werden, reden naar Tremblinka, naar Belzec, naar Lublin. Daar arrangeerde men massaterectstellingen.

Van een half miljoen Warschause Joden zijn er na deze acties slechts nog 50.000—60.000 overgebleven. Maar ook zij worden door de Duitse beulen niet ontzien.

EERSTE POGINGEN TOT VERDEDIGING.

Gedurende de eerste „actie” van Warschau boden de Joden, hoewel met lege handen, hun beulen tegenstand. Men had in de loop van de maand Augustus 1942 honderd gevallen van sabotage en brandstichting in Duitse depots geconstateerd. Daar ze van hun wapens beroofd waren, was dat weliswaar alles, wat de Joden tot hun verdediging konden ondernemen.

De 50.000 Joden, die nog slechts in het ghetto overgebleven zijn, zijn een tijdlang van mening, dat men de Joden werke-

lijk naar het „Oosten” gebracht heeft om te werken. (N.B. de deportaties begonnen 21 Juli 1942).

Maar in de herfst vernemen zij, welk tragisch lot de Joden ondergaan hebben. Dientengevolge overtuigen zij er zich van, dat alle pogingen van de gemeente, om door een houding van volledige gehoorzaamheid aan te nemen, mensenlevens te ontzien, en te redden, wat in het algemeen nog te redden is, dat al deze pogingen niet alleen nutteloos, maar integendeel zelfs schadelijk en noodlottig waren.

Het was immers toch een paar beulshanden gelukt een bevolking van een half miljoen zielen te verdelgen, zonder dat ze zelf verliezen geleden hadden! De verantwoording daarvoor droegen zekere vooraanstaande leden van de gemeente, benoemd door de Duitsers. Deze leiders, die aan de SS het gehele Joodse vermogen, miljoenen marken en geweldige bedragen aan goud geleverd hebben, diezelfde leiders, die het door hun slaafse houding mogelijk maakten, honderden spoorwagons met Joden „aan het werk” te stellen, een arbeid, die echter de Duitsers verrichtten, en wel zonder gevaar voor zichzelf: n.l. de verdelging van duizenden Joden, die weerloos aan hen overgeleverd waren.

Deze kwestie was in 1942 besproken. Toen hoopte nog iedere Jood, dat het einde van de oorlog in zicht was en dat daarmee de dag der bevrijding zou komen, en dat ettelijke tienduizenden Joden zouden overblijven, om deze dag te beleven.

De leidende mannen konden de massa's, wier gemoedstoestand zeer geleden had, slechts één enkele raad geven, n.l.niët in de dodentrein gaan! Dat stond echter gelijk met: zich thuis te laten doden. En werkelijk heeft men volgens een officiële Duitse statistiek 6.000 „ongehoorzame” Joden geëxecuteerd. In werkelijkheid echter was dit getal nog veel hoger. Hierbij kan nog opgemerkt worden, dat de leiders der Joodse verzetsbeweging voor deze beslissing de volledige goedkeuring van de eminentste hoofden van de kerk gekregen hadden. Het staat vast, dat er een eenheidsfront was: van de „Bund” ¹⁾ tot aan Agudath Israel ²⁾! Er lag een besluit klaar, waarin alle rabbijnen toegestemd hadden, om

¹⁾ Ongodsdienstige socialisten. ²⁾ Zeer rechtzinnige conservatieven.

de Duitse verordeningen niet op te volgen en trots alles de huizen niet te verlaten.

Zij waren het allen eens met dit besluit, behalve de rabbijn van Pablianice, die het besluit nam, zich bij de vertrekkenden in de dodentrein aan te sluiten, om het moreel en de geestdrift van de martelaren op te wekken en wakker te houden, die alleen de dood ingingen, omdat ze Joden waren.

(Deze feiten heeft de heer Pragier in zijn opstel „De eerste verjaardag van de opstand in het Warschause ghetto” in „Dawar” van 7 April 1944, medegedeeld).

Alle Joden, die in de stad gebleven waren, waren dus besloten, het vuur van de opstand aan te wakkeren. De aanstichters en uitvoerders van dit plan waren leden van de zionistische jeugdbeweging, van de socialistische- en communistische partij en anderen.

DE OVERGEBLEVEN JODEN WORDEN MODERNE SLAVEN.

Het verkleinde ghetto werd niet geheel voor bewoning beschikbaar gesteld. Alleen het noordelijke deel was bewoond. In de rest van het ghetto bevonden zich bovendien fabrieken en enkele woonblokken, o.a. een woonblok met de fabriek van W. Toebens, hetzelfde van de firma Schulc, en de firma Oschmann. Ieder woonblok bij een firma vormde een afgesloten ghetto, het was omgeven door een muur en het verlaten van deze ommuurde ruimte zou met de dood gestraft worden.

In het arische gedeelte bevond zich nog een eiland: de fabrieken der firma Toebens plus woonblok.

Begin 1943 had Warschau nog 40.000 Joden, waarvan er 16.000 in de Joodse arbeiderswijk woonden. Dit waren allen jonge mensen, die in dienst der Wehrmacht werkten. De door deze arbeiders bewoonde wijk vormde een ghetto op zichzelf.

Het tweede ghetto was de algemene Jodenwijk, waar 30.000 Joden van elke leeftijd en beiderlei sexe leefden, en die gedwongen waren ook in de wapenfabrieken te werken.

In het eerste ghetto waren de levens- en arbeidsvoorwaarden beter dan in het tweede. In het laatste leefden tienduiz-

zenden in een nauwe ruimte, in de bitterste nood, in wanhoop en angst, ten prooi aan honger en besmettelijke ziekten.

Het gemakkelijkst waren de voorwaarden voor de in de fabrieksblokken wonenden. Dit ghetto hadden de Duitsers „Rest-Ghetto” gedoopt. Het was eigenlijk slechts een enkele reusachtige gevangenis, verdeeld in verschillende afdelingen, waarvan de een streng gescheiden was van de andere. Verscheidene Duitse zaken hebben op het „Rest-Ghetto” een ware run gedaan, om in het bezit te komen van het kosteloze Joodse handwerk. Zij hadden succes, door de SS en Gestapo, die de wacht moesten houden voor het ghetto, om te kopen. De grootste werkplaatsen behoorden aan het leger en stonden onder het bestuur van den leger-intendance. Deze werkplaatsen lagen in de volgende straten: Walowa, Franciszkanska, Bonifraterska en Sto-Jerska. Zij waren omgeven door een muur. Een andere sector vormden de straten: Leszno, Karmelicka, Nowolipie, Nowolipki, Smockza en Zelazna; deze sector behoorde aan verschillende Duitse particuliere firma's. Een klein ghetto met de straten Ciepla, Twarda, Prosta en Ceglana werd door de firma Toebens alleen ingenomen.

In al deze sectoren bevonden zich 25.000 geregistreerde Joodse arbeiders. De passage van het ene fabrieksblok naar het andere was verboden; wie tegen het verbod in handelde, werd zonder pardon terechtgesteld. In het algemeen was het verboden zich tussen 8 uur 's morgens en 6 uur 's avonds in het ghetto op te houden, d.w.z. gedurende de arbeidstijd. Werd iemand gedurende die tijd aangetroffen, dan werd hij ter plaatse gedood.

Behalve deze gebruikelijke bewaking van het ghetto door SS en Gestapo, stelden de Duitsers in iedere onderneming nog een bijzondere bewaking in, die ze „Werkschutz” noemden.

In die tijd gebruikten de Duitsers tegen de Joden niet alleen de zweep, maar om hun een prikkel te geven en de arbeidsprestatie te verbeteren, stonden zij de Joodse arbeiders „grootmoedig” een dagelijks broodrantsoen toe van 180 gr., (inplaats van de 70 gr., welke de bewoners van het oude ghetto hadden ontvangen.) De Gestapo heeft in het algemeen bij de bewaking van de Joodse arbeiders al haar bekwaamheden t.o.v. organisatie en intimidatie aangewend.

Desondanks hadden de Duitse bezetters geen al te groot vertrouwen in dit zo verkleinde ghetto en troffen maatregelen om het nog verder te versplinteren en de fabrieken naar verschillende plaatsen in de omgeving van Warschau te verhuizen.

De Joden van hun kant namen het vaste besluit zich te verweren en in niets hun mensenrechten aan te laten tasten.

In December werd in de Milastrasze de eerste SS-man door Joden doodgeschoten. Vanaf deze dag waagde geen Duitser zich meer in het ghetto.

Voor dezen énen neergeschoten SS-man arrangeerde de SS Gruppenführer Strop, de nieuwe chef van de Warschause Gestapo, een ontzettend bloedbad. De Milastrasze werd door enige honderden SS-mannen omsingeld. Alle mensen, die aangetroffen werden, werden doodgeschoten. Veel werd niet gevonden. De Duitsers bedekten de kelders van de huizen met granaten. Toentertijd waren de bunkers nog niet voltooid. (December 1942).

18 JANUARI 1943: DAG VAN DE GEWAPENDE BOTSING TUSSEN JODEN EN DUITSERS.

De laatste dagen van het jaar 1942 verliepen ogenschijnlijk rustig. Maar het was slechts de stilte voor de storm. Naar buiten leidden de Joodse arbeiders hun ellendig bestaan verder. Maar in het geheim probeerden ze zich op alle mogelijke manieren wapens en munitie te verschaffen. Dat duurde tot 18 Januari 1943. Op deze dag is het tot een botsing gekomen. Het was voor de Duitsers als een donderslag bij heldere hemel.

Een Poolse geheime krant, „Przez Walke do Zwyciestwa” — die de eerste gewapende botsing tussen Joden en Duitsers beschrijft, meldt, dat de zeer zwaar bewapende politie-agenten en SS-mannen tegenover de hen aanvallende Joden in totale verwarring geraakten en velen van hen zich zelfs zonder tegenstand lieten ontwapenen. Dezelfde krant geeft ons nog de volgende bijzonderheden over dit eerste treffen:

Op 18 Januari, 's morgens om 6 uur, omsingelden sterke politie- en SS-afdelingen in volle wapenuitrusting de ghettostraat en sloten alle uitgangen af, de een na de ander. In vele

huizen van de Mila-, Niska-, Muranowska- en Zamenhofastrasze ontvingen de Joden de moordenaars met een hagel van kogels en handgranaten. Het ergste strijdgewoel vond in de Dzikastrasze, in de nabijheid van het plein voor de gevangenis, plaats. Daar nam juist een detachement politie en SS een groep Joden mee in de richting van het station, om ze te deporteren. Nu mengden zich de aanvallende Joden onder degenen, die naar het station gebracht werden, en begonnen op de SS-lieden te schieten. Ongeveer 30 gendarmen en SSers werden gedood en ongeveer twintig gewond. Aan Joodse zijde waren zowat 1000 doden; maar de Joden konden zich meester maken van een klein aantal wapens: revolvers en geweren. Ettelijke dagen later, precies op 21 Januari, arrangeerde de gouverneur van Warschau een „strafdag”.

Aan het verslag van den arts-officier wordt het volgende ontleend:

„20 Januari marcheerde de SS weer naar het ghetto. Ditmaal ging het anders. Ze liet de Joodse mannen van de orde-„dienst als kogelvangers voorop gaan. De strijd woedde weer „de hele dag op de Mila-, Niska- en Zamenhofastrasze, „vooral echter in een leerlooierij op het Parisowskiplein, waar „zich 200 jonge mannen verschanst hadden. Ze vochten tot „den laatsten man. Levend werd er geen door de Duitsers „gepakt. Ik zag op deze 20ste Januari slechts hele kleine groepen van 20-30 man, die met opgeheven handen naar de „Umschlagplatz” gebracht werden. Allemaal oudere mannen, „vrouwen en kinderen. De Duitsers hadden hen in schuil-„hoeken gevonden. Ik telde die dag ongeveer 200 mensen, „die naar de „Transferstelle” gebracht werden. In de namiddag hoorde men op de Umschlagplatz de machinegeweren. „Het transport van de 5000 mensen, die gedurende 18, 19 en „20 Januari verrast, of uit de fabrieken gehaald werden, was „begonnen. Ik stond op het dak van het huis in de Sezesli-„wastrasze 3. Van hieruit kon ik het gehele transport over-„zien. Groepsgewijze — 100 á 120 man werden telkens in een „veewagen gestopt — werden de mensen uit het gebouw „van de „Transferstelle” naar buiten gedreven. Op de helling „voor de wagons moesten ze zich tot op het hemd uitkleden. „Barrevoets en naakt perste men ze in de wagons. 25° Koude „heerste er toen in Warschau. Velen weigerden zich uit te „kleden. Bij vrouwen en kinderen waren een paar zweepsla-

„gen voldoende en ze wierpen direct hun kleren af. De „en vertelde het den directeur ¹⁾). Hij wou het niet geloven. „scènes, die ik zag, waren verschrikkelijk; ik liep naar beneden „Ik' ging samen met hem en de secretaresse terug naar „het dak. Frau Käthe kon het niet aanzien. Een huilbui „schokte haar. „Als ze dat bij ons thuis wisten!" riep ze al- „door. De directeur was buiten zichzelf. Hij had de gehele „deportatie mee aangezien, had stromen Joods bloed zien „vloeien, en toch had hij nooit willen geloven, dat alle gede- „porteerden omgebracht werden. Hier nu zag hij het met eigen „ogen. Afschuw greep hem aan bij zo'n onmenselijkheid. Hij „liep op het dak heen en weer, hield zijn gezicht in zijn handen „en schreeuwde: „Wat een schande om Duitser te zijn! Dat „zullen we moeten boeten voor den wereldlijken en hemelsen „rechter."

„Drie dagen stonden de wagons met naakte mensen op een „bijspoor van het „Danziger" station. De Duitsers spaarden „hier hun gas in Tremblinka uit. Zij brachten slechts de „lijken van de 5000 mensen naar Tremblinka, om ze daar in „de oven te verbranden.

„DE STRAFEXPEDITIE.

„22 Januari ondernamen de Duitsers een strafexpeditie, „zoals zij het zelf noemden, 2000 Man van de Waffen-SS en „800 gendarmen brachten haar ten uitvoer. In de Zamen- „hofastrasze bevonden zich de leiders van de strafexpeditie. „In 5 open wagens zaten de officieren van de Gestapo. „De chef van de Sicherheitsdienst, SS-Gruppenführer Strop, „leidde persoonlijk de vergeldingsactie. Zijn vertegenwoordi- „ger, Sturmbannführer Dr. Kah, was er ook bij. De hele be- „zetting met Untersturmbannführer Brand en Oberschar- „führer Mende aan het hoofd, bevond zich in haar elegante „auto's in de Zamenhofastrasze. De bataillons van de Waf- „fen-SS en de gendarmen waren alle gemotoriseerd. De „officieren hadden kaarten van de ghettostraten bij zich. Ik „kon precies zien, hoe de mensen in de auto's over de kaarten

¹⁾ De Duitse leider van de fabriek, waar de verslaggever werkte.

„gebogen zaten. De wagen van den Sturmbannführer Dr. „Baumeyer was door een rood kruis gekenmerkt. Twee ambu- „lances met SS-nummers stonden naast de wagen van den „politiearts.

„Van 's ochtends 7 tot 12 uur, van 14 tot 17 uur wierpen „de Duitsers op het strijdtoneel Nalwekistrasze, Muranows- „kastrasze, Gesiastrasze, Bonifraterskastrasze, Zamenhofa- „strasze, Niskastrasze, Milastrasze, Parisowkiplein, Strawki- „strasze, granaten. Op deze dag werd geen mens naar de „Umschlagplatz gebracht. Ruim duizend mensen werden ver- „moord. Om 17 uur verlieten de Duitsers het ghetto. Ze „zongen: „Wenn das Judenblut vom Messer spritzt.“ Dade- „lijk na hun vertrek bezette de afdeling „Werterfassung“ de „leegstaande huizen. Haar nieuwe leider, Obersturmführer „Konrad, de opvolger van den Obersturmführer Geipel, en „zijn vertegenwoordiger, Untersturmführer Vaters wilden „ook hun deel tot de strafexpeditie bijdragen. Zij bevalen alle „woningen leeg te halen; slechts kale muren bleven over. De „mensen, die 's nachts uit de bunkers terugkwamen, vonden „niet eens een pan, niet eens een glas. Zelfs brandhout en „kolen, die ieder voor de winter in huis gehaald had, waren „weggenomen. Alle ruiten waren stuk geslagen. Ons woon- „blok, dat als door een wonder verschoond gebleven was, „nam duizenden daklozen op.

„Gedurende deze vier dagen kwamen 9000 mannen, vrou- „wen en kinderen om het leven. (Dat was van 18-22 „Januari). Het aantal gedode Duitsers was gering. Juiste op- „gaven daarover te geven is mij onmogelijk. Men sprak in „het ghetto van 50 doden. Aan de Januari-actie nam alleen „de Warschause Gestapo en de Waffen-SS deel, die in „Warschau gelegen was. Het vernietigingsbataillon Rein- „hard, Lublin, was er niet bij.”

In de nacht na deze slag hebben de Joden een reusachtige opslagplaats met meubels aangestoken, die een waarde van enkele millioenen zloty bedroegen en naar Duitsland ge-transporteerd zouden worden. Na deze botsing trad voor ge-ruime tijd weer rust in. Maar de bezetters waren zich er thans van bewust, dat het ghetto niet meer weerloos was en be-sloten daarom het radicaal te liquideren; n.l. de onontbeer-lijke arbeiders naar andere werkplaatsen te zenden en de rest..... zonder onderscheid te vernietigen.

DE OPSTAND.

I. De voorbereidingen.

Daar de Duitsers de mogelijkheid van tegenstand vreesden, losten ze de ghettobewakers, die uit Polen bestonden, af en vervingen ze aanvankelijk door Letten, Littauers enz., later door Duitsers.

Maar ook de ghettobewoners bleven van hun kant niet werkeloos. Sedert November 1942 legde men zich er op toe, de verdediging op poten te zetten: men had volledig van beton voorziene onderaardse bunkers aangelegd, alsook geheime gangen, die de verschillende door de omringende muren van het ghetto van elkander gescheiden sectoren moesten verbinden. Zo ontstond een werkelijke onderaardse stad, waarin levensmiddelendepots, verlichtingswerken en waterreservoirs waren. In de schuilplaatsen bereidde men zich op de verdediging voor: er waren vlammenwerpers, anti-tank-machinegeweren, handgranaten, men maakte zich meester van het geschut, dat in de nabijheid was opgesteld en bracht het in het ghetto. Vanaf Januari 1943 tot aan de eerste Paasnacht vernam men vaak de alarmsirenes; men mag aanremmen, dat Russische vliegtuigen manschappen en wapens naar beneden lieten.

De illegale Poolse beweging, die door haar terreurdaden tegen de Duitsers van zich deed spreken, van wie ze talrijke leiders gedood hadden, had in de bossen partisanenkampen ingericht. In afwachting van de dag van de opstand, lieten ze naar het ghetto wapens, machinegeweren en bommen brengen. Honderden vrachtwagens vervoerden aardappels, — er onder lagen wapens verborgen.

Wij citeren weer: „Ik stond toen in verbinding met de „Poolse verzetsbeweging. Bolek, mijn vriend, die mij bij het „bouwen van een schuilplaats geholpen had, introduceerde „mij bij de partij. Ik trof hem toevallig op straat. Door hem „kreeg ik wapens voor den bunker. Ik moest vertellen, voor „wie ik de wapens hebben moest. Ze weigerden ze kosteloos „te leveren voor het ghetto. Ik moest ze duur betalen. Na een „opwindende week keerde ik naar het ghetto terug.”

De voorbereidingen werden gecompleteerd, zolang de ghettopolitie nog uit Polen bestond. Want deze politie hielp bij het uitrusten en voerde levensmiddelenreserves aan.

Enkele dagen voor de opstand hebben de Duitsers hun „galeislaven” bevolen zich op lijsten te laten inschrijven, om naar de grote werkkampen van Trawniki en Poniatowo gezonden te worden, die in de nabijheid van Lublin liggen. Slechts 200 personen hebben aan dit bevel gehoor gegeven en de Duitsers zagen daarin een niets goeds voorspellend teken. De methode waarvan ze zich kort daarna bedienden, om het ghetto aan te vallen, bewijst dat ze op een gewapend antwoord voorbereid waren. Slechts de omvang van de opstand en de dристheid van de opstandelingen hebben de Duitsers overrompeld.

HET AFSCHIED VAN DEN ARTS-OFFICIER.

„Als onderdaan van een oorlogvoerende macht was ik met „nog 5 personen uit ons blok voor uitwisseling tegen Duitse „civiele geïnterneerden bestemd. Dit bericht verbreidde zich „bliksemsnel in het gehele blok. Gedurende die gehele nacht „zaten er vrienden bij mij. Op 20 Maart, om 7 uur, stelde zich „de gehele bevolking op om afscheid te nemen.

„Het laatste uur, dat ik met deze mensen doorbracht, „was de meest schokkende gebeurtenis in mijn leven. Ik „zal nooit de huilende vrouwen en kinderen vergeten. Ik „hoor nog altijd de woorden van den arbeidsleider, waarmee „hij in naam van alle arbeiders afscheid van ons nam: „Maak „aan de wereld bekend, hoe de Duitsers onze ouders, onze „vrouwen en kinderen gefolterd hebben, vernederd en ver- „moord! Vertel het onze Joodse broeders! Zij zullen zich voor „de Warschause broeders niet behoeven te schamen. Alleen „op de wereld, vergeten door onze Poolse Regering te Lon- „den, verheffen wij ons tegen onze moordenaars.

„Wij zijn besloten, hier op de grond van het ghetto het „leven van onze vrouwen en kinderen te verdedigen. Hier op „deze grond zullen wij leven of sterven. Slechts onze lijken „zullen de Duitsers in de bunkers vinden. Wij zullen onder- „gaan in het vertrouwen, dat de wereld deze misdaad zal „wreken. Millioenen doden verplichten U, ons testament aan „de mensheid over te geven!”

II. De gevechten.

De gevechten in het kader van de Joodse opstand begonnen Maandag 19 April 1943, aan de vooravond van het Joodse Paasfeest.

Een Poolse geheime krant „Biuletyn Informacyjny” van 29 April 1943, geeft over het begin van de opstand de volgende bijzonderheden: „Maandag 19 April, volgens de Joodse kalender, aan de vooravond van het Paasfeest, belegerde de met machinegeweren gewapende Duitse politie het ghetto. Verscheidene honderden SS-mensen braken in de vroege morgen in auto's op in twee richtingen, n.l. in die der Nalewski- en naar die der Stawkistrasze. De Duitsers plaats-ten op een kruising van de Stawkistrasze een trein en begon-nen Joden met geweld daarin te brengen. Opeens begon een schietpartij en de ontploffingen van handgranaten werden hoorbaar. De Joodse gevechtsorganisatie begon zo het ghetto te verdedigen. Spoedig kreeg de schermutseling het aanzien van een algemene strijd en werd op een wijze ge-voerd, die op een voortreffelijke organisatie wees. Oogge-tuigen, die u't het ghetto konden ontsnappen, hebben ons over de eerste dag van de opstand volgende mededelingen gedaan:

„In de eerste Paasnacht verschenen er Duitse soldaten die een der ghettostraten wilden omsingelen en van Joden zuiveren. De Duitsers waren er reeds aan gewend, in de Joden niets meer dan slachtvee te zien en riepen daarom zo-als gewoonlijk niet meer dan enkele SS-mensen op, om dat vernietiging der Joden te voltrekken. Om de Warschause Joden, die zich verstout hadden in Januari 1943 tegenstand te bieden, te intimideren, kwamen de Duitse soldaten dit-maal op 6 tanks binnen. Maar toen ze in het donker in het midden der straat naderden, ratelden van alle kanten schoten uit de anti-tank mitrailleurs. Toen probeerden de Duitsers uit het ghetto te ontkomen; ze werden echter samen met hun tanks verbrand. Gedurende deze nacht deed niemand in het ghetto een oog dicht. Na middernacht brak de opstand uit.

Op het overeengekomen signaal veranderden 45.000 Joden, die door dwangarbeid murw, door de boeien van het ghetto en de terneergeslagenheid, die volgt op een lange honger-periode, uitgeput waren, het zwakke ghetto in een vesting vol met opstandelingen.

Uit de flarden van hun schande maakten de Joden de banier

der vertwijfelden. Gedurende de nacht verschenen in de straten plakkaat en leuzen in drie talen: Jiddisch, Pools en Russisch:

„De Joden vechten tot hun laatste druppel bloed.”

Het geheime commando dook in de straat op en organiseerde de verdediging: meerderjarige mannen en vrouwen grepen naar de wapens. Jeugdtroepen kregen posities als wachtposten aan de ingangen van het ghetto, op de markt, in de straten. Ze maakten uit de gebouwen met meer verdiepingen vestingen en plaatsten er talrijke verdedigers in. Iedere straat kreeg haar verdediging, haar commando, haar arsenaal. Ieder huis werd voor eventuele straatgevechten gereed gemaakt. In de kelders en op de zolders, in de schaduw van iedere deur, bij ieder dakraam wachtten de verdedigers. In de ghettostraten had men nog 's nachts schuil- en verdedigingsloopgraven gemaakt. Het ghetto was een vesting geworden, waarin ieder huis een kazerne geleeke. De kinderen en jonge mensen werden met opdrachten als verbindingsordonnans bedacht, waarbij ze vaak genoeg het leven op het spel moesten zetten. Gedurende de zware strijd brachten ze de verdedigers, die niet meer weg konden van hun gevechts- en afweerstellingen, hun voedsel en wat ze nog meer nodig hadden. De weinig talrijke grijsaards werkten in de keukens en maakten voor de strijders het voedsel klaar. Al deze maatregelen werden gedurende die eerste nacht getroffen.

DE EERSTE DAGEN VAN DE STRIJD.

De toestand was gevaarlijk, en men moest de eerste nacht uitbuiten, omdat ze van buitengewoon gewichtige strategische waarde was. Bij het aanbreken van de dag — gaat het bericht voort, dat we van ooggetuigen mochten ontvangen — vielen uitgezochte bataillons de Duitse huizen, opslagplaatsen en fabrieken aan, die in het ghetto lagen. De opstandelingen plunderden de Duitse uniformmagazijnen leeg, waar de Joden moesten werken aan de reparatie van kledingstukken: dat gaf de gelegenheid om enige groepen te vormen, die Duitse uniformen droegen. Andere afdelingen vielen de in het ghetto gelegen Duitse proviandmagazijnen aan en konden diensten-

gevolge belangrijke massa's levensmiddelen voor de verdedigers ter beschikking stellen.

's Morgens werden drie vlaggen — de blauw-witte Joodse, de wit-rode Poolse en de rode Russische, gehesen en geen mens ging werken. Zoals gewoonlijk kwamen de Letlandse, Litause en Duitse politieagenten, die de Joden naar hun werk moesten begeleiden naar het ghetto, — ze hebben het niet meer verlaten. Het ghetto leek uitgestorven. Geen geluid, geen mens op straat, geen mens in de huizen. Als begraven leek het ghetto. De soldaten, die de Duitse fabrieken betraden, kwamen er niet meer uit.

De mare van dit alles verspreidde zich razend snel. Tegen de middag was het ghetto in een enkel slagveld omgetoverd. Pantserauto's met gewapende soldaten dicht bezet, werden in de straten van Warschau zichtbaar. Ze hielden koers naar de ghettopoort. Het eerst gingen de tanks naar buiten. De Christenwijk werd door een aantal mensen, van machinegeweren voorzien, omsingeld en men nam talrijke Christenen gevangen, die men ervan verdacht, te heulen met de opstandelingen.

Men verhinderde het gaan naar en verlaten van de Christenwijk nauwgezet. Tegen de middag klonken de eerste schoten, hierop volgden kanongebulder en bomontploffingen. Rookzuilen bedekten de horizon. Aan beide kanten van de strijdende partijen zag men vlammen opstijgen. De strijd duurde tot 's avonds laat en de Duitsers moesten tot hun spijt vaststellen, dat het hier niet ging om een enkele poging tot verdediging, maar dat ze met een geconcentreerde en georganiseerde macht te doen hadden, die tot de laatste druppel bloed vocht. De tegenstand van de rebellen was krachtiger, dan de Duitsers voorzien hadden. Aan de poorten verdedigden de Joden zich met moed en taaiheid. Van de daken der huizen knetterden de machinegeweren. Van de ghetto-muren spuwde het geschut vuur en rook. Laat in de avond lieten de Duitsers een groot aantal vernielde tanks en pantserauto's in brandende toestand op de plaats achter; de strijders hadden hen leeggehaald, voor ze hen verlieten. Men gaf bevel het vuur te staken. De Duitsers, die de aanvallen van deze gevechtsdag overleefd hadden, stortten zich in het ghetto waar ze binnenvielen, zonder dat er een schot viel. Dan stortten zich de verdedigingsbataillons, die hen vanuit een

verbreidden zich onder de jeugd de berichten van de opstand. De jonge mensen fluisterden elkaar heel zacht het geheim van deze berichten toe en voelden in hun binnenste de vlam van de wraak aangroeien. Wie van hen had niet het verlies van een vader, moeder, zuster, broeder of kind te wreken, die de Duitsers vermoord hadden!

Deze berichten nu gaven hun weer moed, zij maakten hun door de lange foltering en uitgedroogde harten weer jong. Op de derde dag gingen alle 6000 over naar het leger der opstandelingen en meldden zich in het eerste ghetto als vrijwillige verdedigers. Voor ze hun ghetto verlieten, hadden ze het aangestoken.

Het binnenkomen van de jonge mannen zette de harten in vuur en vlam en verhoogde de weerstand van de rebellen.

EEN RUSTPAUZE TREEDT IN.

De volgende dagen verliepen zonder aanval, in het algemeen zonder een poging van de zijde der Duitsers, in gevecht te komen. Deze tijd van rust werd veroorzaakt door de tamelijk gespannen verhouding tussen Wehrmacht en SS, die het over de behandeling der Joden niet eens waren, omdat de SS alles, wat Jood was, wilde vernietigen, terwijl de Wehrmacht niet verder wilde gaan, dan het werk van de Joden voor het Duitse leger uit te buiten. De opstandelingen legden er de nadruk op, dat ze alleen maar vochten tegen de beulen van de SS en hielden het niet voor uitgesloten, het eens te worden met de Wehrmacht. De SS echter, die zware verliezen aan manschappen en materiaal geleden had, was alleen niet in staat, de opstand te onderdrukken. Twisten tussen de SS-regimenten en de Wehrmacht waren aan de orde van de dag. Binnen het kader van de Wehrmacht toonden de SSers een brutaliteit en een eigenwaan, die het gehele Nazi-regime kenmerkt. De officieren van de Wehrmacht lieten het slechts met weerzin toe, dat alle macht en initiatief in handen was van deze jongens, die meenden, dat ze zich alles mochten veroorloven, alleen omdat ze in de rijen der Hitler-jeugd waren opgegroeid en hun leven met misdaad en bloedige daden hadden gevuld. Aan deze motieven moet men nog andere, zakelijke zowel als persoonlijke, toevoegen, welke

hinderlaag beloerd hadden, met woest geschreeuw op hen, omsingelden hen en namen hen gevangen. In de nacht, die van bloed en vuur laaide, werd daarop de strijd gestaakt. Toen het donker werd, ging men vlug wat eten. De huizen en de verdedigingsnesten te verlaten was verboden. De bewaking werd nog versterkt, en ieder kwam voor bewaking aan de beurt. Deze nacht en de volgende verliepen zonder verdere incidenten.

Het was niet moeilijk te raden, dat de Duitsers zo spoedig mogelijk de opstand wilden smoren, voor hij zich over nog meer districten van het ghetto uitbreidde en een dreigende omvang nam. In de loop van de derde nacht trof men daarom alle maatregelen, die nodig waren, om de aanvalskracht van het ghetto te vergroten. Omstreeks middernacht verlieten, in Duise uniform gekleed, oproerige bataillons het ghetto, vielen in het donker de SS-magazijnen aan, doodden de mannen en roofden de arsenalen leeg. De gehele nacht laadden ze Duitse wagens vol met wapens, waar ze zich meester van gemaakt hadden en brachten ze naar het ghetto. Wat ze niet mee namen, staken ze in brand en vernietigden het.

DE OPSTAND BREIDT ZICH UIT NAAR HET ARBEIDERSGHETTO.

De dag daarop werd algemeen bekend gemaakt, dat de SS-arsenalen in brand gestoken waren. 's Nachts waren enige SS-mannen in handen der Joden gevallen. Het nieuwtje van de opstand der Joden werkte aanstekelijk.

Het drong ook door naar het tweede ghetto, waar zoals reeds gemeld is, 6000 jonge mensen leefden, allen specialisten, de élite van de Joodse jeugd in Warschau. Deze jonge mensen liepen geen gevaar vernietigd te worden, want de Wehrmacht was op hun arbeid aangewezen. In de hoofden van die jonge mannen nam het idee van de opstand een Messiaans karakter aan; de werkelijkheid, aangewakkerd door het vuur der verbeeldingskracht, bracht hen buitenzichzelf. In de harten van deze in ketenen geklonken en onderdrukte slaven, kregen de bewijzen van dapperheid, van de heldenfeiten van hun broeders, iets legendarisch. Ras, als de schaduwen van de avond, verguld door de bloeiende kleuren hunner hoop,

de onenigheden duidelijk maken, die tussen Wehrmacht en SS uitbraken en de verdedigers van het ghetto een paar dagen op adem lieten komen. Er stond orde tegenover orde, verraad tegenover verraad, van den een tegenover den ander bij de centrale instanties. De Wehrmacht wilde haar Joodse specialisten, artsen, apothekers en fabrieksarbeiders behouden; de SS wilde alle Joden vernietigen, en het conflict werd scherper. Echter niet, omdat de leiders der Wehrmacht zich uit louter menslievendheid tegen de SS-plannen verzetten, maar omdat de Wehrmacht iedere gelegenheid welkom was, om met de SS twist te zoeken en deze moeilijkheden te bereiden. Overigens heeft immers dezelfde Wehrmacht hoogst actief deelgenomen aan de afslachting der Joden!

Wat de opstand in het ghetto betreft, konden de SSers, die slechts gewoon waren aan een strijd tegen weerloze Joden, deze niet onderdrukken zonder de hulp van de Wehrmacht. Dus wendden ze zich tot de commando's der Wehrmacht, die buitengewoon tevreden waren, in de Jodenopstand een gelegenheid te ontdekken, die de hoogmoed en het gewzets over eer van de SS remde, en die zich tot Berlijn wendden en daar klachten indienden tegen de pogroms der SS. Vooreerst weigerden ze tussen beide te komen, tot ze bevel daartoe kregen. Tot dit antwoord kwam, heerste er een paar dagen rust. De stilte voor de storm.

DE BEVRIJDING VAN DE GEVANGENEN VAN DE „PAWIAK”.

In de zevende nacht kreeg het geheime commando der opstandelingen een verzoek van de gevangenen van de beruchte Warschause gevangenis „Pawiak”, een verzoek, dat door duizenden ondertekend was en luidde: „Bevrijdt ons en we vechten met jullie tegen den vijand!” Het commando antwoordde: „Houdt U rustig, niemand van U moet verdenking opwekken; ieder van U is voor ons van belang.” Het was de achtste nacht van de opstand. Daar verlieten 500 opstandelingen in Duitse uniform het ghetto en rukten op naar de gevangenis „Pawiak”. Deze was in duisternis gehuld. De bewakers waren Duitsers; de gevangenen meest Joden, Polen (Katholieken) en zelfs een klein aantal Duitse deserteurs.

Een paar schoten deden verwarring en rumoer ontstaan. Daar alle aanrukkende opstandelingen Duitse uniformen droegen, en de duisternis nog bijzondere bescherming bood, wisten de bewakers niet, wie eigenlijk de vijand was. Zo konden zich de opstandelingen vlug meester maken van de gevangenis, de bewoners bevrijden en in Duitse uniformen steken, die ze meegebracht hadden. Bij het aanbreken van de dag was de gehele gevangenis leeg. Alle gevangenen, zelfs de paar Duitse deserteurs, lieten zich indelen in het verdedigingsbataillon van het ghetto.

De bevrijding van de gevangenen van de „Pawiak” wakkerde de geestdrift van de Poolse jeugd en van dat deel van de Joodse jeugd, dat buiten het ghetto leefde met arische papieren, aan. In de stad Warschau ontstond een vrijwilligersbeweging, en talrijke jonge vrijwilligers kwamen in het ghetto, om zich aan te sluiten bij de verdediging. 's Nachts kwamen de zich in de bossen verstoppt hebbende partizanen naar het ghetto.

Enige tienduizenden personen waren gereed en hielden de wacht; ze wachtten moedig tot de dag van de aanval.

DE SLAG BEREIKT HAAR HOOGTEPUNT.

Op de dag na de bevrijding van de bewoners van de „Pawiak”, 28 April, kwam met het antwoord uit Berlijn het bevel, het Warschause ghetto van de kaart te schrappen. De avond voor de grote aanval, dreigde uit Galicië gekomen SS, die met enige regimenten uit Warschau versterkt was, alle Joden te vernietigen, als ze niet ophielden met vechten en niet de gevangenen uitleverden, die ze gemaakt hadden (ongeveer 1000). Het commando antwoordde, dat ze bereid was de gevangenen uit te wisselen en wel in de verhouding van 10 Joden op 1 Duitser.

Op de morgen van de 20ste April vielen de Duitse troepen het ghetto aan en probeerden dit keer het van alle kanten met pantserwagens en tanks te omsingelen, om het te belegeren tot het veroverd was. Maar dat mislukte hun. Speciale bataillons van de opstandelingen trokken om de bandieten heen, vielen hen dan in de rug aan en brachten zo hun rijen in verwarring. Andere bataillons, die in de Duitse uniform

de ingangspoort gedood waren, drongen de tegenstanders door tot in de corridor, door troepen strijders ontvangen, die zich tot de laatste harteklop verdedigden. Toen de eerste étage veroverd was, zette zich de worsteling op de trap voort, die naar de tweede étage voerde. Uit de kamers op de tweede étage stormden de in Duitse uniformen geklede opstandelingen te voorschijn en vielen de aanvallers aan. Begunstigd door de in het donker heersende verwarring, kon de vaandeldrager, die op een borstwering stond, naar de derde étage vluchten. Een ogenblik verdween daarom de vlag, maar enkele minuten later waaide ze opnieuw, maar nu vanaf de derde étage.

Een uur daarna woei ze nog enkele minuten van de vierde. Dan, toen het schieten ophield, hoorde men iets in het donker naar beneden vallen. Het was de jonge vaandeldrager, die zich als in een lijkkleed, in de vouwen van de vlag van de opstand gehuld had, en die op de grond vermorzeld werd. Twee-en-veertig dagen had hij de vlag bewaakt. De vlag was rood van zijn bloed, zijn lichaam was doorboord met kogels.

De volgende dag pochten de „triumphators” erop, dat het ghetto van Warschau opgehouden had te bestaan.

Na de heldendood van de laatste deelnemers aan de opstand, zei Radio Londen in haar uitzending van 25 Mei 1943: „Het bloeddorstige Duitsland heeft zijn macht tegen een handvol mensen getoond, wier enige macht bestond in hun superieur heroïsme en in de vastbeslotenheid liever te sterven, dan in handen van de vijand te vallen. Hoe armzalig is de triomf van de overwinnaars ten opzichte van de geweldige geestkracht van die strijders uit het ghetto van Warschau!”

BALANS VAN DE OPSTAND.

In zijn reeds geciteerde, in de Palestijnse krant „Dawar” van 7 April 1944 gepubliceerde opstel, heeft de heer Mosjeh Pragier de balans van de verwoestingen opgemaakt, welke de Duitsers tengevolge van de opstand in het ghetto van Warschau veroorzaakt hebben. Hij zegt hoofdzakelijk het volgende:

„Reusachtig hoog zijn de verliezen aan mensenlevens. De

overweldigende meerderheid van de nog in het „Rest-Ghetto” aanwezige 40.000 Joden was gesneuveld en zelfs wat de Duitsers aan gevangenen gemaakt hadden, hadden ze niet ontzien. Hun belofte brekende om ieder in leven te laten, die zich zou overgeven, hebben de Duitsers deze gevangenen in werkelijkheid in Warschau in het openbaar opgehangen.

De balans van de verwoestingen, waar de Duitsers door hun laf en waanzinnig woeden tegen het ghetto, de schuld van zijn, is enorm. Officiële Poolse berichtgevers geven op, dat de Duitsers door dit optreden 100.000 woningen vernietigd hebben, d.i. bijna 50 % meer, dan de verwoestingen van September 1939 uitmaakten, waarbij Warschau zich toch drie weken lang met zware wapens verdedigde. Hun angst was zo panisch, dat ze zelfs Poolse huizen neerhaalden, die aan het ghetto grensden en daarbij nog een water- en riool-leiding vernietigden.”

DE INDRUK, DIE DE OPSTAND MAAKTE.

Groot en sterk was de indruk, die de heldendaden van de opstandelingen maakten. De Polen als naaste burenen van het ghetto, werden er ten eerste door verrast, en de handelwijze van het ghetto diende hun als voorbeeld, wakkerde hun oorlogsgeest aan en bezielde hen met de wil, energiek tegenover den indringer op te treden.

De vijand zelf veranderde zijn houding tegenover de Joden. Hij behandelde ze niet meer als weerloze schepsels, waarmee men doen kon, wat men wilde. De Duitsers begonnen na de opstand vrees te krijgen voor de Joden. Dr. Ludwig Fischer, de heul van Warschau en een van de vertegenwoordigers van Himmler, verklaarde door de Radio in het Pools en Duits, dat het ghetto een „gevaarlijk broeinest van Joods-bolsjewistische terreur was geweest en men het daarom liquideren moest. Deze uitzending eindigde met een oproep aan de Polen om alle in leven gebleven Joden aan te houden en aan de bezetters over te leveren. „Er mogen in dit geval geen morele belemmeringen zijn,” besloot de beul Fischer.

waren, drongen door tot de tanks en vielen ze aan met handgranaten. Weliswaar gingen ze zelf daarbij ten gronde, maar ze vernietigden toch de gevechtswagens en hun bezettingen, en deze techniek verhinderde de vijand zijn auto's achter de tanks te concentreren.

Zo ging deze dag ten einde en de Duitsers zagen in, dat ze het ghetto niet veroveren konden, zonder reusachtige verliezen te lijden. Voor de poort van het ghetto en vlak bij de huizen lagen bij hopen hun tanks en pantserwagens in stukken, en midden tussen deze ruïnes hadden honderden Duitse soldaten de dood gevonden.

Op dit tijdstip gebeurde het, dat het vreselijke bevel gegeven werd, dat voor de Joden een nacht der verschrikking inhielden en het noodlot van het ghetto voltooid zou. Het Duitse commando beval n.l., het ghetto de gehele nacht door bommenwerpers te laten bombarderen. Als de Duitsers dit middel tot dusver niet hadden willen gebruiken, dan was dit alleen, omdat ze vreesden, dat het ruchtbaar zou worden, dat ze zonder dit niet in staat waren, de opstand meester te worden.

Hoewel de strijd met zulke ongelijke middelen gevoerd werd — de zwaarste wapens der Joden waren immers slechts handgranaten en machinegeweren — toch heeft de eerste phase van de slag ettelijke dagen geduurd. De schande, die door deze nederlaag aan de SS berokkend werd, was werkelijk ontierend. Zij bewerkte de terugroeping van den SS-chef von Somermann en — midden in de strijd — de benoeming van een nieuwen SS-commandant in de persoon van Generaal Strup. Kort na het beëindigen van de onstand hoorde men zeggen, en wel uit Poolse bron, dat von Somermann door een Duitse krijgsraad ter dood veroordeeld was.

Toen de „Heren van Europa" na deze smadelijke nederlaag genoodzaakt waren zich terug te trekken, niet zonder verscheidene tanks verloren te hebben, veranderden zij van tactiek en vermeden van nu af met de verdedigers van het ghetto oog in oog te komen. Toen begon de eigenlijke belegering van het ghetto, net alsof het een echte vesting was. Overdag spoorden ze door waarnemingsvluchten de hoofdverdedigingspunten van het ghetto op, en bij nacht richtten ze op deze punten het vuur van hun geschut. Een hevig vuur trof in het bijzonder het huis op de hoek van de

Bonifraterska en Muranowska, dat blijkbaar de machtigste stelling van de ghettoverdedigers was. Daarna werd het vuur gericht op de Franciszkanskastrasz, een der hoofdverkeersaders van het Joodse Warschau.

In de stikdonkere nacht vielen hele troepen Duitse bommenwerpers van de zwaarste en modernste soort aan, terwijl ze vlak over de huizen scheerden en hun bommenlast lieten vallen. Direct stegen van alle kanten vlammen omhoog, rook vulde de ghettostraten, overal hoorde men de inslag der bommen, de huizen en ruïnes begonnen te wankelen. In de kelders klonken de kreten der stervenden en van de kinderen. De verdedigers probeerden uit zolders, die op het punt stonden in te storten, te vluchten; maar ze werden onder de puinhopen van de huizen begraven, die over heen heen instortten. Het bombardement duurde de gehele nacht door. De daaruit levend te voorschijn komende mensen, een aantal van 30.000, gebruikten de morgenuren om opnieuw de tegenstand te organiseren. Men maakte de verwoeste huizen leeg en transporteerde de wapens naar het centrum van het ghetto. Men bracht tenminste een deel van de voorraad in veiligheid. In de schaduw van de na het bombardement nog overgebleven huizen, alsmede van elke ruïne, betrokken de verdedigers weer hun post en toen de vijand zich nog dezelfde dag in het ghetto stortte, om er een eind aan te maken, ontmoette hij bij iedere stap, bij iedere kruising van de weg een woedende weerstand. Uit alle huizen en tages klonken de gehele dag door gewerschoten. Om een enkel huis, een enkele puinhoop te nemen, moesten de Duitsers urenlang vechten. Eerst tegen de avond drongen de Duitsers het ghetto binnen en gelukte het hun, enige hoge gebouwen te bezetten.

Gedurende de nachten, die op deze verschrikkelijke dag volgden, deden de verdedigers, wier toestand hopeloos was, moeite om met de Poolse nationale beweging in contact te komen en verzochten hun om bijstand. Ze probeerden hen ertoe te bewegen, in opstand te komen in de arische wijk en zo de Duitse troepen in de rug aan te vallen. Dan zou de opstand van Warschau uit, de straatwegen en dorpen der provincie hebben bereikt. Het Poolse antwoord was een bittere teleurstelling. „De Joden moesten tot de laatste druppel bloed vechten, omdat hun lot toch bezegeld was en zij niets meer te verliezen hadden. Wat echter de Polen betrof,

voor hen was de tijd nog niet aangebroken om op te staan en te vechten. De Polen konden geen werkzaam aandeel nemen aan een opstand, waarvan het initiatief bij de Joden lag."

Daarop wendden de Joden zich door middel van een geheime zender tot de buitenwereld, in het bijzonder tot de gealliëerden, om van hen hulp en bijstand te verkrijgen. Maar deze hulp werd hun niet verleend, hun oproep bleef zonder weerklank. Alleen Rusland is de Joden te hulp gekomen, door de heldhaftige strijders in het ghetto vanuit de lucht wapens en munitie te doen toekomen.

DE TEGENSTAND VERMINDERT.

De verbeterde strijd van de voorafgegane dagen dunde de rijen van de ghettoverdedigers. De hulp, waarom verzocht was, bleef uit. De hiaten in de Joodse formaties konden niet aangevuld worden. Daarom is het niet te verwonderen, dat de tegenstand zwakker werd; maar de verbittering was altijd nog hetzelfde. De Poolse geheime krant „Rzeczpospolita Polska" van de 6e Mei 1943 geeft ons de volgende bijzonderheden over de gevechten van deze dagen:

„Op het ogenblik, dat we deze regels schrijven, duurt de verdediging van het ghetto nog voort, terwijl haar weerstandskracht vermindert, maar ten opzichte van haar hardnekkigheid blijft ze hetzelfde. Men verdedigt zich in geïsoleerde gebouwen en huizenblokken. De Duitsers gaan voort met het ghetto in brand te steken, om de huizen van elkaar te scheiden en diegenen, die er zich verbergen, te dwingen ze te verlaten. Daarom steken de Duitsers het ene na het andere huis aan en gedurende een week reeds zijn er geweldige branden in het ghetto. Van hun kant steken de Joden al de huizen aan, die de Duitsers dienden, zoals fabrieken, waarin Joden werkten. Volgens berichten van betrouwbare zegslieden is de tegenwoordige brand de hevigste en overtreft alles, wat er tot nu toe in het ghetto gebeurd is."

De volgende dagen en nachten duurde de strijd nog voort; alleen beperkten de opstandelingen zich niet meer tot de verdediging, maar gingen over tot daden van vertwijfeling en wraak. Groepsgewijze of alleen brak men uit het ghetto uit,

overviel Duitse auto's, zelfs legergroepen en men vocht, tot men door een vijandelijke 2kogel dodelijk getroffen, viel. Ettelijken gelukte het de bossen te bereiken. Anderen stierven, voor ze de beschutting van het bos gevonden hadden. Jonge mensen, die gevangen genomen waren, vielen nog hun bewakers met handgranaten of met hun geweer aan.

Zij stierven, zoals Simson onder de Filistijnen.

De meest doldrieste aanval tegen de Duitsers vond plaats op 22 Mei. Op deze dag was de herdenking van de Joodse opstand tegen het oude Rome, onder leiding van den beroemden held Bar-Kochba. Men vierde zo de Lag Baomerdag van het jaar 1943 en deze „uitval" uit het ghetto kostte de Duitsers een belangrijk aantal mensen.

DE LAATSTE DAGEN VAN DE STRIJD.

Een groot aantal dagen van de strijd was nu voorbij en de Duitsers hadden ondanks hun wanhopige pogingen slechts een paar gebouweilandjes te pakken gekregen. Daar ieder huis in een fort was herschapen, was het hun duidelijk geworden, dat ze om ieder huis moesten vechten. Zo dikwijls zich op straat een Duitse auto liet zien, knetterden van ieder huis, van ieder raam, van ieder dak, van ieder zoldergat de machinegeweren. De huizen, die door geschuttreffers getroffen waren, stortten in en begroeven hun verdedigers onder de puinhopen. In de nog in stand gebleven gebouwen hadden zich de vluchtelingen uit de in Duitse hangen geraakte huizen verschanst en zetten van daaruit de strijd voort. Op de laatste dag bleven slechts weinig huizen over. Ook was er geen brood en geen water meer. De vijand had de straten verwoest. De gevangenen, die hij gemaakt had, had hij aan de palen op straat opgehangen. Op deze laatste dag kwam het tot niet te noemen gruwelen, zoals nog nooit te voren.

Het was de twee en veertigste dag van de opstand, deze laatste dag. Nog één in het centrum gelegen huis, vier verdiepingen hoog, was over, waarop de blauwwitte vlag woei. De strijd om dit huis heeft 8 uur geduurd. Eerst tegen middernacht kon men het overweldigen. Uit alle richtingen schoten de Duitsers en het huis antwoordde door al haar bressen met een ononderbroken vuur. Eerst toen de verdedigers van

HET VOORTDUREN VAN DE STRIJD OP DE PUINHOPEN VAN HET GHETTO.

Twee maanden na het begin van de opstand schreef de Poolse geheime krant „Nowe Drogi” het volgende:

„In talrijke puinhopen, die getuigen van de oorlogsgebeurtenissen van September 1939, in de kelders, onderaardse loopgraven, in schuilhoeken, die als „bunkers” ingericht zijn, verbergen zich in het ghetto nog steeds mensen. Niet allen waren het strijders. Van dezen zijn reeds velen gevallen, anderen konden veilig ontsnappen. De rest bestaat meestal uit mensen, die zich in deze goed van proviand voorziene toevluchtsoorden verborgen houden, in de hoop, zich hier schuil te kunnen houden tot het eind van de oorlog.

Uit angst voor deze in het binnenste van de aarde verborgen Joden, besloten de Duitsers, ze levend ter plaatse te verbranden, en tot dit doel legden ze bij alle huizen in het ghetto vuur aan. De gehele Jodenwijk stond in vlammen. Zo is het besluit van de Duitsers het ghetto uit te roeien met wortel en tak, niets anders dan een gevolg van hun angst om hun lieve leven, van hun woede en de smaad, die hun door de tegenstand der Joden berokkend is.”

Met de vernietiging van het ghetto trad echter in Warschau nog altijd geen rust in. De ruïnes zijn nog, zoals ook tevoren, een haard van gevaren voor de Duitsers. In het verloop van de zuivering van de puinhopen is men er achter gekomen, dat er nog mensen verborgen zijn, mensen die levensmiddelen, mensen, die wapens hebben, en die hiervan iedere keer gebruik maken, als de Duitsers proberen deze Joden te naderen, om ze te arresteren.

Warschau hoort vaak genoeg de weerklank van het doffe kanongebulder, dat uit het ghetto komt.

Reizigers die uit Warschau gekomen zijn, berichten, dat de Duitsers op het ogenblik aan de „reiniging” van het ghetto werken en wel gebruiken ze daarbij Hollandse en Hongaarse Joden. Onder de ruïnes vindt men honderden kadavers. Dat zijn de lijken van de helden van de Joodse opstand. De Duitsers echter met hun zin voor het praktische zijn direct begonnen met een „bloeiende” handel in kadavers. De organisatoren van een „nieuwe orde” verkopen de kadavers der Joden voor 5 tot 600 Zloty per stuk!!! Betaalt iemand de Nazi-

gendarmen deze prijs, dan heeft hij het recht om alles, wat zich op het lijk bevindt, d.z. kledingstukken, schoenen, gouden tanden, enz. in bezit te nemen. Dat is een nieuw soort handel, een echte Duitse handel, een Duitse uitvinding „reinsten Rasse“.

Zo was de ondergang van de Warschause Joden. Wat hebben ze niet met veel dingen kennis gemaakt: ze doorstonden hongersnood; ze groeven hun skeletten en gebeente onder hun huizen in; ze beleefden de „deportatie“, bij honderdduizenden, als slachtvee ontvoerd voor de experimenten met gas en ovens; ze werden zowel met de actieve als passieve gehoorzaamheid van de „Judenrat“ en de Joodse politie aan de bevelen van de Duitsers toevertrouwd; gehoorzaamheid, die hen eigenlijk tegronde gericht en hun de hoop op een welslagen van tegenstand ontnomen heeft; dan pleegden ze toch verzet en het treurspel had een roemrijk einde. Duizenden Duitse soldaten hebben de verovering van het ghetto van Warschau met hun leven moeten betalen.

Volgens de laatst verkregen berichten van ooggetuigen, die in Juli 1944 Warschau verlaten hebben is de arbeid bij de opruiming van het ghetto eerst begin Mei 1944 beëindigd. De ruimte van het ghetto blijft, zoals tot nu toe, met een muur omringd. Behalve het gebouw van de gevangenis „Pawiak“, dat bij de strijd om het ghetto niet afgebrand is, bestaan er nog twee kampen, een zogenaamd „concentratiekamp Warschau“, waarin zich de Joden uit de Balkan bevinden en een tweede „Durchgangslager“, waarin zich waarschijnlijk nog Hollandse Joden ophouden.

Tenslotte zij het ons toegestaan nog een passage uit de reeds aangehaalde artikelen van den heer M. Pragier te citeren:

„Het toeval wilde, dat juist op dezelfde dag, waarop de Warschause opstand uitbrak, op 19 April 1943, de conferentie van Bermuda geopend werd, waarvan het hoofddoel zou zijn, de nog „levende rest“ uit de hel van Europa te redden.

Toen de verdediging van het vechtende ghetto op haar hoogtepunt was, schreeuwden de opstandelingen — en dat was een der leuzen van de gehele worsteling — de wereld in de oren: „Redt de rest van Israël, voor zover er nog een rest is!“

Sedertdien is er een jaar verstreken, en eerst voor enkele

dagen verbreidde zich de mare, dat een groep van deelnemers aan de ghetto-opstand, die zich over alle barricaden en versperringen heen had weten te redden, en naar Hongarije ontkomen was, onlangs door de Gestapo gevangen genomen en naar Polen teruggekeerd was!

Hoe beklagenswaardig is deze wereld, die gedurende een heel lang jaar geen middel ontdekte, een handjevol ghetto-strijders, die zich konden redden, toevlucht te verschaffen!"

DE Vernietigingskampen rondom Lublin en in Oost-Polen.

Deze kampen stonden onder het beheer van de regering van het Generaal-Gouvernement; de kampcommandanten waren echter feitelijk de absolute heersers. De manier van verdelen ging hier veel sneller en het kwam dan ook niet voor, dat gevangenen er jaren konden vertoeven, zoals dat mogelijk was in de kampen, die tot de groep Auschwitz behoorden en onder controle van Berlijn stonden. De gegevens zijn uiteraard schaars en afkomstig van personen, die ontsnapten, door zich reeds op de eerste dag van hun aankomst op de vlucht voor te bereiden. Er zijn kampen, waaruit nooit een gevangene levend is teruggekeerd. Een zeer belangrijke bron vormen de gegevens van de Zionistisch-socialistische jeugdorganisatie Gordonia, wier leden veel hebben bijgedragen tot de hulp aan de Poolse Joden, o.a. bij ontvluchttingspogingen. Deze organisatie heeft een speciale missie uitgezonden naar de diverse gebieden om ter plaatse inlichtingen te verkrijgen. Er werden zelfs kaarten en foto's vervaardigd, die o.a. gepubliceerd werden in de 3e serie over „L'extermination des Juifs en Pologne, dépositions de témoins oculaires: les camps d'extermination." (Genève, 1944).

LUBLIN.

INLEIDING.

...Lublin telde in 1931 ongeveer 95.000 inwoners, waarvan 30.000 Joden. De stad is de zetel van een woiwode en heeft een belangrijke rol gespeeld in de geschiedenis van Polen. De Joodse gemeenschap is enige honderden jaren oud. Lublin neemt een belangrijke plaats in in de Joodse geschiedenis. Het was het hoofd van het Joodse zelfbestuur in Polen. In de zestiende en zeventiende eeuw zetelden daar de Joodse synodes van 4 landen. Hier bevond zich ook het Joodse tribunaal. De stad was het centrum van orthodox Jodendom. Daar bevonden zich eveneens de grootste en modernste jeschiwah (hogeschool voor rabbijnen). Er was ook een Hebreeuws gymnasium, een Hebreeuwse lagere school en ver-

verlaten, niet om naar bijbelse grond te gaan, want de tijden van bijbelse wanorde zijn voorbij.....!"

Het getuigenis over het kamp van Lublin komt van een man, die gearresteerd in 1939, door de Duitsers eerst was opgesloten in een kamp te Berlijn. In Februari 1941 was hij, met 2.500 andere gevangenen naar Lublin gezonden, om te worden geplaatst in een speciaal kamp, onder bewaking van SSers. Hij bleef er van Februari 1941 tot 1943, d.w.z. tot aan zijn ontsnapping. Hij was, zoals hij schreef, getuige van de gehele tragedie, die zich afspeelde te Lublin. Hij was aanwezig bij de acties in het ghetto en bij de verwoesting hiervan. Hij zag de andere Joden komen te Majden-Tatarski en was aanwezig bij de verwoesting van het barakkenghetto. Hij bewaakte soms het kamp, had er toegang en was in de gelegenheid in aanraking te komen met de mensen, die er dienst hadden en met de kampmensen zelf.

HET CONCENTRATIEKAMP LUBLIN.

Het kamp droeg de naam „K.Z.“, n.l. „Konzentrations-lager“ (concentratiekamp). Het was nog eerder een vernietigingskamp, want geen, die er kwam, kwam er ooit weer uit.

Het was gelegen aan de weg van Lublin naar het dorp Piaski. Men vestigde het in de zomer van 1941, op het vlakke veld, op ongeveer 100 m. van de hoofdweg. 20.000 Russische gevangenen en 800 Joden uit het ghetto van Lublin waren aan het werk gezet om het te bouwen.

Aan het hoofd van het kamp stond de SS-Sturmbannführer Dolff, een van de oprichters van de nationaal-socialistische partij. Het was een dronkaard, klein van stuk, met een apen-tonie, een sadist, die zijn hond afgericht had op het verscheuren van allen, waarvan hij dacht, dat het Joden waren.

Onmiddellijk na de voltooiing van het kamp kwamen de bouwers om, want Dolff gaf bevel, hun niets te eten te geven.

De plaats, voorzien van 10 barakken, was omringd door twee rijen spoorlijnen, van prikkeldraad voorzien, waartussen men bijzonder dik prikkeldraad gemaakt had. Tien barakken, gerangschikt in 5 rijen van 2, werden in deze ruimte gebouwd. In de nabijheid en buiten op iedere hoek van de prikkeldraad-barrière richtte men een toren op van gewapend beton, 12 m.

scheidene Jiddische kranten. De meeste Joden waren handwerkslieden of kleine handelaren. Tijdens de eerste dagen van de oorlog kwamen er talrijke refugiés, zodat men meer dan 60.000 Joden telde bij de definitieve bezetting door de Duitsers. Lublin was bestemd om het centrum te worden van het „Joodse reservaat”. Alle Poolse Joden moesten om Lublin gevestigd worden. Deze Joodse staat zou een autonoom bestuur hebben. De Joden zouden er werkelijk komen, maar inplaats van een kolonie had men er de kampen van Majdanek, Belsec, Tremblinka, Sobibor en andere even grote opgericht, met de ergste moordwerktuigen, die de geschiedenis kent.

De Joodse wijk was een der oudste van Lublin en bezat talrijke architectonische bijzonderheden. Na de komst der Duitsers heeft men er eerst een ghetto gemaakt, dat open was, vervolgens een gesloten. Dat was nog niet voldoende. De Duitsers besloten de gehele Joodse wijk te verwoesten. Zij organiseerden eerst enige acties, waarna er nog slechts 6.000 Joden overbleven; 53.000 Joden waren vermoord. Van de overlevenden gingen er ongeveer 4.000 op transport naar Majdan-Tatarski, op 4 km. afstand van Lublin, waar zich een groot barakkenkamp bevond. Dit kamp werd gedurende enige tijd bestuurd door mevrouw Alten, een bekende advocate. Vervolgens werd het kamp geliquideerd. Eind Mei 1943 waren er nog 2.000 jonge meisjes in leven, als naaisters in het gebouw voor de luchtvaart geplaatst in de nabijheid van het concentratiekamp, daar, waar zich vóór de oorlog de Poolsche vliegtuigfabrieken bevonden. Toen er zich geen Joden meer in Lublin bevonden, verbrandde men het ghetto en deed de rest in de lucht springen. Volgens de communiqués hebben de Duitsers slechts enkele historische huizen gespaard. De Duitsers publiceerden een gedetailleerd rapport omtrent de wijze, waarop het ghetto was verwoest. (In de „Krakauer Zeitung”). Men las: „De geschiedenis van de kolonisatie van Lublin is oud en Duits, maar de stad werd het centrum van Pools chauvinisme en van de grootste religieuze scholen van Europa. Drie begrippen, drie verschillende manieren om het te beschouwen! Daarom en ook om hygiënische redenen hebben de Joodse huizen moeten verdwijnen.” De Krakause krant besluit haar gedetailleerd rapport met de woorden: „Nu heeft het volk van Israël Lublin

hoog. SS-ers hielden de wacht op deze torens, die daarenboven voorzien waren van machtige zoeklichten, die voortdurend gericht waren op de barakken en ieder geflankeerd werden door een mitrailleur en een kanon.

Op 10 m. van het eerste kamp bouwde men een tweede kamp, gelijk aan het eerste. Op een halve meter van het tweede bouwde men een derde en zo vervolgens een vierde en een vijfde. Al deze barakken waren op hun beurt omgeven door een rij prikkeldraad. Aan de kant van de weg bevond zich een toegangsdeur.

Tegenover de barakken, op een afstand van 20 m., verhieven zich alle gebouwen. In de eerste plaats dat van het bad. Het bestond uit een lokaal, waar de mensen zich ontkleedden en uit een ander, waar men zijn schoenen zette. Van daar bereikte men vervolgens de badzaal en een eindje verder kwam men in de vestiaire, waar de kampkieren uitgereikt werden. Tussen de „vestiaire” en de zaal, waar men zich ontkleedde, was een depôt van kleren.

Aan dezelfde kant van het kamp had men nog de lokalen van de SS en de ateliers van het kamp geplaatst.

Op de plaats tussen de installaties, die al beschreven zijn, en de velden, waren op een open ruimte galgen opgericht, waaraan men gewoonlijk de „delinquenten” ophing. De ruimte van 10 m., die het eerste van het tweede kamp scheidde, bevatte de barak met de ovens.

Uiterlijk leek deze barak op de andere, alleen met dit verschil, dat zij was voorzien van twee machtige schoorstenen, zoals men vindt in fabrieken. Deze barak was verdeeld in drie ruimten, waarvan de ene volkomen gescheiden was van de andere. Het eerste deel was een kamer, waar de mensen zich ontkleedden; het tweede was hermetisch gesloten. Daar was het, waar men met het gas experimenteerde. Het derde lokaal bevatte 2 reusachtige ovens. Deze barak was gelegen tussen de velden 1 en 2.

Van het station leidde men de Joden naar hun verblijf, onder escorte van de SS. Opbeurende redevoeringen werden terwille van hen afgestoken. Vervolgens moesten zij een bad nemen. In de badzaal beval men hun, al hun kleren af te leggen, hun linnengoed en de lederen voorwerpen, die ze bij zich hadden. Dit alles werd hun afgenomen, de pakken kleren werden in een kamer geworpen, die in de buurt was.

De Joden gingen in het bad in groepen van honderd, de grijsaards apart, vervolgens de zieken, tenslotte de vrouwen en kinderen. Wie geld had, verborg het in het algemeen in de schoenen, of in leren zakjes. Maar voordat ze in de badkamer kwamen, moesten ze eerst alles achterlaten in de vestiaire. De kleren en de schoenen werden onmiddellijk door mensen van de bewakingsdienst en de Gestapo onderzocht, die zich doodeenvoudig het geld en de kostbaarheden, die ze gevonden hadden, toeëigenden.

Na het bad geleidde men de Joden dwars door een andere kamer in een zaal, waar ze andere kleren en schoenen ontvingen.

Men gaf aan ieder een soort overall, blauw en wit gestreept. Op de borst was een Davidsster genaaid, beurtelings met gele en rode punten. Op de rug en op de knieën was het nummer van den gevangene aangebracht. Bovendien ontving men houten schoenen. Het costuum moest zowel 's zomers als 's winters gedragen worden.

DE VERDELING.

De jonge mensen, die speciale kundigheden bezaten, moesten dezelfde dag van hun aankomst werken.

De ouden en de zieken werden direct naar de barakken met de ovens gebracht. In de eerste kamer beval men hun zich te ontkleden; in de tweede stierven zij door het gas in een tijd van 2 minuten; vandaar bracht men de lijken naar de ovens. Deze brandden niet zelf, maar de lucht, die ze bevatten, werd verwarmd tot 2000° door een ondergronds vuur. Men wierp de lijken erin; de helse warmte deed er alle vocht verdampen, zodat de lichamen volledig uitdroogden. Speciale „camions“, vrachtauto's, brachten de resten buiten de stad naar graven, klaargemaakt voor dit doel.

Gedurende het gehele jaar 1942 doodde men iedere dag duizenden Joden in de gaskamer. Iedere week bracht men nieuwe massa's slachtoffers naar het kamp. En dit ging zo door tot op de huidige dag. Wat de kinderen aangaat, deze zond men naar de hospitalen om hun bloed af te nemen, dat bestemd was voor transfusies aan Duitse gewonde soldaten.

HET WERK IN HET KAMP.

Wie eenmaal in de barak gekomen was, kon deze voortaan niet verlaten, dan onder geleide. Ervaren mannen en zij die een goede gezondheid hadden, moesten werken. In het begin achtten zij zich gelukkig. Niemand vermoedde, dat het einde zo nabij was: want men had hun voedsel en onderdak beloofd, als ze goed werkten. Ondanks alles vond men redenen om dagelijks honderden Joden in de ovens te zenden.

Reeds de tocht naar de werkplaats was buitengewoon pijnlijk. De Joden, die niet precies in de rij liepen, werden in het prikkeldraad geworpen, en vervolgens naar de ovens gezonden. Het lopen was een zeer harde beproeving, want het was verboden op blote voeten te gaan. En de houten schoenen veroorzaakten ondraaglijke pijnen. Daar alle grijsaards en zieken zonder uitzondering vernietigd werden, durfde niemand zich meer ziek melden. Iedere dag zochten de Duitsers kandidaten voor de ovens onder hen, die naar hun zin niet genoeg gewerkt hadden.

's Zondags werkte men niet; daarentegen waren er op die dag „gymnastiekoefeningen”. Als iemand viel, behoefde hij niet meer op te staan, want dan was hij reeds veroordeeld tot de oven! Verscheidene personen stierven onder verschrikkelijk lijden, veroorzaakt door het dragen van de houten schoenen: hun voeten waren volkomen gezwollen. Talrijke andere Joden werden ziek door dezelfde oorzaak, en hun gezwollen voeten verhinderden hun om aan het werk te gaan.

BEWAKING.

De wacht werd in het begin gehouden door soldaten van de weermacht; maar men verving hen weldra door misdadigers uit Dachau en Buchenwald, „Obercapos” genaamd. Zij begeleidden de gevangenen naar hun werk en handhaafden de orde. Aan het hoofd stond een slager. Deze individuen, gedegenereerd door de jaren van gevangenschap, vonden hier de gelegenheid zich te wreken en de vrije loop te laten aan hun lage instincten. Zij mishandelden de Joden nog meer dan de Duitsers het gedaan hadden.

Zij droegen op hun mouw een band met het woord „Obercapo” en op hun borst een driehoek. Deze was rood bij de

politieke gevangenen, geel bij de moordenaars, violet voor de homoseksuelen. Deze lieden hebben de reputatie gekregen nog meer raffinement in de uitvoering van straffen te hebben bedacht.

Bovendien was men buitengewoon vindingrijk op het gebied van nieuwe straffen, waarvan de lichtste bestond uit 25 zweepslagen. Dinsdag was de „heilige” dag voor deze zweepséances; het uur en het „programma” waren vermeld door tromgeroffel en affiches. Diverse andere soorten pijnigingen zijn nog te vermelden: men maakte de handen van den „delinquent” vast op de rug, vervolgens hing men hem op aan een galg en men trok hem heftig de armen in de hoogte, totdat zij verticaal boven zijn hoofd uitstaken; de man verloor het bewustzijn, en dan pas liet men hem los. Bij tien, twintig en meer, kon men als dagelijks schouwspel mensen zien hangen aan de galgen, voor het portaal. Een andere sadistische straf: men plaatste den „delinquent” zo tussen het prikkeldraad, dat hij zich niet kon verroeren, noch kon steunen, noch zelfs een arm of been kon oplichten. Men liet hem daar uren achtereen staan; de ongelukkige werd bijna gek, verloor het bewustzijn en viel op het prikkeldraad.

Een ander soort straf was de z.g. „Todesflucht”. Maar de wreedste marteling was wel het ophangen, het hoofd omlaag, slechts aan één voet vastgebonden aan de galg. De ongelukkige gestrafte bleef zo hangen, heftig spartelende, tot hem het bloed uit ogen en oren liep en hij stierf.

Iedere Zondag kwam een van de maitresses van Dolff in het kamp om op Joden te „jagen”. Iedere keer betaalden verscheiden Joden dit „tijdverdrijf” met hun leven.

POGINGEN OM TE ONTSNAPPEN.

De inrichting van het kamp moest aan de Joden iedere gelegenheid om zich te verenigen en zo weerstand te bieden aan de Duitsers ontnemen. In feite kon geen enkele Jood, die veroordeeld was tot de ovenkamer, zich redden.

In het kamp van de gevangenen werd slechts gepoogd te ontsnappen met het doel, zich bij de partizanen te voegen.

Zo konden 14 mensen uit Berlijn hun leven redden, op de eerste dag van hun aankomst; men vermoordde in het kamp twee Joden voor iederen ontsnapte.

OPSTANDEN VAN DE GEVANGENEN.

Op een totaal van verscheiden duizenden gevangenen leefden er slechts 1500 buiten het kamp. Een honderd ongeveer van de laatsten kwamen in contact met illegale Poolse organisaties en troffen voorbereidingen om te ontsnappen, door te trachten een woud te bereiken, dat op een afstand van 70 km. van Lublin gelegen was. Gedurende een lentedag slaagden zij erin, uit een Duits arsenaal enkele van de meest moderne automatische wapens te veroveren. Leden van de Poolse politie hielpen hen in hun onderneming. (Van deze politie, die overigens gemene zaak maakte met de Duitsers in de strijd tegen de revolutionairen, communisten en nationalist!). Vervolgens klonnen zij over de muur van het kamp, verlieten de stad en trokken dwars door de dorpen, de indruk wekkende, alsof ze een Pools politiedetachement waren, op weg om het bos van partisanen, die er zich bevonden, te zuiveren. Met het aanbreken van de dag bereikten zij het woud. En aan de rand hingen zij een geschrift op met de woorden: „De toegang is verboden aan de SS-moordenaars en hun Poolse politiehonden.” Als represaille zonden de Duitsers 1500 gedetineerden, die buiten het kamp werkten, naar het concentratiekamp, d.w.z. naar de ovens. Onderweg, toen zij te Lublin door de 3-Mei-sstraat liepen, onder aanvoering van een lid van de jeugdbond, Hasjomeer Hatsair, Kaganowitsch, openden zij plotseling het vuur op de SS, die hen naar het abattoir begeleidden. Het gehele escorte werd gedood. Profiterende van de verwarring konden zich 800 gevangenen redden; 300 anderen werden gepakt op het veld en 400, toen ze de kazernes en militaire arsenalen aanvielen. De opstand duurde een gehele dag. Uit wraak vernietigden de Duitsers alle gedetineerden van het „gevangenkamp”. Kaganowitsch werd dezelfde dag gedood, na 3 soldaten en een 2e luitenant te hebben gedood; hij stierf, met 2 revolvers met dum-dumkogels in de hand.

Ziedaar, wat het lot was van de Joden van Centraal-Europa. Bijna 2 miljoen van hen zijn de dood ingegaan op hun weg door dit kamp. En dit ellendige einde hadden de Duitsers voor hen bereid, eenvoudig om hun kogels te sparen.

TREMBLINKI.

HET VOORNAAMSTE Vernietigingskamp.

Het kleine dorp TremblinkI is gelegen aan de spoorweg Warschau—Bialystok. Het voornaamste vernietigingskamp bevindt zich niet ver van dit dorp. Het was driemaal zo groot als het kamp van Lublin.

Bij zijn oprichting diende het kamp als concentratiekamp voor Joden en Polen; maar in Maart 1942 hebben de Duitsers het veranderd in een vernietigingskamp, dat uitsluitend bestemd was om Joden te vernietigen. Tot dit doel brachten ze wijzigingen aan in de installaties van het kamp, dat voorzien werd van gaskamers en ovens.

HET KAMP.

Het kamp bevond zich temidden van dichte wouden, volkomen afgescheiden van de buitenwereld; men kon het niet bereiken dan langs een secundaire weg, verbonden met de belangrijke spoorlijn Warschau—Bialystok. Het besloeg een oppervlakte van 100 morgen en was omgeven door een versperring van buitengewoon dik prikkeldraad.

Het bestond uit drie delen: het eigenlijke kamp, de vernietigingsinstallaties en een vrije plaats. Het eigenlijke kamp was verdeeld in drie blokken: een mannenkamp, een vrouwenkamp, en tussen deze twee een kamp voor kinderen.

Een brede gang scheidde het binnenste van ieder blok in twee delen. De deuren van de kamers kwamen uit op deze gang. Iedere kamer had een oppervlakte van 36 m² en slechts een hoogte van 2 meter. Er waren geen vensters. Alle gebouwen maten 40 bij 50 m. Bovendien waren er 2 lange gebouwen, van 120 bij 150 m. ieder, aan toegevoegd, als mannenkamp.

De vernietigingsgebouwen namen bijna dezelfde ruimte in als de verblijfplaatsen en bevatten ook de „vestiaire”. De vestiaire was ingericht als ontvangkamer voor de Directie van het kamp, met een anti-chambre, en een zaal, waar de gedeporteerden zich moesten ontkleden. Van de vrije plaats kwam men in de vestiaire. Een deur leidde van de vestiaire

naar de baden, van daar leidde een andere deur naar de zaal, waar geëxperimenteerd werd met gas en een derde tenslotte van de gaskamer naar die met de ovens. Deze waren gelegen bij de rails naar de begraafplaats.

Een groot podium stond op de vrije plaats. In het kamp waren bijna geen ateliers en slechts enkele werkplaatsen.

DE BEWAKING. - DE BEHANDELING.

Een afdeling van de SS onder bevel van Hauptmann Sauer hield de wacht in het vernietigingskamp van Tremblink. Het effectief van deze afdeling veranderde zeer dikwijls.

De gevangenen voerden verschillende werkzaamheden uit in overeenstemming met de behoeften van het kamp. Gedurende het werk werden zij ontzettend slecht behandeld en gebrutaliseerd, en de onmenselijkste straffen troffen hen voor het minste vergrijp tegen het reglement van het kamp, of voor elke andere fout. Niet allen werkten. Het merendeel bleef opgesloten in de kamers, het moment afwachtede, waarop de gaskamer ze zou kunnen „ontvangen”.

Dikwijls ook doodde men ze reeds van te voren, op een andere manier. De Duitsers en in het bijzonder de commandant Sauer in persoon, fusilleerden iedere dag een aantal Joden. Iedere namiddag verzamelde Sauer door middel van zijn mannen de overlevende Joden. Dan vroeg hij hun: „Wie is zwak? Wie kan niet meer werken?” De Joden gaven zich niet de moeite te antwoorden. Wie er genoeg van had, kwam eenvoudig uit de rij naar voren..... en werd onmiddellijk gedood. Sauer vermoordde op deze wijze, in een enkel uur, begin September 1942, 500 jonge Joodse jongens, den een na den ander.

DE „CAPO'S”.

Diegenen, die men „Capo's” noemde namen een aparte plaats in. Het waren Joden, die belast waren met bepaalde belangrijke functies in het kamp. De meeste Capo's moesten de kleren van de vermoorden sorteren. Zij voerden dit werk uit op een plaats, die „Lumpensortierungsplatz” genoemd werd.

Anderen waren employé's bij het station, ze moesten de nieuw aangekomenen ontvangen. Weer anderen waren verplicht te werken als doodgravers. Dikwijls konden de Joden, die voor deze taak gesteld waren, het er niet langer dan 2 weken uithouden en maakten zich dan van kant. In alle kampen had zulk een uitbuiting plaats van Joden of niet-Joden, alleen mogelijk door de honger.

DE AANKOMST IN HET KAMP.

Iedere dag kwamen er twee treinen naar Tr. mblinki, stampvol met Joden, gebracht uit alle hoeken van Europa; maar het waren de Joden van Warschau, noordelijk Polen en de Baltische landen, die de belangrijkste contingenten vormden.

Iedere trein omvatte 30 à 50 wagons, waarvan het lossen een ogenblikje duurde. Vervolgens ontvingen de „Capo's" de aangekomenen en lazen hun de reglementen van het kamp voor, in het Jiddisch.

Op het stationsgebouw had men het volgende plakkaat aangeplakt: „Hebt geen angst voor Uw lot! Gij allen zijt slechts naar het Oosten getransporteerd om te werken. U zult gebruikt worden voor het werk, terwijl de vrouwen zich zullen bezig houden met de huishouding. Voor U uw reis vervolgt, moet U een bad nemen, om de bacillen uit Uw kleren te verwijderen. Het geld en alle andere voorwerpen moet U aan de kassa afgeven. U zult er een reçu voor terug ontvangen." En, inderdaad, om het vertrouwen te versterken in deze beloften, hebben de Duitsers een bureau geplaatst bij het station, waar iedere nieuw aangekomene zich moest melden en zijn beroep moest opgeven. Wanneer deze „statistiek" geëindigd was, werden de gedeporteerden naar het kamp geleid en allen eerst naar de baden gezonden, enkel om gedesinfecteerd te worden. Daarna sloot men hen voorlopig op in de kamers, waar zij moesten wachten, tot het hun beurt was om door te reizen. De meesten van hen begrepen het lot nog niet, dat hun wachtte: ze geloofden altijd nog, dat zij binnenkort zouden vertrekken naar hun plaats om te werken en waren nog versterkt in deze mening door het feit, dat in het kamp geen enkel atelier of werkplaats van belang bestond; alles scheen

er op te wijzen, dat men zich op een tussenstation bevond.

Maar op het ogenblik waarop de barakken geen nieuwe gedeporteerden meer konden ontvangen, vol als ze waren, vergaste men de oud-gedetineerden. Iedere dag zag men in de gaskamers en ovens groepen van 1000 mensen gaan.

Bij hun aankomst leidden de „Capo's" hun eerst naar het bad. Ieder moest zijn kleren en schoenen uitdoen, en bleef naakt. Om de slachtoffers tot het eind toe om de tuin te leiden, gaf men aan allen een stuk zeep. Ondertussen hield men zich bezig met het in orde brengen van de kleren en schoenen, die achtergelaten waren door de ongelukkigen. In de „receptie-kamer", de dodenfabriek, ontving Sauer de veroordeelden en hij liet niet na hen overvloedig af te rossen. Vervolgens duwden de Duitsers de vrouwen en kinderen het eerst naar de vernietigingskamers.

Het laatste bedrijf van de vernietiging begint:

Mannen en vrouwen, kinderen en grijsaards, allen komen naakt naar voren op hun laatste weg naar de dood. De vrouwen en kinderen lopen aan het hoofd, de mannen, jong en oud, volgen. Tenslotte, om hun pas te versnellen, brengen de Duitsers hun slagen toe op hoofd en lichaam. Nu hollen de slachtoffers, opgejaagd; kreten van vrouwen en kinderen stijgen overal in de lucht op. Nu is het hun duidelijk, waar men heengaat, naar de dood. De vloer is glad, men glijdt uit en valt. Maar de ongelukkigen, die op de grond vallen, kunnen zich niet meer oprichten, want over hen heen vallen onophoudelijk nieuwe lichamen. Over de hoofden der moeders werpt men kinderen in de kamer. De doodskamers worden stampvol. Wanneer ze zo vol zijn, dat er niemand meer bij kan, worden ze hermetisch gesloten. Van alle kanten gaan er buizen open, die gas in het lokaal werpen. Het doet vlug zijn werk. In een kwartier is alles afgelopen.

Dan moeten de „capo's" hun taak vervullen; met harde slagen drijven de bewakers hen aan het werk. De deuren van de dood openen zich — maar men kan zelfs de lijken niet een voor een naar buiten brengen, want de waterdamp heeft zo'n invloed, dat ze samengegroeid schijnen tot een enkele massa. Om de lichamen weg te kunnen halen, zijn de doodgravers verplicht water te gaan halen bij een naburige pomp en er dit blok (luguber om te zien) mee te begieten. De lichamen laten elkaar dan los en het is gemakkelijker ze weg te halen. Hun

aanblik is niet veranderd, behalve dan de violette kleur van het gelaat en het achterste gedeelte. Nu laadt men de doden op een wagon en voert ze langs de rails naar de gemeenschappelijke graven, waar de „capo's" hun werk voltooien.

Honderdduizenden Joden, komende uit alle landen van Europa, werden op deze manier te Tremblinka afgemaakt.

HET ORKEST VAN HET KAMP.

Maar het kamp van Tremblinka kon bogen op nog een bijzonderheid. Men had er het Joods orkest van Arthur Gold geconcentreerd, dat ermee belast was voor de ongelukkigen te spelen, om hen in de dood te begeleiden! Op hetzelfde ogenblik, waarop duizenden Joden hun leven gaven in de kamers, waren deze musici gedwongen vrolijke muziek ten beste te geven. Diegenen onder hen, die weigerden dit te doen, werden aan de voeten opgehangen, het hoofd omlaag.

Verscheidene musici werden gek midden onder het concert. De artisten sprongen dan de een na den ander van het podium af, mengden zich onder de menigte, die haar beurt afwachtte om vergast te worden en begonnen te brullen, het gezicht verwrongen van waanzin: „Frait och, jidelach, ir get zum tot mit klezemer!" (Verheugt U, Joden, gij gaat dood met muziek!). De Duitse geweerkogels floten en de ongelukkigen werden neergelegd als vormloze massa's. Waarna het orkest zijn taak vervulde. En hetzelfde spel herhaalde zich iedere keer.

HET Vernietigingskamp Belzec.

DE SLACHTOFFERS.

Vanaf 1942 hadden in de steden en dorpen van geheel Polen, wat de Duitsers noemden „acties" plaats. Zij herhaalden zich bijna periodiek, uitgewerkt in een plan, dat van te voren tot in de kleinste kleinigheden uitgewerkt was en de Joodse bevolking met schrik vervulde. In het algemeen bestonden deze acties in het ophalen van een zeker aantal Joden van bepaalde plaatsen, die vervolgens werden gedeporteerd. Herhaaldelijk was dit aantal van te voren vastgesteld

en de plaatselijke „Judenrat“ had bevel gekregen, Joden te leveren. Speciale commando's werden georganiseerd tot dit doel: zij reisden van stad tot stad om jacht te maken op Joden. De ongelukkigen, die op die manier gepakt werden, werden voor het grootste gedeelte gebracht naar het verdelingskamp van Belzec. Alle Joden uit Polen, die werden gepakt, werden er naar toe gezonden, zonder uitzondering.

Belzec is een kleine stad, een voormalig grenspunt tussen Galicië en Polen, gelegen aan de spoorweg Lemberg—Lublin. Het kamp, dat zich daar bevond, was van een geheel apart soort. Terwijl de andere kampen officieel genoemd werden: arrestantenkamp, concentratiekamp of werkkamp, het kamp in Belzec was eenvoudig een vernietigingskamp. Het was alleen met dit doel, dat de Joden er in massa heen gezonden werden. Men liegt niet, als men verzekert, dat op enkele uitzonderingen na, die zich konden redden, alle Joden (Galicische en zeker het onbepaalde aantal van Oost-Galicische Joden) te gronde zijn gegaan in Belzec.

Behalve de transporten van Joden uit Pools-Galicië, zijn talrijke transporten van buitenlandse Joden, voornamelijk Duitsers en Hollanders, naar het kamp gebracht.

INSTALLATIES.

Belzec en omgeving zijn tot zulk een inquisitie-nest geworden, als de menselijke geschiedenis er nooit een gekend heeft.

Men heeft er speciale huizen gebouwd, geschikt voor gas-eijperimenten, fabriek ervan een bijzondere soort, die zeep en wrijfwas produceerden van het vet, dat getrokken was uit de lichamen van vermoorde Joden; men heeft er hospitalen opgericht waar men Joodse kinderen beroofde van hun bloed, dat uiteindelijk moest dienen voor transfusie bij gewonde Duitsers. Speciale toestellen voor folteringen zijn te Belzec uitgevonden. Zelfs soldaten van de weermacht wilden aan deze feiten geen geloof hechten. Toch is het bestaan van deze installaties door onpartijdige getuigen met eigen ogen geconstateerd.

HET VERLOOP VAN DE Vernietiging.

Niet een heeft kunnen ontsnappen van al diegenen, die bij honderdduizenden naar Belzec werden gedeporteerd. Wij zijn

dus niet in staat alle details te weten, van wat in het kamp gebeurde.

Volgens het verhaal van een Duitser, die er beambte was, lag het kamp, dat omringd was door prikkeldraad, in de onmiddellijke nabijheid van het station. Binnen het prikkeldraad hielden Oekraïners de wacht.

De executies verliepen als volgt:

De trein, vol met Joden, arriveert op een spoorlijn, die heel dicht langs de barrière van prikkeldraad loopt, waarna men verwisselt van personeel.

Men „lost” de gedeporteerden: de mannen moeten zich in een barak begeven, die rechts gebouwd is, de vrouwen in een andere, die aan de linkerkant geplaatst is. Zij krijgen het bevel zich te ontkleden en zich gereed te maken een bad te nemen. Vervolgens moeten ze in een derde barak gaan, waar zich een elektrische oven bevindt: daar hebben de executies plaats. Als de vernietiging afgelopen is, worden de lijken in de trein naar een graf vervoerd, dat gelegen is achter het prikkeldraad. Dit graf, met een diepte van bijna 30 meter, is door Joden gegraven, die allen werden vernietigd, toen het werk was afgelopen. Reizigers, die langs Belzec gekomen zijn, bevestigen, dat alle velden, die er omheen liggen, zijn veranderd in reusachtige knielhuizen. Hier en daar liggen skeletten in volkomen staat van ontbinding. De lucht is verpest door de stank van de lijken, wat de boeren in de omtrek dwong hun dorpen te verlaten. De stad zelf is verlaten, alsof ze dood is. Hoogstens zwerft er een politieman of een SS-er rond.

Uitgaande van het aantal Joden, dat gevangen genomen is gedurende de acties in Galicië, en die naar Belzec gezonden zijn, zoals dat boven is verteld, kan men aannemen, dat niet minder dan 600.000 Joden (Galicische) een martelaarsdood hebben gevonden in het kamp. Als men de andere transporten er aan toevoegt, dan kan men dit aantal belangrijk verhogen, misschien verdubbelen, zonder vrees zich te vergissen.

DE JOODSE ARBEIDSKAMPEN IN POSEN.

Het verslag over de Joodse arbeidskampen in Posen is afkomstig van een vrouwelijke arts, geboren in 1899, die tot 1938 een praktijk had te Berlijn, totdat zij naar Posen gedirigeerd werd. Zij heeft niet alleen het voorrecht gehad naar Theresiënstadt te komen, maar ook is zij zelfs zo fortuinlijk geweest in Februari 1945 met een transport van 1200 Joden, waaronder ongeveer 400 Nederlanders, naar Zwitserland gestuurd te worden, waarbij eigenlijk geen academici hadden mogen zijn. Het is haar desondanks gelukt mee te komen.

FORT RADZIWILL.

In Juni ontving ik — terwijl ik als arts praktijk uitoefende voor Joden — de mededeling, dat ik direct naar Posen moest gaan. Dit bevel kwam van het hoofdbureau van politie te Berlijn. Er werd mij medegedeeld, dat het om medische werkzaamheid in het kader van de arbeidsdienst ging, die ik in het belang van de burgerbevolking moest verrichten. Ik moest mij in Posen melden bij het Duitse arbeidsfront, dat mij een aanstelling als arts bij de onderaardse stadsbouwwerken zou geven. Het verblijf in Posen zou waarschijnlijk niet langer dan enige weken duren, verzekerde men mij. Mijn woonplaats bleef Berlijn en mijn praktijk bleef slechts liggen gedurende die tijd. Dus pakte ik mijn koffer met enkele dingen voor de zomer en ging weg.

Toen ik in Posen de trein verliet, bemerkte ik de elektrische tram, die als opschrift had: „Slechts voor Duitsers”, terwijl de aanhangwagens een opschrift hadden: „Slechts voor Polen”. Men keek mij verwonderd aan, want men was niet gewoon, Joden zonder SS of tenminste Pools politiegeleide aan te treffen.

Op het kantoor van het Duitse arbeidsfront (DAF) stelde ik mij voor aan den gouv-arts, die gelijktijdig de Joodse kampen verzorgde. Hij verklaarde mij, dat er in Posen in het geheel 12 arbeidskampen voor Joden waren, met een totaal van 12.000 personen, waarvan ik de drie kampen voor vrouwen medisch moest verzorgen. De kampen bestonden sinds een half jaar. Tot nu toe waren de vrouwenkampen zonder

medische verzorging gebleven, en hijzelf had ze slechts om de paar weken een bezoek kunnen brengen. De mannenkampen hadden reeds gedeeltelijk enige artsen toegewezen gekregen. In de eerste plaats moest ik me naar het kamp „fort Radziwill” begeven, dat op het ogenblik door de vele gevallen van vlektyphus in quarantaine was. Doch later moest ik de beide andere kampen ook overnemen, die door de enorme toeneming van tuberculose dringend medische hulp nodig hadden. Hij verzekerde mij, dat ik zowel op de ondersteuning van hem als van de Duitse bezetters kon rekenen, omdat het van belang was, dat de besmetting niet overging op de Duitse bevolking.

Vanaf de eindhalte van de tram zag ik een middeleeuwse vesting aan de oever van de Warthe, die door een diepe vestinggracht omgeven was. Achter de hoge muur van prikkeldraad, die het gebouw tamelijk eng omsloot, zag ik vrouwen van elke ouderdom op de aarde hurken, die niet slechts, zoals de Duitse Joden, een ster op de linkerzijde van de borst droegen, maar ook een tweede op de rechter schouder genaaid hadden. Toen ze mij opmerkten, sprongen ze allen op, om de verwachte arts verheugd te begroeten.

Over de ophaalbrug kwam ik in het Lager en werd direct door de bewakers voor den kampcommandant gebracht. Dit was een Volksduitser, die Wappner heette, hoewel hij tot voor kort nog Wapniezky was, toen hij in het Poolse leger diende. Hij was een grote, krachtige man van ongeveer achter in de dertig, buitengewoon brutaal van uiterlijk, een indruk, waarin ik mij niet vergiste, zoals ik later zou kunnen vaststellen. Hij wilde zich bij de Duitsers bemind maken en was een gewetenloze uitbuiters en sadist.

In het kamp waren 350 vrouwen van 12 tot 60 jaar ondergebracht, die pas 4 weken geleden in de kleine steden en dorpen van West-Polen als vrijwillige arbeidsters weggerukt waren uit hun familie. Hun familie had men naar een ander Lager gesleept. Zelden waren verschillende leden van een familie samengebleven. Het gebeurde, dat echtparen in Posen waren, en toch in verschillende kampen waren, en het gold als een bijzondere gunst, als ze zich om de paar maanden aan het prikkeldraad een paar minuten met elkaar mochten onderhouden.

Reeds bij het betreden van het kamp was mij een sterke

lysollucht opgevallen, die nog sterker werd, toen ik op de binnenplaats kwam, die leidde naar de eigenlijke woningen.

De vertrekken van het Fort, dat in een cirkel gebouwd was, waren slechts weinig door de getraliede ramen verlicht. De zalen waren volgepropt met bedstellen van drie étages, die voor stoelen, tafels en kasten geen ruimte overlieten. Ieder meisje had slechts een dunne stroomatras en twee lichte katoenen dekens, eigen beddegoed hadden slechts enkelen. Om zich een beetje te kunnen warmen, kropen altijd 2 meisjes onder 4 dekens. Dit verklaart de ongelooflijke uitbreiding van schurft en andere ziekten.

De vlektyphuspatiënten waren in een apart vertrek ondergebracht, dat nog donkerder was en van de rest geïsoleerd. Er bestond geen mogelijkheid, de zwaar zieken, die zeer hoge koorts hadden, ook slechts een minimum gemak te geven. Ze lagen precies zo op strozakken, zonder lakens of slopen, als alle anderen. Om hun behoeften te doen, moesten ze over de hof gaan en een aparte retirade gebruiken.

De weinige reconvallescenten genazen bij de gebrekkige kost zeer langzaam en waren niet in staat weer te werken. Deze werden bij de z.g. transporten, die teruggingen, ingedeeld, waarop ik later nog terugkom.

Bij de groepsgewijze onderzoeken ontdekte ik bij 80 % der meisjes een zich uitgebreid hebbende, onbehandelde schurft. Bij deze onderzoeken van de naakte meisjes wilde absoluut de „Lagerführer“, Herr Wappner, aanwezig zijn, wat ik echter energiek verbood. Niet alle meisjes verschenen, en als ik de in gebreke blijvenden liet halen, ontdekte ik bij enigen van hen plaatsen, die met bloed doorlopen waren, zowel op de rug, het zitvlak, de bovendijen, als op de borsten, die blijkbaar van stokslagen afkomstig waren. Zij durfden niet bij het onderzoek te verschijnen, daar ze dachten dat de kampcommandant er bij zou zijn. Maar ook mij wilden ze in het begin geen opheldering geven over de herkomst van de striemen en wonden. Tenslotte vernam ik van andere meisjes, dat de kampcommandant de meisjes in de torenkamer, die boven alle andere vertrekken gelegen was, mishandelde. De redenen daarvoor waren kleine vergrijpen, zoals brieven smokkelen, klachten door voor-arbeiders over z.g. luiheid, enz. Het was den „Herr Lagerkommandant“ een genot,

als hij zulk een vergrijp kon ontdekken, want dan kon hij zijn macht tonen en de vrije loop laten aan zijn lusten.

Het onderbrengen van de overige zieken was precies zo primitief. Ook hier lagen de zieken in étagebedden, de z.g. „Stockbetten”, drie bedden boven elkander. Een donkere hoek was gereserveerd voor de zieken met schurft, een ander deel van het vertrek was bestemd voor hen, die aan longontsteking, roodvonk, buikloop en andere ziekten, meest gepaard gaande met hoge koorts, leden. Zeer verspreid was ook wondroos. In dit vertrek, dat geheel verpest was, waar zich dozijnen zwaar zieken bevonden, moest ik ook nog de polikliniek waarnemen en operaties verrichten. Als hulpmiddelen had ik enkel een tafel en een houten brits als operatietafel tot mijn beschikking. De operaties moest ik altijd zonder narcose doen, daar men voor de Joden geen verdovingsmiddelen ter beschikking stelde. Men kan zich een denkbeeld vormen, hoe zeer de zwaar zieken onder het geschreeuw van de geopereerden leden, en onder welke moeilijkheden het werk geschiedde, om de zieken zoveel mogelijk te helpen en te verlichten. Een mogelijkheid, instrumenten uit te koken, bestond er niet, eerst na enige tijd vond ik gelegenheid een sterilisator aan te schaffen, om de instrumenten te steriliseren.

Daar de meisjes door de quarantaine niet konden werken, nam ik de gelegenheid waar, een algemene schurftkuur in te stellen, dat was te noodzakelijker, daar de meisjes reeds aan zware etterinfectie leden. Terwijl de gouw-arts de noodzakelijke zelf toestond, weigerde de apotheker de helft van de schurftzalf met de opmerking, dat ze er niet was om de Jodinnen te genezen. Dus kon ik de ziekte niet meester worden, tot ik later langs omwegen de zelf op eigen kosten kon kopen.

De Duitse gouwarts bezocht ons kamp vaak vanwege de vlektyphus, hij bemoeide zich ook met de verpleging en liet mij een opgave doen van het aantal calorieën. Doordat hij onenigheid met de SS kreeg, werd hij spoedig vervangen door een jongen SS-arts, wien het minder om het welzijn van de kampingezetenen, dan om het vullen van zijn eigen zakken te doen was. Hij beval direct, dat de meisjes kaalgeschoren moesten worden, wat hun veel tranen kostte.

Nieuwe vlektyphusgevallen kwamen niet meer voor, en dus kon de quarantaine opgeheven worden.

DE VERZORGING.

Als ontbijt kregen de meisjes dunne surrogaatkoffie zonder melk en suiker, 's middags een groentesoep, die walgelijk rook en uit ongeschilde aardappelen, kool of rapen bestond. Als avondeten was er eenzelfde iets dikkere soep. Daarbij werd dagelijks 200 gram brood uitgedeeld, wekelijks 60 gram margarine en om de paar weken ongeveer 150 gram jam. Af en toe werd er suiker in heel kleine hoeveelheden (50 gram) gegeven. Gullasch van paardevlees, of van vee van nood-slechtingen, werd 's Zondags als middagmaal gegeven. In totaal bevatte de voeding ca. 800 calorieën, een voeding, die binnen enkele weken tot zware storing in het organisme moest leiden. Aan de zieken werd tot aan mijn komst geen avondeten gegeven en als reden daarvoor gaf men op, dat ze er geen recht op hadden. De avondmaaltijd was een vrijwillige bijdrage van de werkgevers (Poolse firma's), omdat er in het verzorgingsprogramma van de Duitsers *geen avondmaal* stond. Om de „werkkracht” op peil te houden, hadden de Poolse firma's besloten de arbeiders een avondsoep te laten koken, waaraan zij, die licht werk hadden, geen aandeel hadden (zieken). Door mijn tussenkomst werd deze bijzonder krasse wantoestand opgeheven.

Oorspronkelijk was de werkende Joden dezelfde hoeveelheid levensmiddelen toegedacht als de Polen (ca. 1400 cal.), maar de D.A.F. (Deutsche Arbeitsfront), die eerst de Jodenkampen verzorgde, ontvreemde een groot deel der levensmiddelen, vaak ook met toestemming of medeweten van den kampcommandant. Helaas waren er ook enige Joodse kampoudsten, „Lagerältesten”, die gemene zaak maakten met de Duitsers, die profiteerden van de bedriegerijen en diefstallen, en zo hun deelgenoten in het leed gewetenloos aan de hongerdood prijsgaven. Zij zelf de Joodse kampleiders, leefden in overvloed. Ze verheugden zich echter niet lang in dit weelderige leven, daar hun Duitse makkers hen ten val brachten. Bij een kamponderzoek vond men de verwachte verboden dingen bij hen en ze werden direct opgehangen. Zo gebeurde het op zekere dag, dat verscheidene zakken suiker met medeweten van de Duitsers, in het kamp afgeleverd werden. Bij het afladen van de suiker verscheen de SS, ontsingelde het

kamp, nam de goederen in beslag en executeerde terstond 17 medeplichtige Joden, wegens verboden sluikhandel.

Om de karige kost te verbeteren en de honger te stillen, verslonden de mensen rauwe aardappelen, gort en peulvruchten, daar het streng verboden was, in het kamp te koken. Ze zochten op weg naar het werk dool, wortelen en andere ongenietbare dingen, terwijl ze zelfs naar de mestvaalt gingen en daar de halfverrotte groenteresten en aardappelschillen uitzochten. Dit alles had weer zware buikloopverschijnselen tengevolge.

DE BEWAKING VAN HET KAMP.

Ongewapende manschappen van de Posener bewakingsgroep, meest voormalige Poolse soldaten, leidden de bewaking van het Jodenkamp. Hun verhouding tot de Joden was bijna altijd vijandig. De bewaking had ook tot taak, de Joodse arbeiders naar hun werk te begeleiden en gedurende het werk op ze te letten, voor zover de Poolse firma's dat niet zelf deden. Beiden, zowel de Poolse firma's als ook de Poolse bewakers, mishandelden de Joden en probeerden het uiterste uit hen te halen. Een bewaker beroemde er zich in het bijzonder op, dat hij verscheidene Joden had gedood.

HET KAMP ANTONIENHOF.

Na de opheffing van de quarantaine in fort Radziwill, werd ik overgeplaatst naar Antonienhof; dit bestond uit een vroeger Pools landhuis, in het Oosten der stad gelegen. Nog voor een paar weken was het door de Poolse familie St. bewoond, die plotseling het bevel kreeg het huis te ontruimen, terwijl ze verlof kreeg het meubilair mede te nemen. Dus waren de vertrekken leeg, toen de 500 meisjes er aankwamen. Het woonvertrek en de sanitaire toestanden waren op een grote familie berekend, maar niet op honderden mensen. Als het niet het hoge, dichte prikkeldraad geweest was, dat het huis eng omsloot, en het bord aan de ingang van het park: „Eigendom van de stad Posen, toegang streng verboden”, dan had men er geen erg in gehad, dat dit Poolse herenhuis, dat omringd was door een oud park, een Jodenkamp was.

Vlak in de buurt van het Joodse kamp bevonden zich ook krijgsgevangenkampen. Het gebeurde soms, dat Engelse gevangenen de Joodse meisjes op straat tegenkwamen, of in de buurt van de kampen kwamen. Met de grootste voorzichtigheid en handigheid gelukte het hun de Joodse meisjes de zo heftig begeerde sigaretten, chocolade en kleine briefjes te overhandigen, waarop bijv. stond: „aan onze lotgenoten.”

GEZONDHEIDSTOESTAND.

Ik werd er door den gouwarts reeds op voorbereid, dat de gezondheidstoestand in dit kamp veel slechter was dan in fort Radziwill. Hoewel ik reeds op alles voorbe eid was, overtrof toch de algehele indruk mijn ergste verwachtingen. De meisjes, allemaal kaalgeschoren, waren in een ellendige toestand, vermagerd tot een skelet, bleek, meer dan de helft had gezwollen voeten en etterende infecties. Ze hadden bijna allemaal tuberculose, enteritis was zeer verspreid en in de eerste plaats was er hongeroedeem, dat reeds bij hele jonge meisjes, die nauwelijks uit de kluiten gegroeid waren, optrad. Deze vermagerde lichamen waren vatbaar voor iedere infectie, uit het kleinste wondje, dat ze bij het werk aan handen of voeten opliepen, groeide een zware verettering. Dus vormde de kleine chirurgie de hoofdzak van mijn medische werkzaamheid. Grotere operaties konden bij gebrek aan assistentie en hulpmiddelen niet uitgevoerd worden. Dus moest ik werkeloos toezien, hoe een jong mens dood ging aan blindedarmontsteking, omdat ik geen patiënten mocht laten overbrengen naar het ziekenhuis.

Een van de kampen was weliswaar als z.g. ziekenhuis ingericht, en gaf onderdak aan zieken uit alle kampen, maar onderscheidde zich in niets van deze, wat verzorging, bewaking en behuizing betrof. Operaties konden ook hier niet geschieden door gebrek aan instrumenten, verdovingsmiddelen en sterilisatiemogelijkheden. De aanvankelijk gedane pogingen, operaties te doen, terwijl niets steriel gemaakt werd, zijn alle jammerlijk mislukt. De assistentie van de paar kampdokters onder elkaar werd zo bemoeilijkt, dat ze practisch niet door te voeren was. Het waren allen ten dode opgeschreven zieken, die in het z.g. hospitaal kwamen, en slechts zelden keerde er

een in het oorspronkelijke kamp terug. Daarom verzetten de zieken zich er tegen hun kamp te verlaten, en gaven er de voorkeur aan, in de hun vertrouwde omgeving te sterven.

Daar er geen tandheelkundige instelling was in de kampen, bleef niets anders over dan de aangestoken tanden te trekken. Omdat de tanden tengevolge van gebrek aan kalk door de voeding, snel aangestoken werden, gebeurde het, dat hele jonge meisjes reeds grote gaten in hun gebit hadden. Het gebeurde dikwijls, dat zwangere vrouwen uit het ghetto Litzmannstadt (Lodz) naar ons toekwamen. Als hun toestand ontdekt werd, werden ze direct bij de z.g. „Rücktransporte” ingedeeld. Een van deze meisjes, 17 jaar oud, was zwanger, verborg het echter uit schaamte en angst voor straf. Ondanks haar moeilijkheden werkte ze ijverig met de anderen, terwijl ingewijde vriendinnen op voorbeeldige wijze voor haar zorgden. Ze gaven haar nog van hun kleine rantsoenen, probeerden haar het werk in ieder opzicht te verlichten en verborgen haar aan de blikken der Duitsers. Ik bewonderde deze houding van deze volkomen slaafs geworden schepsels ten zeerste en probeerde de a.s. moeder bij iedere gelegenheid te verontschuldigen. Tenslotte moest ik haar geheel vrij stellen van werk en moest volgens het bevel (ik stond daarvoor in met mijn leven) de zwangerschap aan de Gestapo melden, waarop deze onmiddellijk transportegen bevolen zou hebben. Maar voor de melding gemaakt werd, kwam er een vervroegde geboorte; de vrucht stierf na tien dagen. Het gelukte mij de Gestapo het geval te verklaren als de geboorte van een dood kind en daardoor werd het meisje voor transport gespaard.

Dagelijks moest de stand van zaken in het ziekenhuis aan de Gestapo gemeld worden, terwijl een diagnose „honger-oedeem, zwakte” niet geoorloofd was; ze gold als „Greuelmärchen”. In het begin werd ik, ten gevolge van mijn onbekendheid met deze voorschriften, eenmaal gestraft met drie dagen arrest, omdat in een melding het woord „honger-oedeem” voorkwam.

De ziekenstand mocht niet hoger zijn dan 5 %, een percentage, dat veel te klein was, als men de wanhopige toestand van de meisjes in ogenschouw nam. De kampartsen, die het voorgeschreven procent overtraden, golden als „saboteurs” en werden naar het Oosten gedeporteerd.

Om de drie vrouwenkampen, die ver uit elkaar lagen,

medisch te kunnen verzorgen, kreeg ik van de directie der ondergrondse stadsbouwwerken een fiets. Ik mocht weliswaar slechts die straten nemen, die de Gestapo mij had toegestaan, maar ik was de enige Joodse persoon in Posen, die zich zonder geleide buiten het kamp vrij mocht bewegen.

WAAR DE KAMPBEWONERS VANDAAN KWAMEN.

De meisjes kwamen uit het ghetto Litzmannstadt en waren reeds een half jaar in Posen. Begin November 1941 werd in haar woonplaats bekend gemaakt, dat vrijwillige arbeiders en arbeidsters zich konden melden om in Duitsland te gaan werken. Men kwam in een suikerfabriek, heette het, men kreeg zelfs salaris en kon dit naar Litzmannstadt sturen. Daar de levensvoorwaarden in Litzmannstadt ondraaglijk waren, slechts heel weinigen hadden werk en verdienden iets buiten de kampkost om, meldden zich een aantal jonge mensen, die hoopten, dat ze zich op deze manier verbeteren konden. Waar werk is, kan men ook genoeg eten krijgen. De mensen werden na de aanmelding verzameld en dan tot hun grote verrassing naar de gevangenis gebracht, waar ze zonder stro en dekens dagenlang moesten blijven. Voor de reis werden ze gebaad, waarbij de SS zich gedurende het vrouwenbad amuseerde, door de naakte meisjes op zweepslagen te tracteren. In veewagens werden ze vervolgens naar Posen gebracht en de duizend vrouwen over twee kampen verdeeld. Met familieverband hield men geen rekening. Zo kwamen er mettertijd 12.000 mannen en 1500 vrouwen in Posen aan, waaronder ook enige honderden uit kleine stadjes en ghetto's van West-Polen.

Van de 500 meisjes in het kamp Antonienhof waren de meesten uit Polen, slechts enkele Duitse, Oostenrijkse en Tsjechische waren erbij, die ook reeds in het ghetto Litzmannstadt geweest waren.

OPBOUW VAN HET KAMP.

Dadelijk na de aankomst van de meisjes in Posen verscheen er een Gestapoman, beval de Jodinnen aan te treden

en hield een toespraak. Ze zouden hier leren werken en bij bevredigende arbeid goed behandeld worden. Ze zouden zelfs geld krijgen.

De post van „Judenälteste“, oudste der Joden, was buitengewoon belangrijk en het wel en wee van het gehele kamp hing voor het grootste gedeelte van deze persoon af. Hij was de verbinding tussen de Joden en den Duitsen kampleider. Hij moest mede beslissen over de verdeling van de administratieve baantjes en de bestuursbaantjes, zoals keuken, wasserij en politie. Gelukkig stonden juist in het vrouwenkamp zeer geschikte, moreel hoogstaande vrouwen aan het hoofd, die juist en onpartijdig haar taak vervulden. Het mag niet onopgemerkt blijven, dat er zich helaas in enige mannenkampen gewetenloze sujetten aan het hoofd wilden stellen, die reeds SS-manieren aangenomen hadden en door hun eigen mensen net zo gehaat werden als de SS.

In de tweede plaats kwamen de oudsten bij de politie, die voor de rust en de orde in het kamp moesten zorgen. De arbeidsters, die van het werk naar huis kwamen, moesten bij de etensuitdeling in krankzinnig lange rijen staan en het was de voornaamste taak van de kamppolitie, hierbij de orde te bewaren. Ze waren echter ook verantwoordelijk voor de helderheid in de vertrekken en op de plaats. Ze moesten dag en nacht dienst doen en werden bij ontsnappingspogingen ter verantwoording geroepen. Ondanks deze zware dienst waren het hartstochtelijk begeerde baantjes, want deze baan, die bij de binnendienst behoorde, had het grote voordeel, dat men niet blootgesteld was aan de wisselingen van het weer, zoals dat wel het geval was bij de werkzaamheden, die de andere meisjes hadden, die de gehele dag buiten moesten werken.

BUITENDIENST.

De Joodse werkrachten werden enkel ingezet voor grondarbeid; ten dele werden zij ter beschikking gesteld van de stedelijke ondergrondse bouw, ten dele van een spoorweg-firma en bij de aanleg van een stadstuin.

Bijna alle stratenreparaties, wegeaanleg en verfraaiingen in Posen in de jaren 1941 tot 1943, werden door de Joden gedaan.

De meisjes moesten dezelfde arbeid verrichten als de mannen. Zo werd er van hen verlangd, dat ze natte kuilen uitgroeven, de zware aarde in lorries deden, die ze dan moesten voorttrekken. De minste prestatie was, dat de meisjes met vier tegelijk dagelijks 25 lorries moesten vullen. Slechts de oudsten en de zwaksten werden bij de landarbeid ingedeeld. Bij iedere weersgesteldheid moest gewerkt worden. Gedurende de koude winter 1942-1943 moesten de meisjes zonder handschoenen werken, wat ontelbare bevroren vingers tot gevolg had, die ik moest amputeren. Toen ik er gewag van maakte bij de Duitse instanties, kreeg ik ten antwoord, dat immers ook de Duitse soldaten bij twintig graden koude moesten exerceren.

De Poolse firma's, die de Joodse meisjes van werk voorzagen, hadden van de Duitse bezetters tamelijk grote opdrachten gekregen, die zij zich verplicht hadden te vervullen. Het stadsbestuur zelf mocht geen Joden te werk stellen. Uit papieren, die mij toevallig in de handen kwamen, bleek, dat de Gestapo deze Joodse gevangenen het Duitse arbeidsfront ter beschikking gesteld had, dat hen verder verhuurde aan Poolse firma's. Er werd de Poolse firma's gezegd, dat het om jonge mensen ging. Bij het lezen van het contract zou men geloven, dat men in de slaventijd terecht gekomen was. De half verhongerde Joodse arbeidskrachten waren niet in staat, de tamelijk grote opdrachten te vervullen. Zonder consideratie te gebruiken, joegen toch de voorarbeiders, die premies kregen, de Joden onder bedreigingen en slagen op bij het werk. Dikwijls kwamen de meisjes wenend naar huis en toonden sporen van grove mishandeling. Enige van deze Poolse voorarbeiders traden door hun bijzondere ruwheid op de voorgrond. Het kwam niet zelden voor, dat ze de meisjes met vuistslagen tegen de grond sloegen en ze dan met hun bespijkerde schoenen zo toetakelden, dat ze hun zwaar letsel, inwendige bloedingen en zelfs beenbreuken toebrachten. Een twintigjarig meisje werd bij zulk een gelegenheid het neusbeen in elkaar en verscheidene tanden uitgeslagen, een ander meisje werd het trommelvlies ingescheurd. Daarbij kwam, dat men de vrouwen nog zacht behandelde. De mannen namen naar het werk draagbaren mee, omdat ze bijna dagelijks kreupel- of doodgeslagen mannen mee naar huis moesten nemen. De Duitsers schoven de schuld van deze

misdaden op cynische wijze op de Polen, met opmerkingen over de minderwaardigheid van dit volk.

ONTHOUDING VAN LOON.

In de eerste maanden van hun oponthoud in Posen kregen de Joodse arbeiders loon. Er werd hun 30 pf. per uur gerekend, voor eten en bewoning werd hun maandelijks 45 RM. afgetrokken, voor de rest van hun geld mochten ze in de cantine van het kamp distributievrije artikelen kopen, of hun geld naar Litzmannstadt zenden. De zieken, die niet in staat waren te werken, kwamen op die manier in een schuld te staan, die de doorslag gaf bij de indeling in de z.g. „Rücktransporte”. Na enige tijd werd echter het betalen van loon gestaakt.

DAGINDELING.

Om half vijf was het opstaan, Dan volgde bed opmaken, in de winter in het donker, omdat er geen electrisch licht was. Wassen op de plaats aan de pomp, of in de weinige waskannen, waarbij men om de twee maanden één stuk surrogaatzeep kreeg. Om vijf uur opstellen voor koffie, half zes appèl op de plaats met tellen, kwart voor zes naar het werk onder bewaking. Men moest een uur lopen, om 7 uur begon het werk tot 12 uur. Omstreeks deze tijd werd de van het kamp afgehaalde soep, die meestal koud aankwam, uitgereikt; 20 minuten middagpauze, natuurlijk zonder de mogelijkheid een vertrek op te zoeken, ook niet in de winter of bij slecht weer. Om vijf uur einde, terug naar huis en avondappèl met nog eens telling. Daarop aansluitend volgde het opstellen voor de avondsoep, het brood en de eventuele extra gaven, wat vaak tot laat in de avond duurde. In vele kampen was er 's nachts nog een z.g. appèl om de orde te herstellen. Dit was een bijzondere specialiteit van den kampcommandant van fort Radziwill, die als hij tegen één uur 's nachts dronken thuis kwam, de slaapzalen controleerde, waarbij de meisjes bij zijn binnenkomen de „Hab-Acht”-houding moesten innemen. Bij de geringste fout moesten de meisjes vaak onvoldoende gekleed, allen 's nachts een uur lang op de plaats staan.

Gewoonlijk baadden allen op Zaterdagmiddag in grote houten wasvaten, terwijl hetzelfde water door vier meisjes gebruikt werd, omdat het per emmer uit de rivier gehaald moest worden. Zeer dikwijls moest ook 's Zondags gewerkt worden, zodat ze nauwelijks tijd vonden, hun kleding en ondergoed te herstellen.

's Avonds zaten de meisjes bij elkaar en zongen Poolse, Russische en Jiddische liedjes, of ook liedjes, die ze zelf gemaakt hadden, en die aanschouwelijk en dikwijls bij alle ellende nog humoristisch het kampleven schilderden. Een door mij opgeschreven verzameling van deze liedjes en toneelstukken is helaas met mijn bagage verloren gegaan.

HET DUITSE BESTUUR VAN DE JOODSE KAMPEN.

Nadat in de winter van 1941-1942 het D.A.F. door haar slechte beheer en grove bedriegerijen duizenden Joden, deels liet verhongeren, deels aan besmettelijke ziekten liet sterven, nom in de lente van 1942 de stad Posen zelf het bestuur op zich. Niet uit menslievendheid, maar om de reeds schaarse arbeidskrachten te behouden, en daar men op nieuwe krachten niet kon rekenen, besloet men, de Joodse arbeiders iets beter te voeden. Een tijdlang had het belang, dat zij er bij hadden, om de Joodse arbeiders te behouden, de overhand boven de vernietigingsprincipes van de Gestapo. Er was op dit punt niet zelden meningsverschil tussen de SS en degenen, die het werk uitdeelden. Voor de belangrijke baan van kampcommandant koos men verdienstelijke partijgenoten, SS-mannen, Volksduitsers en vanuit het buitenland gerepatrieerde Duitsers. Van hun willekeur of goedgezindheid hing het lot van de kampbewoners af, ze werden nooit gecontroleerd. Aan een Duitse uit de Baltische landen had men het baantje van kampcommandante in Antonienhof aangeboden. Als bewijs van bekwaamheid om de leiding op zich te nemen van een Jodenkamp, was bij de Gestapo de bewering voldoende, dat ze antisemiete was. En werkelijk verstond ze van bestuurs- en technische aangelegenheden in het algemeen niets, maar tot mijn grote verrassing verklaarde ze dadelijk bij mijn aankomst in het kamp, dat ze anti-Nazi was en door

Hitler onder valse voorspiegelingen uit haar vaderland gelokt was. Ze werkte gedurende het jaar, dat ik er was, in overeenstemming met den „Judenälteste" en mij, zodat menig leven gered kon worden.

POST- EN PAKKETVERKEER.

De kampbewoners mochten eens in de vier of zes weken een kaart schrijven en ze kregen ook antwoord, meestal uit Litzmannstadt, Oostenrijk en Duitsland. De post werd natuurlijk streng gecensureerd. Toen echter in de herfst 1942 ontsnappingspogingen werden gedaan, werd iedere postverbinding verboden. Ook de omgang tussen de verschillende kampen in Posen was streng verboden. Het gebeurde bijv., dat eerst een jaar later een familielid van de dood van zijn naaste bloedverwanten hoorde, hoewel beiden in dezelfde stad, alleen in andere kampen woonden.

In veel kampen voor mannen was het bevel gegeven, dat ze aan hun familie om pakketten en geld moesten vragen, wat deze ook deden. Toen de verlangde etenswaren en het geld aankwamen, verbood de kampcommandant eenvoudig, dat ze het kregen en nam beide in beslag, maar..... de mensen moesten tekenen, dat ze het ontvangen hadden.

RETOURTRANSPORTEN.

Elke twee weken moest ik een lijst samenstellen van al diegenen, die geen zwaar werk meer konden doen, of die binnen korte tijd niet meer daartoe in staat zouden zijn. Deze lijst moest met de door mij dagelijks opgegeven ziekenmeldingen van de drie kampen overeenstemmen en men gaf mij een minimum aantal transportdeelnemers op. Het ging om, zo noemde men het n.l., transporten, die terug gingen naar Litzmannstadt. Dat klonk duidelijk en geruststellend, want in Litzmannstadt was in die tijd een uniformatier, waar reeds vele familieleden van de meisjes waren, zoals bleek uit berichten. In het begin meldden zich velen vrijwillig voor dit transport, om weer met hun familie verenigd te worden en de zware grondarbeid niet meer behoeven te doen. Degenen die weggingen, beloofden direct te schrijven; men maakte codes,

waaronder men elkaar alles zou kunnen mededelen, ja zelfs illegale verbindingen, door haar goedgezinde Polen, werden afgesproken. Toen echter geen enkel levensteken kwam van de verschillende transporten, zelfs niet van Litzmannstadt, werden we wantrouwig. Geruchten druppelden binnen, dat de transporten in het geheel niet naar Litzmannstadt gingen, maar van te voren op een zijspoor gebracht werden. Enkele Polen vertelden in vertrouwen, dat ze, voordat de trein op het zijspoor gebracht was, moesten omkeren. Ze hadden van de Poolse bevolking gehoord, dat zich bij een klein station barakken bevonden, waar niemand mocht komen, behalve de Joden en de SS.

Men zei, dat er barakken waren, waar men kon baden, maar toen werd er reeds beweerd, dat er gaskamers waren. De bevolking had het gemerkt, en ook, dat na aankomst van de transporten, schoorstenen dagenlang rookten. Deze verhalen klonken zo fantastisch, dat men er voor terugdeinsde er geloof aan te hechten. Voortdurend werd ik voorzichtiger met mijn meldingen en deed mijn best, het aantal zoveel mogelijk te beperken, om niet nog meer levens te verliezen. Ook de meisjes probeerden zich aan het transport te onttrekken door enige dagen voor de tijd te gaan werken, hoewel dat ver boven hun krachten ging en ze direct na het transport in elkaar zakten. Anderen verborgen zich in het kamp en kwamen eerst later voor de dag. De meesten waren echter door hun lichamelijke zwakte reeds volkomen apathisch en lieten zich wezenloos op de wagen hijsen, die al klaar stond om hen af te halen. Zelden was iemand in staat op eigen krachten op de wagen te klimmen. De SS-mannen sloegen op de stakkerds in, als ze er niet snel genoeg op klommen. Zo zijn duizenden Joden uit de kampen van Posen verdwenen, om nooit meer terug te komen, en deels door de dood, deels door deportatie, zijn van de oorspronkelijk 12.000 Joden er na een jaar slechts 1200 overgebleven.

De Posense bevolking had geen idee, van wat er in het kamp voorviel, zoals een klein voorval liet zien. Een nieuwe kampcommandant had, niet bekend zijnde met de bevolen transportlijsten, de meisjes zelf naar de Gestapo gestuurd. Op weg daarheen zakten enige meisjes van zwakte in elkaar. Daardoor ontstond een oploop van mensen. Een meisje jammerde luid: „Mensen, help mij toch, men wil mij

wegsturen, men wil mij vermoorden, ik heb toch altijd ijverig gewerkt." Een paar voorbijgangers waren ontroerd en wilden er meer van weten, maar Duitsers riepen terstond de politie, die de mensen uit elkaar joeg. De schuldige wacht en de kampcommandant werden zwaar gestraft.

In verband hiermee zou ik nog willen zeggen, dat er af en toe eigenaardige leveringen van gedragen, van jodensterren voorzien kleren aankwamen, die waarschijnlijk van gestorven mensen uit het ghetto kwamen. Men vermoedde, dat dit de kleren waren van mensen die uit Litzmannstadt waren „verhuisd”, daar hun koffers naar Litzmannstadt terugkwamen, maar zichzelf wegbleven. Dit vertelden Joodse transportarbeiders uit Litzmannstadt, die nu in Posen werkten.

ONTVLUCHTINGSGINGEN.

Ondanks de scherpe bewaking in het kamp en in de werkplaats, werden er vaak pogingen om te vluchten ondernomen, die echter zelden met succes bekroond werden. Veel te erg vielen die vermagerde en kaalgeschoren mannen en meisjes op, ook als het hun gelukte, zich goede kleren te verschaffen. De meesten hadden de weinige hele dingen uit het ghetto reeds omgeruild tegen voedsel en droegen totaal verscheurde kleren en ondergoed. Ze bezaten geen warme kleren en moesten zelfs bij erge koude in voddere zomerklere zonder kousen buiten werken. Leren schoenen had haast niemand. Ze droegen slecht gemaakte houten schoenen en reeds deze gebrekkige schoenbekleding deed vele vluchtpogingen in duigen vallen.

Op pogingen om te ontvluchten stond de doodstraf, bovendien werd het gehele kamp gestraft: geen eten, strafarbeid, stokslagen voor iedere tiende, urenlang staan op de plaats bij weer of geen weer.

De meeste vluchtelingen werden reeds in de buurt van het kamp gegrepen en naar de Gestapo gebracht. Velen werd het ontbreken van papieren noodlottig. Zo hoopten twee zusjes van 16 en 18 jaar bij een boer werk te vinden; ze werden echter geweigerd en kwamen reeds dezelfde avond weer in het kamp terug. De Gestapo haalde hen af, en maakte na weken van kwellende onzekerheid bekend, dat de beide Jodinnen wegens poging om te ontvluchten doodgeschoten

waren. De in het kamp achtergebleven oudste zuster, die zich verantwoordelijk voelde voor de jongeren, werd krankzinnig. Mannen moesten voor dezelfde misdaad door hun eigen kampgenoten opgehangen worden.

Slechts eenmaal gelukte het een groep van drie meisjes naar het ghetto Litzmannstadt te ontkomen. Zij schreven vandaar, dat nooit „teruggetransporteerden” daar aangekomen waren. De ontvluchtingspogingen werden door de houding van de Poolse bevolking bijna onmogelijk gemaakt, omdat ze vluchtelingen, die ze als Joden herkenden, naar de politie brachten.

5 OCTOBER 1942.

Daar men bij de vluchtelingen veelvuldig geld vond, bedacht de Gestapo een methode om de Joden al het geld met een slag af te nemen. De 4e October werd de lagercommandanten telefonisch bericht, dat alle kampbewoners, ziek of gezond, de volgende dag met hun bagage op de plaats klaar moesten staan, om weg te gaan. Vanzelfsprekend kwam er een grote paniek, want we verwachtten, dat we nu allen naar de gaskamers zouden gaan. Er hadden zelfmoordpogingen plaats, en niemand kon slapen die nacht. Na urenlang op de plaats gestaan te hebben, verscheen dan tenslotte de Gestapo, niet met de gevreesde vrachtwagens, maar met privé-auto's. Ze hielden een toespraak, dat ieder zich vrijwillig kon melden, die geld of waardeartikelen bezat. Sommigen gaven vrijwillig het verlangde geld af, zodat een totaal van ca. 150 RM. verkregen werd. Bij steekproeven werd niets gevonden, zodat de meisjes weer vertrekken konden, en wij er ditmaal slechts met de schrik afkwamen. In de mannenkampen ging het niet zo gemakkelijk. Bij onderzoeken kwam nog geld te voorschijn, waarop de Gestapo dreigde te doen, wat ze gezegd had en inderdaad: ze liet den betreffenden persoon ophangen aan de dichtstbijzijnde boom.

BEGRAFENISSEN.

De lijkwagen kwam vaker dan de broodwagen. Een wagen verscheen met een lange, ruw getimmerde kist er op, waarin men het lijk wierp. Dikwijls kwam de wagen van andere

kampen en had reeds zijn treurige last opgeladen, waarbij dan nog een nieuw lijk geworpen werd. Alle doden hadden gelijke vermageringskenmerken op huid en beenderen. Volgens voorschrift van de bezetters moesten alle lijken, om besmettingsgevaar te ontgaan, volkomen ontkleed, gewassen en geschoren worden en naakt, zonder doodshemd, aan den lijkendrager worden overgegeven. De meisjes gaven de dode tot de kampuitgang de laatste eer. De dood veroorzaakte in het kamp geen vrees, maar werd dikwijls genoeg slechts als bevrijding van een te hard leven aanvaard.

HET KAMP SEDAN

was het derde vrouwenkamp, dat ik moest verzorgen. De toestanden waren hetzelfde als in Antonienhof en Fort Radziwill.

HET MANNENKAMP IN POSEN.

Als men reeds de levensvoorwaarden van de vrouwen in Posen als mensonwaardig kan betitelen, dan waren de toestanden bij deze vrouwen nog paradijsachtig vergeleken met die van de mannen. In stallen en bouwvallige schuren huisden de mannen op de grond, zonder dekens en zonder stro. Vanzelfsprekend verspreidde zich in deze door vuil versmeerde, voor mensen ongeschikte plaatsen, niet slechts het ongedierte, dat de oververmoeide mensen 's nachts niet liet slapen, maar ook besmettingen van allerlei aard ontstonden. De arbeidsvoorwaarden voor mannen waren nog zwaarder dan die, welke men aan vrouwen gesteld had, terwijl de verzorging even gebrekkig was. Dienovereenkomstig was het sterftecijfer geweldig en vele kampen stierven volledig uit.

Vergeleken met de vrouwenkampen was de strafmaat hier nog groter, en het minste vergrijp werd gruwelijk gestraft. Overtredingen, zoals brievensmokkelen, pogingen om te ontvluchten, diefstal, werden met ophangen geboet. De terechtstellingen werden in het Sportstadion, het grootste mannenkamp, in het bijzijn van afgevaardigden van alle andere kampen, voltrokken. Ook de vrouwen hadden voor vertegenwoor-

digsters te zorgen, waarbij de meisjes gedwongen werden, na de executie om het lijk aan de galg te dansen. De veroordeelden hielden zich bij de executie voorbeeldig. Bij één executie, waar ik bij tegenwoordig was, riepen jonge jongens aan de galg, voor de strop om hun hals ging: „Wreekt ons!”

MIJN VERTREK.

Begin Juli 1943 kreeg ik midden in een operatie het bevel, mij dadelijk met mijn bagage naar het Gestapohuis te begeven. Bij mijn aankomst zag ik reeds enige van mijn collega's, die tot nu toe de mannenkampen verzorgd hadden. Zij maakten een zeer ontdane indruk, hun hoofd was kaalgeschoren en hun aanblik deed niets goeds hopen.

Ik werd eerst in een cel gebracht, waar men slechts kon staan en daar moest ik enige uren doorbrengen. De bagage werd mij reeds van te voren afgenomen. Ik werd daarna met mijn collega's naar het kantoor gebracht, waar een beambte ons meedeelde, dat men ons dadelijk in een auto naar Berlijn zou brengen, daar men ons daar in een ander kamp als artsen opeiste. De beambte bracht ons naar de garage, vanwaar de tocht zou beginnen. Tot onze verbazing bracht hij ons onmiddellijk naar de politiegevangenis. De gevangenis was overvol, zodat ik geen brits kon krijgen, wat ik niet erg betreurde, daar het er wemelde van wandluizen en aan slapen gaan niet te denken was. Na een verblijf van enige dagen werden we in de gevangeniswagen naar Berlijn gebracht. Mijn collega's kregen bij het uitstappen de boeien om. Ook in Berlijn kwamen we weer in de gevangenis; ik werd naar het „verdelingskamp” Bessemerstrasse gebracht, dat reeds volgepropt was met vreemde arbeiders en Jodinnen. Daar was het een eeuwigdurend komen en gaan. Dagelijks werden vrouwen opgeroepen, die naar het concentratiekamp Ravensbrück, of naar een ander kamp voor dwangarbeid getransporteerd werden; andere kwamen vandaar terug, om weer naar een ander kamp gebracht te worden. Ze vertelden van hun lichamelijke en geestelijke kwellingen, zo verpletterend, dat het niet geloofwaardig geklonken zou hebben, als niet hun lichaam sporen van mishandelingen aangewezen had en als niet hun mededelingen overeen stemden. Ook ik verwachtte dagelijks de op-

roeping voor een van deze kampen. Tenslotte werd ik tot mijn verrassing ontslagen. De vreugde hierover was voorbarig: ik werd naar een Joods verzamelkamp gebracht. Mijn voormalige woning mocht ik niet meer betreden. Zij was ook reeds tijdens mijn afwezigheid aan een SS-officier, met alle meubels, kleren, etc., alles wat er zich in bevond, verhuurd, hoewel ik mijn huur voor het gehele jaar betaald had.

Eerst werd ik geregistreerd voor een Polentransport, maar op het laatste ogenblik gelukte het mij, ingedeeld te worden bij het transport naar Theresienstadt.

Alle andere collega's uit het kamp Posen zijn naar het Oosten gestuurd; twee ervan waren ook korte tijd in Theresienstadt, en werden van hieruit verder gestuurd.

DE LIQUIDATIE VAN DE KAMPEN IN POSEN.

Ik vernam dit uit twee kaarten uit Birkenau, waarvan de inhoud mij over Berlijn naar Theresienstadt bericht werd. Sedert eind 1943 kreeg ik geen berichten meer van overlevende vrouwen uit de kampen in Posen.

HET ARBEIDSKAMP KRATZAU (Sudetenland).

Het kamp, dat nu beschreven wordt, was uitsluitend voor vrouwen ingericht. Volgens verschillende berichten is een groot aantal van deze kampen in het jaar 1944 in Duitsland opgericht. Deze kampen waren afhankelijk van het concentratiekamp Gross-Rosen bij Breslau.

Dit verslag is samengesteld door twee getuigen, waarvan de ene landbouwkundige was, geboren in 1913 en gevangen genomen te Parijs, vanwaar zij via het Franse doorgangskamp Drancy naar Auschwitz gestuurd werd, evenals haar metgezellin, een in 1909 geboren tandartsassistente. Het verslag is van November 1944. Vanuit Auschwitz werden zij naar Kratzau gestuurd en wisten van daar te ontvluchten.

INLEIDING.

Ons kamp, dat 500 bewoners had, werd onlangs opgericht. Begin October bracht men er 200 Hongaarse vrouwen. Onze groep, bestaande uit 300 Franse en Hollandse, d.w.z. uit Frankrijk en Holland gedeporteerde vrouwen, kwam 3 November aan. Men verwachtte nog 500 vrouwen, maar haar komst werd uitgesteld, waarschijnlijk uit gebrek aan werk.

Het kamp bevond zich in Weisskirchen, drie à vier km. van Kratzau, in een oude verlaten textielfabriek; het was een stenen gebouw, dat voldoende verwarmd kon worden. Gedurende ons oponthoud in de maand December stookte men vrij onregelmatig; daar we echter met 250 personen in de slaapzaal waren, bevroren we niet. De slaapzalen waren groot genoeg en ieder had haar eigen bed met een stroozak. Theoretisch hadden we recht op twee dekens, maar omdat deze nog niet aangekomen waren, hadden we ieder slechts één deken. Tengevolge daarvan waren de vrouwen gedwongen in hun kleren te slapen en korte tijd, voor we weggingen, bemerkte men voor de eerste keer kleeerluis in het kamp.

Er waren douches in het kamp, maar 's morgens vroeg mocht men de zaal vóór het ontbijt niet verlaten. 's Avonds wanneer men van de fabriek teruggekeerd was, moest men eerst op soep wachten. Na het avondeten was er slechts zeer zelden warm water. In ieder geval niet genoeg voor alle vrou-

wen. Men bracht ons daarom in groepen van 20 tot 40 naar de douches, wat ongeveer iedere acht dagen gebeurde. Anders was er in het geheel geen mogelijkheid, zich te wassen. De enige twee waterkranen, die er in huis waren, waren voor het personeel, dus streng verboden voor ons.

DE WERKDAG.

- 3.30 Wekken; men moest zijn bed zelf opmaken.
- 4.15 Appèl in de slaapzaal.
- 4.20 Naar de hof gaan, om het ontbijt zelf te halen. Ieder wachtte in de hof, tot zij aan de beurt was. Het ontbijt bestond uit een water-aardappelsoep of water-groentesoep, dik gemaakt met ruw geraspte aardappelen. Men kreeg bijv. $\frac{3}{4}$ L., en tegelijk kreeg men ook zijn dagrantsoen, bestaande uit: 250 gr. brood, 5—10 gr. margarine of een schijf worst, of een lepel jam.
- 5.05 Appèl in de hof, voor diegenen, die naar de fabriek gaan.
- 5.20 Naar de fabriek.
- 6.00 Aankomst in de fabriek en begin van het werk.
- 9.00 Tot 9.15 pauze, waarin men een deel van zijn brood opeet.
- 9.15 Werken tot 11.30.
- 11.30 Tot 12 uur middagpauze. Men kreeg warm drinken: of een halve kop koffie-surrogaat of pepermuntthee, die men opdrank, terwijl men de rest van zijn brood opat.
- 12.00 Tot 18.00 werken in het atelier.
- 18.10 Appèl op de fabrieksplaats en terug naar het kamp.
- 19.00 Aankomst in het kamp, appèl op de plaats en wachten op soep. De avondsoep, bijv. een liter vrij dikke aardappelsoep of aardappelen in de schil met een beetje rode kool, een maal per week aardappelen met vlees- of uiensaus, 's Zondags eveneens aardappelen met vleessaus. (Kleine bijzonderheid: de laatste veertien dagen was de gehele kost zonder een kruimeltje zout klaargemaakt).
- 21.00 Taptoe.

ARBEIDSVOORWAARDEN.

Theoretisch moesten alle vrouwen deelnemen aan het werk in de fabriek Kratzau, een door de SS gerequireerde munitiefabriek. Spoedig bleek het echter, dat er niet genoeg werk was voor allemaal. Hoofdzakelijk uit gebrek aan materiaal, speciaal olie. Daarom werden uitsluitend wij vrouwen, 300, die in de fabriek zelf werkten, waarvan er 200 dagwerk, de andere 100 nachtwerk deden (dit was veel vermoeiender), beloond met een kleine verhoging van het soeprantsoen. De rest van de vrouwen had buitendienst „Hofkolonne“, n.l. kolen scheppen, stratenwerk, kisten open maken, enz. Het werk, dat zeer vermoeiend was, begon om 8 uur op de plaats van de fabriek en duurde tot 4.30 uur, door het daglicht. De vrouwen waren gedwongen bij iedere weersgesteldheid, onvoldoende gekleed, er op uit te gaan. Dagelijks vielen twee of drie vrouwen gedurende het werk flauw. Meermalen hebben de Duitsche opzichteressen zich beklaagd en gesmeekt niet te behoeven uit te gaan, daar ze zelf onder het slechte weer leden. Aan hun verzoek werd geen gevolg gegeven. De andere vrouwen waren over de verschillende werkplaatsen verdeeld. Een deel werkte aan half-automatische machines (oorlogsconstructies), andere waren bij de controle van de stukken of werkzaam bij de verpakking (vermoeiende arbeid, daar men zware kisten moest tillen). De hygiënische voorwaarden in de fabriek waren iets beter dan in het kamp, het was tenminste mogelijk op de W.C. te gaan of zich te wassen, wat in het kamp zo goed als onmogelijk was. In het algemeen was het werk niet zo zwaar, maar uitputtend. Men was ondervoed, en leed aan gebrek aan slaap. Daarbij was er een groep meisjes, die met loodverf werkten, waarvan de vergiftige samenstelling bekend is. Alle Duitse en buitenlandse arbeiders, die in dit atelier werkten, kregen anderhalve liter melk dagelijks, de Jodinnettes kregen slechts een kwart liter iedere tweede dag. Twee jonge meisjes begonnen na twee weken gewerkt te hebben in dit atelier, bloed op te geven. Het werk hier was niet onaangenaam, men werd betrekkelijk weinig bewaakt.

De behandeling van de zijde der Duitse en buitenlandse arbeiders was op enige uitzonderingen na fatsoenlijk. Bij deze uitzonderingen ging het om overtuigde Nazi's, die eens wilden laten zien, wat ze waren. Er bestond een formeel verbod, met

ons te spreken, maar in verschillende ateliers kregen de vrouwen brood, fruit en kranten van de arbeiders. Russische gevangenen, die gedurende enige dagen in het kamp werkten om een nieuwe hangar te bouwen, gelukte het zelfs, ons kleren toe te gooien, hun eigen pullovers, shawls en handschoenen.

De gepresteerde arbeid werd gecontroleerd. De berichtgeefster kent slechts één geval, waarin een vrouw gestraft werd, omdat ze niet genoeg werkte. Wie beter dan de voorgangster gewerkt had, kreeg een klein beetje eten meer, bijv. 20 gr. margarine, een beetje jam of een pak zeepoeder. Desniettemin werkte niemand meer dan haar voorgangster, ieder deed slechts het volstrekte minimum.

De Hongaarse vrouwen vormden een uitzondering, omdat ze bijzonder bang waren; het waren ook voor het grootste deel meisjes van het platteland, terwijl de Franse en Hollandse meisjes uit de stad kwamen en beter wisten, wat ze wilden.

BEWAKING.

Het kamp werd door de SS bestuurd en was afhankelijk van de fabriek Kratzau. De fabriek en het leven in de fabriek beheersten het gehele leven in het kamp. De commandante van het kamp was een jong meisje in uniform, in het gewone leven kapster, 23 jaar, met als assistent een SS-Unterscharführer. Hij was officier bij de geneeskundige dienst en verantwoordelijk voor de keuken. Wij hadden 15 opzichteressen, gemobiliseerde vrouwen in uniform, en enige SS-ers als kampbewakers, van wie er dagelijks een of twee de vrouwen, die naar de fabriek gingen, begeleidden. In principe waren we nooit alleen, behalve in de slaapzalen. Op weg van het kamp naar de fabriek werden we door opzichteressen begeleid, die ons moesten verhinderen, met elkaar te spreken of buiten de rij te gaan, een zeer zware taak, omdat het volkomen donker was. De weg was zeer slijkerig, en de slecht geschoeide vrouwen bleven vaak achter. Men schreeuwde daarom onophoudelijk zodanig, dat de bevolking zich over het lawaai beklaagde. Van tijd tot tijd sloeg men een vrouw, omdat ze achtergebleven was, of gesproken had.

In de fabriek zelf was in iedere zaal een opzichteres, maar ze bemoeide zich weinig met ons. Bovendien was er in iedere

werkplaats een Duitse werktuigkundige, die er vooral voor moest zorgen, dat de arbeiders niet met ons spraken. De opzichteressen waren over het algemeen niet de kwaadsten, enkele toonden zelfs een zekere sympathie, en verklaarden, dat de behandeling in het kamp een schande was. De commandante en de Unterscharführer daarentegen deden al het mogelijke, om ons het kampleven zo onaangenaam mogelijk te maken. De kamppolitie was in handen van geïnterneerden, die, als ze toegevendheid of solidariteit toonden, zelf direct vervangen werden.

Tenslotte hadden we als kampoudste een Hongaarse, die geen woord Duits of Frans kende en ons, als we haar Hongaarse bevelen niet verstonden, op oorvijgen en trappen tracteerde.

HYGIËNISCHE TOESTANDEN.

Toen ik over de slaapzalen sprak, heb ik reeds verklaard, welke moeilijkheden er waren om water te krijgen, al was het, maar om jezelf of je goed te wassen. In de vier weken, welke wij in het kamp doorbrachten, gaf men ons nooit zeep of zeep-poeder. Een of twee Nazi-bewaaksters zeiden dan tot hun collega's en de arbeiders: „Zie eens, hoe vuil die Jodinnen zijn.” Een of twee andere bewaaksters, die meer begrip toonden, vroegen in de fabriek, of men ons geen zeepoeder geven kon. Het antwoord luidde, dat men ons zeepoeder als beloning voor onze prestaties zou geven. Een deel der vrouwen werkte onophoudelijk met olie, het was haar dus onmogelijk, zich te reinigen van het vet. Hierdoor werd hun exantheem, dat in dit beroep veel voorkwam, erger en veroorzaakte gevaarlijke furunkels.

Over het algemeen waren de door de ondervoeding te voorschijn komende steenpuisten een veelvuldig verschijnsel, enige gevallen toonden het begin van een phlegmone; een andere ziekte in het kamp was enteritis, die ontstond door de slechte kwaliteit van het brood en door de koude.

In het kamp waren een Joodse vrouwelijke arts en twee verpleegsters, maar haar stonden slechts weinig medicamenten ter beschikking. Zo ontbrak het gedurende twee weken aan een middel tegen diarrhee, die aanmerkelijke verwoestingen in onze scharen aanrichtte.

De ziekenzaal had 12 bedden, maar de commandante stond slechts plaatsing toe van 8 personen.

KLEREN.

Hoofdzakelijk was het de slechte toestand van onze kleren, die de hygiënische toestand van het kamp zo erg maakte. Toen we op 31 October Auschwitz verlieten, gaf men ons: 1 hemd, 1 broekje, 1 zomerjurk, 1 zomermantel, 1 paar sokken en 1 paar schoenen (molières, gedeeltelijk met hakken). Men bezat dus geen zakdoek, geen handdoek en geen verschoening. Wilde men zijn goed wassen (altijd zonder zeep), dan moest men zich met zijn jurk als enig kledingstuk tevredenstellen. Na twee weken werken in de fabriek en buiten, waren we in een onbeschrijfelijk vervuilde toestand. Toen men ons in de fabriek poetslappen gaf voor de machines, lieten de vrouwen ze verdwijnen om daaruit hoofddoeken voor zich zelf te maken of om ze als surrogaat voor kousen te gebruiken.

Kratzau is gelegen op een hoogte van 300 à 400 meter en begin November hadden we de eerste sneeuwval. Men kan zich voorstellen, hoe we onder de koude geleden hebben, in onze zomerklere.

Het ergste vraagstuk was dat van de schoenen. De weg van het kamp naar de fabriek was een landweg, vol slijk. Na circa tien dagen waren onze schoenen in een toestand, dat men steeds met volkomen doornatte voeten in de fabriek aankwam. Reeds eind November waren er enige vrouwen, die op blote voeten liepen. Men beloofde ons houten pantoffels, daar de opzichteressen er dagelijks over klaagden, dat ze ons in deze toestand niet in het gelid konden laten lopen. Eind November gaf men ons de z.g. pantoffels. Ze waren van hout, van achteren open, zodat het onmogelijk was, ermee door de sneeuw te gaan.

DE GROEP AUSCHWITZ.

Waren de vernietigingskampen in het district Lublin voor 1942 werkkampen voor Poolse Joden geweest, de groep Auschwitz in het district Kattowitz bleef een conglomeraat van arbeidskampen, waar echter ook op zeer grote schaal mensen vernietigd werden. Auschwitz was oorspronkelijk bestemd tot concentratiekamp voor Poolse niet-Joden en is dit ook gebleven tot begin 1942. Toen in 1942 besloten was een eind te maken aan het Europese Jodendom en de Duitsers overgingen tot de massale exterminatie, werd het kamp Birkenau ingericht, vlak bij Auschwitz, later door een spoorlijn met het station Auschwitz verbonden.

Van Auschwitz waren afhankelijk o.a. de kampen te Kattowitz, Monowitz, Gleiwitz I, II, III en IV, Blechhammer, Sosnowitz, Bismarckhütte, Janinaburg en andere. In al deze kampen bestond het grote gevaar, dat men door selectie voor arbeid ongeschikt werd verklaard om dan naar Birkenau in de gaskamers getransporteerd te worden. Dit is het verschil met de kampen, die bijv. onder Gross-Rosen, Buchenwalde of Oranienburg ressorteerden. In deze laatste kon men maanden in het ziekenhuis vertoeven zonder dat er geselecteerd werd. Dat uitputting, ondervoeding en de slechte behandeling van de SS voor „selectie” zorgden, behoeft natuurlijk niet te worden vermeld. De vergassing vormde echter in Auschwitz een verschrikkelijke bedreiging bij al het andere, dat een SS-kamp meebracht.

Uit geheel Europa werden Joden naar Birkenau gevoerd. Wat Westerbork voor Nederland was, was Mechelen voor België, Drancy voor Frankrijk, Theresienstadt voor het Protektorat en Oostenrijk, en Sered voor Slowakije. Ook de Hongaarse, Italiaanse en Griekse Joden werden naar Auschwitz gebracht. Zo is er zelfs een transport Joodse vrouwen aangekomen uit Rhodos, dat 14 dagen per schip en 14 dagen per trein onderweg geweest was.

Bij de aankomst in Auschwitz vond de eerste grote selectie plaats, de mannen werden van de vrouwen gescheiden, de oudere mensen, zieken en moeders met kinderen werden onmiddellijk naar Birkenau gereden en vergast, slechts de tot werken in staat zijnde mannen en alleenstaande vrouwen werden naar de kampen gezonden en geregistreerd. De z.g. strafgevallen

werden niet afzonderlijk behandeld. Deze grote selectie kon plaats hebben op het station Auschwitz, maar ook kon het gehele transport naar het kamp Auschwitz doorrijden of naar Birkenau moeten lopen, waar deze dan plaats vond. Had men dit overleefd, dan bestonden er twee mogelijkheden: of wel men bleef voorlopig in het kamp Birkenau of Auschwitz, of men werd direct verder gestuurd naar een van de kampen, al of niet tot de groep behorend. Het is ook voorgekomen, dat gehele transporten, zonder selectie dus, naar Birkenau in de gaskamers werden gestuurd.

In het eigenlijke kamp Auschwitz waren stenen barakken, waar hoofdzakelijk mannen woonden. De weinige vrouwen, die er waren, werkten op het land, voor de SS of bevonden zich in het beruchte blok 10, waar experimenten plaats vonden. Hier waren ook werkplaatsen van de firma's Krupp, Siemens en de „Deutsche Ausrüstungswerke”, de D.A.W.

Vlak bij het plaatsje Dwory bevond zich het kamp Monowitz (Monowitz zelf is in de oorlog geheel vernietigd). Hier maakte men de „Buna”. Buna is een synthetisch rubberproduct der I. G. Farben; verder werden er methanol, benzine uit steenkool, en andere synthetische producten bereid. Het schijnt, dat er eigenlijk niet veel geproduceerd is in dit 45 vierkante kilometer grote complex, want wanneer de Duitsers met het voorbereidende werk gereed waren en over wilden gaan tot de eigenlijke bereiding, werd het betreffende fabrieksgebouw gebombardeerd door Amerikanen, die in Italië opstegen. Toen de Russen opdrongen, werden deze kampen op mars gestuurd. Van 5000 uit Monowitz vertrokken gevangenen, bereikten er slechts 600 levend Buchenwalde. Deze voettochten door Duitsland hebben tienduizenden het leven gekost.

In Janinaburg bevond zich een kolenmijn, waar de mensen te werk gesteld werden. De omstandigheden waren van dien aard, dat er zelfverminking voorkwam om in aanmerking te komen voor overplaatsing.

Het merendeel der transporten uit Westerbork is naar Auschwitz gegaan. Men vermoedt echter, dat er ook Hollandse transporten naar Tremblinka gegaan zijn, omdat er van enkele transporten totaal niets meer is vernomen.

Slechts die personen kregen nummers, die de eerste selectie overleefd hadden en naar een arbeidskamp gezonden waren.

BIRKENAU.

INLEIDING.

Dit rapport is van twee Slowaakse Joden, waarvan de een gedeporteerd is 13 April 1942 uit Sered in Slowakije, terwijl de ander 14 Juni 1942 van Nowaki, in Slowakije, gekomen is. De eerste kwam regelrecht naar Auschwitz, bleef er één dag en werd direct naar Birkenau gezonden. Hij kwam dikwijls naar Auschwitz om te werken, en beschreef, wat hij had gezien en beleefd. De ander bleef tot 25 Juni 1942 te Majdanek *). Het verslag hieronder over kamp Birkenau, waar zij elkaar ontmoetten, gedurende twee jaar samen leefden en waaruit zij tezamen ontsnapt, is door beiden in dezelfde tijd opgesteld.

HET KAMP.

Reeds de eerste dag van mijn aankomst te Auschwitz werd ik naar Birkenau gebracht. De naam Birkenau kwam van „Birkenwald-Brzezinski”. Het gebied, dat de naam Birkenau droeg, werd door de bevolking altijd „Rajska” genoemd. De grote ketens van wachtposten van de twee kampen werden slechts gescheiden door een spoorrail. Wij hebben nooit geweten, wat Neubrunn was, dat wij hebben moeten opgeven, ik weet niet waarom, als postadres. Het is misschien een stad, die zich op 30 à 40 km. van Birkenau bevindt. Toen we in Birkenau aankwamen, vonden we een enorme keuken voor 13.000 personen, twee huizen, gebouwd van steen, en een ander, dat in aanbouw was. Deze gebouwen waren omgeven door een eenvoudige versperring van prikkeldraad.

Deze huizen, die trouwens later veranderd werden, herbergden de gevangenen. Zij waren op dezelfde wijze gebouwd: ieder 30 m. lang en 8 à 10 m. breed en de muren waren nauwelijks 2 meter hoog. De zolder daarentegen had bijna een hoogte van 5 meter. Dat gaf de indruk van een paardestal, waarop men een reusachtige hooizolder had gezet. Zo was in het midden de hoogte 7 meter. De zaal was in de

*) Een vernietigingskamp van de groep Lublin.

lengte door een muur in tweeën verdeeld. In deze muur was in het midden een verbinding gemaakt tussen de twee delen. Aan de twee buitenzijden en aan de zijden van de wacht had men twee étages gebouwd, die in de lengte parallel liepen, op 80 of 90 cm. van de grond en op dezelfde afstand van elkaar verwijderd. Deze étages werden door verticale muren in kleine kamertjes onderverdeeld. Zo zijn drie étages gevormd. In ieder kamertje verbleven normaal drie mensen. Zij waren veel te eng, men kon er zich niet uitstrekken en ze waren nauwelijks hoog genoeg om er rechtop in te zitten. Er was geen sprake van, dat men overeind kon blijven. Zo konden er in een huis, „blok” genaamd, 400 à 500 mensen wonen. Er waren in opgesloten:

- 1) de „prominenten”: gewone gevangenen en vroegere politieke Poolse gevangenen, die het kamp bestuurden;
- 2) de resten van Franse Joden, ongeveer 700;
- 3) ons convooi van 643 mensen, naderhand aangevuld tot 1000;
- 4) de Russische overlevenden.

Kamp Birkenau besloeg nu een oppervlakte van 850 bij 1650 m. en werd, evenals Auschwitz, omringd door een kleine keten van wachten, waarbuiten zich de werkplaatsen bevonden. Deze zijn veel uitgebreider dan het kamp, maar moeten nog constructies hebben, om te worden verbonden met het kamp. Wij weten niet, waartoe deze grote voorbereidselen moeten dienen. In een cirkel van 2 km. bevindt zich de grote keten van wachtposten, net als in Auschwitz. De wacht is op dezelfde wijze ingericht.

Het kamp Birkenau heeft drie gedeelten. Het derde is nog in aanbouw; het eerste en het tweede gedeelte zijn omgeven door een kleine keten van wachtposten. Bij ons vertrek had Birkenau de volgende indeling: Het eerste gedeelte was het vrouwenkamp, FKL. (Frauenkonzentrationslager) en wel FKL.-A, dat de quarantaine en het hospitaal („Revier”) omvatte en FKL.-B, dat het eigenlijke werkkamp voor vrouwen was. Het tweede gedeelte bevatte het „Mannen-A-Lager” met „Krankenbau” en quarantaine, het z.g. „Familienlager” (B-2-B) of ook Tsjechische „Lager”, terwijl het „C-Lager” voor allerlei doeleinden werd gebruikt; later bevonden er zich

o.a. Hongaarse vrouwen in. Het „D-Lager” was het gewone werkkamp voor mannen, het „E-Lager” was het Zigeuner-kamp; het „F-Lager” werd Brzezinsky genoemd. Daarbuiten bevonden zich het crematorium en de gaskamer.

DE RUSSISCHE GEVANGENEN.

De gebouwen, die we bij onze komst zagen, waren gebouwd door 12.000 Russische gevangenen, in de loop van de winter van 1941. In de loop van deze zo strenge winter moesten ze onder zodanige condities werken, dat, behalve zij die in de keuken werkten, allen stierven. Zij hadden de nummers van 1 tot 12.000. De Russische gevangenen, die later kwamen, kregen altijd een nummer tussen 1 en 12.000 en namen de plaats in van de gestorven Russen, zodat de nummers, wat dat betreft, geen enkele inlichting gaven over hun aantal.

In het begin moesten de Russische gevangenen paarsgewijze van Birkenau naar Auschwitz worden gebracht. Zij, die nog bleven, waren in een verschrikkelijke toestand: verwaarloosd, verblijf houdend in in aanbouw zijnde gebouwen, zonder beschutting tegen de koude en de regen, stierven zij in massa's. Honderden, duizenden lijken lagen op de grond, nauwelijks toegedekt en verspreidden een verschrikkelijke lucht. Wij hebben ze moeten verzamelen en naar het crematorium brengen. Het aantal Russen verminderde zo snel, dat hun groep geen enkel quantitatief belang had.

Een week voor onze aankomst in Auschwitz kwamen de eerste convoien Joodse mannen van Parijs. Zij kregen de nummers, te beginnen vanaf 27.500. Daar wij de nummers kregen, die begonnen vanaf 28.600, was er dus geen convoi meer tussen het hunne en het onze. 700 Joden van dit convoi leefden nog, toen wij in Birkenau kwamen en bevonden zich in een vreselijke toestand. De anderen waren gedood in de loop van 8 dagen.

DE ADMINISTRATIE.

De inwendige administratie werd gevoerd door gevangenen. De bewoners van eenzelfde blok hadden niet dezelfde nationaliteit, maar wel hetzelfde werk. Ieder blok had 5 functio-

narissen: 1 oudste, 1 secretaris, 1 verpleger, 2 personen, die belast waren met het schoonhouden van de verblijven. De oudste droeg op de linkerarm een band met het nummer van het blok. Hij was verantwoordelijk voor alles wat leven en dood betrof van zijn ondergeschikten. Tot Februari 1944 waren 50 % van de oudsten Joden, maar op bevel van Berlijn werden de Joden beroofd van hun functies en mochten slechts drie Slowaakse Joden hun functie blijven uitoefenen.

De secretaris is de uitvoerder van de wil van den oudste, zorgt voor de statistieken en lijsten. Hij doet al het nodige schrijfwerk voor den oudste. Op zijn werk rust een grote verantwoordelijkheid. De staat van de gevangenen is precies na te gaan. Daar de gevangenen nummers zijn, en geen namen hebben, kunnen ernstige fouten gemakkelijk begaan worden. Als b.v. de secretaris iemand als overleden vermeld heeft, maar bij vergissing, wat herhaaldelijk voorkomt bij zo'n grote sterfte, herstelt men de fout door het verkeerd opgegeven nummer te doden, want men kan niets corrigeren in het schrijfwerk. Zo is het ambt van secretaris een belangrijke functie en laat het talrijke misbruiken toe.

De verplegers doen met het personeel het dagelijks werk. Er is natuurlijk geen sprake van werkelijke verzorging. Het gehele kamp is ondergeschikt aan den hoofdoudste van het kamp. Het is een gevangene. Tegenwoordig is Franz Denisch, No. 11.182, politiek gevangene uit Königshütte oudste. Hij is de baas van het kamp en kan de oudsten in het kamp aanstellen en ontslaan, evenals de secretarissen; hij kan werkplaatsen aanwijzen enz. Denisch is correct met betrekking tot de Joden, objectief en onomkoopbaar.

Naast den oudste van het kamp staat de secretaris. Hij heeft de belangrijkste positie in het kamp en staat in directe verbinding met den commandant, waarvan hij weer direct bevelen in ontvangst neemt, en brengt mededelingen over. Hij heeft grote invloed op de kampchefs. Hij geeft bevelen aan de secretarissen van de bloks, die hem op hun beurt weer mededelingen doen over hetgeen er zich voordoet. De secretaris van Birkenau is de Pool Casimir Kork, No. 31.029, oud-employé aan de bank van Warschau. Hij is een anti-semiet, maar heeft de Joden nooit iets gedaan.

Zes tot acht blokleiders controleren de blokken. Het zijn allen SS-ers. Ze houden iedere avond appèl en geven het

aantal op aan hun superieur, den chef van het kamp, tegenwoordig de Untersturmführer Schwarzhuber, een Tyroler. Hij is een sadist en verslaafd aan alcohol.

De chefs van de werkgroepen zijn capos. Bij de grote groepen zijn weer Obercapos. De capo is de baas bij het werk. Hij heeft absolute macht over zijn ondergeschikten. Het gebeurt dikwijls, dat hij een van zijn ondergeschikten doodt. Eerst waren er Joden onder de capos. Men verbood het vanuit Berlijn. Roth van Michalovce, installateur, kon zijn baantje behouden, ondanks het feit, dat hij Jood was. Duitse specialisten controleren alles.

WERKCONDITIES.

Na drie dagen stelde men mij met 200 Slowaakse Joden in Duitse wapenwerkplaatsen te Auschwitz te werk. Ons domicilie bleef Birkenau. We hebben gewerkt als timmerlieden en aan wegen. We kregen als volgt te eten: 's middags 1 liter soep van rapen, 's avonds 300 gram brood. Het werk was zeer zwaar en de meesten konden het niet bolwerken, temeer omdat ze veel te zwak waren door het onvoldoende voedsel.

De sterfte was schrikbarend. Wij verloren op de tweehonderd 30 à 35 man per dag. Velen werden zonder reden gedood door de capos. De terugkeer van ons werk was pijnlijk en gevaarlijk. Wij moesten alles opgeven: onze werktuigen, ons hout, de keukenvaten, en..... hen, die gestorven of gedood waren tijdens het werk, of langs de weg van 5 km. Wij moesten in rechte rijen lopen. Wie den capo mishaagde, werd geslagen en zelfs neergeschoten. Toen er 15 dagen voorbij waren, kwam het tweede convooi Slowaakse Joden. Van het onze waren er niet meer dan 150 over.

Iedere avond telde men ons. De lijken werden in wagens of vrachtauto's gelegd, die ze naar het bos „Birkenwald" droegen (Brzezinski), of men verbrandde ze in een sloot, die enige meters diep was en 15 meter lang.

Wij ontmoetten iedere dag onderweg een groep Slowaakse meisjes, ongeveer 300, die op het land in de omgeving werkten. Zij droegen oude Russische uniformen en klompen. Men had hun het hoofd kaal geschoren. Wij hebben hen niet kunnen spreken. Tot midden 1942 kwamen er 4 convooien Joden

uit Slowakije naar Birkenau, waar ze net als wij behandeld werden.

Van het eerste en het tweede convoi, waartoe ik behoorde, werden 120 mensen aangewezen om bij de administratie van Auschwitz te helpen; die vroeg om artsen, tandartsen, schoenlappers en beambten. Van deze 120 waren er 90 Slowaakse Joden en 30 Fransen. Ik wilde eerst niet naar Auschwitz gaan, want ik had een goede baan te Birkenau gekregen, waar ik het bevel had over een troep van 50 mensen. Ik liet me overhalen. Uit deze 120 mensen koos men op het eind van de week 18 dokters en verplegers en 3 andere personen. De eersten werden belast met de ziekenhuisverzorging van Auschwitz. Ladislaus Braun van Tirnowa, Gross van Vrbowe (zij zijn alle twee sindsdien gestorven), werden met mij naar Birkenau teruggezonden. Men belastte ons met administratief werk en de zorg voor de zieken, mij in het blok van de Fransen, mijn kameraden in dat van de Slowaken. De 99 anderen werden naar de zandsteengroeve gezonden. Ze gingen er weldra allemaal dood.

ZIEKENHUIS BLOK No. 7.

Kort daarna bouwde men een ziekenhuis. Het was het beruchte blok 7. Ik was er eerst hoofdverpleger, vervolgens administrateur. De chef van het ziekenhuis was de Pool Victor Morderki, No. 3550. Het ziekenhuis was slechts een verzameling van mensen, die dood gingen. Men stuurde er allen heen, die ongeschikt waren om te werken. Er was geen sprake van medische verzorging, zodat we 150 doden per dag hadden. Men bracht de doden naar het crematorium.

De „selecties” begonnen toen ook. Tweemaal per week, 's Maandags en Donderdags; de dokter van de groep wees de gevangenen aan, die vergast en vervolgens verbrand moesten worden. Ze werden op camions geladen en naar het Birkenwald gebracht. Ze werden vergast in een grote speciale barak. Iedere week stierven er 2000 mensen in blok 7, 1200 stierven er een natuurlijke dood, 800 een onnatuurlijke door het selecteren. Zij, die overbleven, werden genoteerd op speciale lijsten, die werden doorgegeven aan Oranienburg. De selecties werden opgeschreven in een boek, dat de letters bevatte „S.B.”

(„Sonderbehandlung" — speciale behandeling). Tot Januari 1943, d.w.z. tot op het ogenblik, waarop ik administrateur werd van blok 7, en precies de cijfers kon controleren, zijn er 50.000 een natuurlijke dood, of een dood door selectie gestorven.

VERSLAG OVER HET LOT VAN DE VERSCHILLENDE CONVOOIEN.

Zoals reeds vermeld is, ontvingen alle gevangenen nummers, die elkaar opvolgden; daardoor zijn we in staat met voldoende nauwkeurigheid een lijst samen te stellen van al de transporten, die in het kamp gekomen zijn, met de datum van aankomst en het lot van ieder van hen.

Het eerste convooi Joden, aangekomen in Auschwitz-Birkenau was, ik heb het al gezegd, dat van 1320 genaturaliseerde Franse Joden, met ongeveer de volgende nummers: 27.400—28.600.

Verder kwamen er:

28.600—29.600: *April 1942*; eerste transport van Slowaakse Joden (ons transport);

29.600—29.700: 100 mannen (Ariërs), die van verschillende concentratiekampen kwamen;

29.700—32.700: 3 transporten uitsluitend samengesteld uit Slowaakse Joden;

32.700—33.100: 400 misdadigers (gewone, Ariërs), die uit de gevangenissen van Warschau kwamen;

33.100—35.000: 1900 Joden uit Krakau;

35.000—36.000: 1000 Polen (Ariërs), politieke gevangenen;

36.000—37.300: *Mei 1942*; 1300 Slowaakse Joden, van Lublin-Majdanek;

37.300—37.900: 600 Polen (Ariërs), waaronder enige Joden, van Radom;

37.900—38.000: 100 Polen, van het concentratiekamp Dachau;

38.000—38.400: 400 genaturaliseerde Franse Joden.

Deze Joden waren met hun families en ouders gekomen. Het gehele transport had uit ongeveer 1600 mensen bestaan. 400 mannen en 200 jonge meisjes waren meegenomen naar het kamp, terwijl verder het verloop was, zoals het boven omschreven is; de 1000 mensen die over-

bleven, vrouwen, grijsaards, kinderen en enige mannen, werden direct van de trein en zonder formaliteiten naar Birkenwald gezonden, waar ze vergast en hun lijken verbrand werden. Vanaf dit ogenblik werden alle Joodse transporten op dezelfde manier behandeld: ongeveer 10 % van de gedeporteerde mannen en 5 % van de vrouwen werden verdeeld over de kampen Auschwitz of Birkenau, de anderen werden onmiddellijk vergast en verbrand te Birkenwald. (Men had reeds van te voren proeven genomen met de Poolse Joden). Gedurende maanden, zonder onderbreking, volgden de camions elkaar op, duizenden Joden uit de ghettos direct naar de graven van Birkenwald brengende.

Ongeveer¹⁾ 38.400—39.200: 800 genaturaliseerde Franse Joden.

De rest van het transport is vergast — zoals beschreven.

Ongeveer 39.200—40.000: 800 Polen, politieke gevangenen (Ariërs).

Ongeveer 40.000—40.150: 150 Slowaakse Joden. Familietransport. 50 jonge meisjes apart gehouden voor het vrouwenkamp. De rest vergast te Birkenwald.

Ongeveer 40.150—43.800: bijna 4000 genaturaliseerde Franse Joden, allen intellectuelen. 1000 vrouwen van dit transport werden naar het vrouwenkamp gezonden, de 3000 anderen vergast in Birkenwald.

Ongeveer 43.800—44.200: 30 Juni 1942; 400 Slowaakse Joden, herkomst Lublin.

Ongeveer 44.200—45.000: 800 Slowaakse Joden. Het transport had uit 1000 bestaan. Een zeker aantal vrouwen werd naar het vrouwenkamp gezonden, de rest vergast te Birkenwald. Onder hen bevond zich Esther Kahan, van Bratislava, met wie ik in de gelegenheid geweest ben te spreken, op 1 April 1944. Zij was oudste van haar blok in het vrouwenkamp.

Ongeveer 45.000—47.000: 2000 Fransen, communisten en andere politieke gevangenen (Ariërs), waaronder de broeder van Thorez en de jongste broeder van Leon Blum. Deze laatste is verschrikkelijk gemarteld, vervolgens vergast en verbrand.

¹⁾ Met ongeveer is bedoeld, dat deze nummers liepen van b.v. 38.384—39.156.

- Ongeveer 47.000—47.500: 500 Hollandse Joden, in meerderheid emigranten uit Duitsland. De rest van het transport, ongeveer 3500 mensen, vergast te Birkenwald.
- Ongeveer 47.500—47.800: Enige honderden „Schutzrussen” (Russen in preventieve hechtenis).
- Ongeveer 48.300—48.620: 320 Slowaakse Joden. 27 jonge meisjes werden naar het vrouwenkamp gezonden. De rest, ongeveer 650 mensen, vergast te Birkenwald. Van dit transport waren 80 mensen door de Hongaarse politie naar Sered overgebracht.
- Ongeveer 49.000—64.800: 15.000 Franse, Belgische en Hollandse Joden. Dit aantal vertegenwoordigt nauwelijks 10 % van het aantal gedeporteerden, die in convoien gekomen waren, verdeeld over een tijdvak van 1 Juli tot 15 September 1942.
- Enorme transporten van gehele families kwamen van alle landen en werden meteen naar Birkenwald gebracht. Het speciale gascommando en lijkverbranding werkte in twee groepen, dag en nacht. Honderdduizenden Joden werden in deze tijd vergast.
- Ongeveer 64.800—65.000: 200 Slowaakse Joden. Een honderdtal vrouwen werd naar het vrouwenkamp gezonden, de rest vergast te Birkenwald.
- Ongeveer 65.000—68.000: Franse, Belgische en Hollandse Joden. Van deze transporten werden er 1000 naar het kamp gezonden, en minstens 30.000 vergast.
- Ongeveer 68.000—70.500: 2500 Duitse Joden, die gekomen waren van Sachsenhausen.
- Ongeveer 71.000—80.000: Franse, Belgische en Hollandse Joden. Dit aantal vertegenwoordigt nauwelijks 10 % van de mensen, die met dit transport gekomen zijn. Naar voorzichtige schatting zijn 65.000—70.000 mensen van deze convoien vergast.

SPECIALE GAS- EN CREMATIEGROEP.

Op 17 December 1942 werden 200 jonge Slowaken, die als speciale groep bij vergassing en lijkverbranding werkten, in Birkenau geëxecuteerd. De motieven voor deze executie waren: poging tot opstand, ontvluchtigspogingen, plannen, die ontijdig door een Jood waren ontdekt en verraden. Dit „Son-

dercommando" werd onmiddellijk vervangen door 200 Poolse Joden, die juist met een transport van Makow waren gekomen. Door deze verandering in de groep verloren we het onmiddellijke contact met dit „blok"; onze ravitaillering ondervond hier sterk de gevolgen van. De gedeporteerden van de transporten, die naar Birkenwald gestuurd werden, hadden aanzienlijke sommen geld in deviezen bij zich, voornamelijk dollarpapier en goud, edelstenen en gouden voorwerpen. Hoewel alle voorwerpen van waarde natuurlijk moesten worden afgegeven, was het practisch onmogelijk, alles verbeurd te verklaren, zodat vaak goud in handen viel van bewakers, die belast waren met het onderzoek van kleren, die achtergelaten waren door de vergasten. Belangrijke geldmiddelen kwamen zo in het kamp, soms zelfs voedsel. Zeker, officieel kon men niets kopen in het kamp, zelfs niet met geld. Evenwel, er was toch een mogelijkheid om met de SS te handelen en met de burgerwerklieden, die belast waren met verschillende speciale werkzaamheden en die de gelegenheid hadden, van buiten levensmiddelen en sigaretten mee te nemen. Men moet goed verstaan, de prijzen waren, naar de particuliere condities gerekend, geheel en al abnormaal. Honderd sigaretten kostten 20 gouddollars. De ruilhandel bloeide ook. De fabelachtige prijzen speelden geen enkele rol voor ons: geld, we hadden het zoveel we wilden. Wij voorzagen ons ook van kleren, door bemiddeling van het „Sonkerkommando". Wij konden zo onze voddën veranderen in kleren die in goede staat verkeerden, die afkomstig waren van vergasten. Het vest, dat ik nog heden draag, behoorde aan een Hollandsen Jood. (Aan de binnenkant is inderdaad het fabrieksmerk van een tailleur uit Amsterdam genaaid.)

De mannen van het „speciale commando" leefden apart. Men had weinig contact met hen, al was het alleen al om de vreselijke stank, die ze verspreidden..... Zij waren altijd vuil, haveloos, totaal onbeschaafd en buitengewoon brutaal en gewetenloos. Het was geen zeldzaamheid — wat trouwens ook gebeurde bij de andere gevangenen, — dat een van hen een kameraad doodde. Het vermoorden van een gevangene door een anderen gevangene werd niet beschouwd als een delict; men bepaalde zich ertoe het feit op te tekenen: No. die en die dood. De manier waarop het gedaan werd, was geheel van ondergeschikt belang. Op zekere dag was ik zelf getuige van

een „demonstratie van een moord volgens de regelen der kunst op een Jood”, in opdracht van een SS-man gepleegd door een jongen Poolse Jood, met name Jossel. Hij vermoordde een man met de hand, zonder behulp van een of ander wapen.

ECHO'S VAN POOLSE GHETTO'S.

Met nummer 80.000 begon de systematische vernietiging van de Poolse ghetto's.

Ongeveer 80.000—85.000: 5000 Joden, komende uit diverse ghetto's in Polen, waaronder: Muliawa, Zichonow, Makow, Lomza, Grodno, Bialystock. Gedurende 31 dagen gingen de transporten door zonder onderbreking. Slechts 5000 van al die gedeporteerden gingen naar de kampen; alle anderen werden vergast. Het Sonderkommando van Birkenwald werkte 24 uur per dag, in twee ploegen. Het had het ontzettend druk en kon nauwelijks het werk onderbreken. Zonder overdrijving kan men aannemen, dat het aantal vergasten van deze transporten 80 tot 90.000 bedroeg. Deze convoeien hadden een hoeveelheid geld, deviezen en edelstenen meegebracht.

Ongeveer 85.000—92.000: 6000 Joden van Grodno, Bialystock en Krakau en 1000 Polen (Ariërs). Bijna het gehele transport werd vergast. Iedere dag werden ongeveer 4000 Joden naar de gaskamers gestuurd.

Midden Januari 1943 kwamen er 3 transporten van ieder 2000 mensen uit Theresienstadt. Zij droegen de inscriptie „C.R.” en „R”. De betekenis van deze tekens, die op alle bagage was aangebracht, is ons onbekend. Van deze 6000 mensen werden slechts plusminus 600 mannen en 300 vrouwen naar het kamp gebracht, de anderen zijn, zoals gewoonlijk, vergast.

Ongeveer 99.000—100.000: *Eind Januari 1943* kwamen er grote transporten van Hollandse en Franse Joden; een heel klein deel van hen werd naar het kamp gezonden.

Ongeveer 100.000—102.000: *Februari 1943*; 2000 Polen (Ariërs) in meerderheid intellectuelen.

Ongeveer 102.000—103.000: 700 Tsjechen (Ariërs). In het vervolg werden de overlevenden van dit transport naar Birkenwald gestuurd.

Ongeveer 103.000—108.000: 3000 Franse en Hollandse Joden en 2000 Polen (Ariërs).

Gedurende de maand *Februari 1943* kwamen er gemiddeld iedere dag twee transporten, bestaande uit Franse, Hollandse en Poolse Joden, die in hun geheel vergast werden, zonder dat men ook slechts een minimum ervan naar het kamp gezonden heeft. Men kan het aantal vergasten in deze maand schatten op ongeveer 90.000.

HET MODERNE CREMATORIUM.

Eind Februari 1943 wijdde men te Birkenau de nieuwe gaskamer en het moderne crematorium in, waarvan de bouw juist voltooid was. Men hield op met het vergassen en verbranden te Birkenwald en in het vervolg voerde men deze operaties uit in vier nieuwe crematoria, die voor dit doel gebouwd waren te Birkenau.

Het grote graf van Birkenwald werd dichtgegooid, het terrein gelijk gemaakt. De as was vooraf reeds gebruikt als mest bij de landbouw in Harmensee, zodat men heden ten dage nauwelijks een spoor van de vreselijke moorden kan ontdekken, die op deze plek werden bedreven.

Heden functionneren vier ovens te Birkenau: twee grote, Nos. 1 en 2, en twee van kleiner afmetingen, Nos. 3 en 4.

De crematoria van kaliber 1 en 2 bestaan uit drie delen:

- A) de kamer met de ovens,
- B) de grote hal,
- C) de gaskamer.

Midden in de ovenkamer stond een reusachtige schoorsteen. Daaromheen waren 9 ovens geplaatst, die ieder vier openingen hadden. Iedere opening liet per keer het verbranden van drie lijken toe, die in de tijd van anderhalf uur geheel verbrand werden, wat beantwoordt aan een dagelijkse capaciteit van 2000 lijken. Daarnaast bevond zich de grote hal, waar men zich gereedmaakte; de inrichting daarvan zou kunnen doen geloven, dat men in een wachtkamer van een badinrichting was. Zij kon 2000 personen bevatten. Daaronder moest zich waarschijnlijk een hal bevinden van dezelfde afmetingen. Vandaar leidden een deur en enkele treden naar de gaskamer, recht en zeer lang, een beetje lager gelegen. De muren

van deze kamer waren gemaskeerd met behang; zij wekten de indruk van een reusachtige badzaal. In het plafond waren 3 vensters, die open konden, en die men van buiten hermetisch kon sluiten. Rails liepen dwars door de hal, die leidde naar de ovenkamers.

Ziehier hoe de „operaties” verliepen:

De ongelukkigen werden in hal B gebracht; men zei hun, dat ze een bad moesten nemen en zich in het lokaal moesten ontkleden. Om hen te overtuigen, dat men hen werkelijk naar het bad bracht, gaven twee mannen, gekleed in het wit, hun ieder een handdoek en een stuk zeep. Vervolgens bracht men hen in gaskamer C. 2000 personen konden er binnen gaan, maar ieder had net genoeg plaats om zich staande te houden. Om te bereiken, dat deze massa in de zaal opgesloten werd, schoot men herhaaldelijk, om tenslotte de mensen, die er reeds in waren, te noodzaken, op te schikken. Toen iedereen binnen was, grendelde men de zware deur. Men wachtte enige minuten, waarschijnlijk, opdat de temperatuur in de kamer een zekere graad zou kunnen bereiken, vervolgens klommen SS-ers, met gasmaskers voor, op het dak, openden de vensters en wierpen de inhoud van enige bliken dozen naar binnen: een preparaat in de vorm van poeder. De dozen droegen als opschrift „Cyklon” (insectenpoeder); zij waren in Hamburg gemaakt. Waarschijnlijk ging het om een samenstelling van cyanide, dat bij een bepaalde temperatuur gas werd. In drie minuten waren al degenen, die in de zaal waren, dood. Tot nu toe heeft men nooit bij het openen van de kamers een enkel lichaam gevonden, dat nog enig teken van leven gaf, wat daarentegen veelvuldig voorkwam te Birkenwald, wijl men daar primitieve middelen gebruikte. Men opent dan de zaal, men lucht haar, en het „Sondercommando” begint de lijken op platte wagons naar de verbrandingsovens te brengen, waar ze verbrand worden.

De twee andere crematoria 3 en 4, verschillen in niets van dat, waarover ik schreef; alleen haar capaciteit is de helft kleiner. De totale capaciteit van de vier crematoria van Birkenau bereikt dus een totaal van 6000 vergassing en verbrandingen per dag.

In de regel doodde men slechts de Joden door vergassing. De Ariërs ondergingen dit lot op een heel speciale manier, „Sonderbehandlung” (speciale behandeling), die voor hen be-

stond in fusilleren; dit had, voor de crematoria in gebruik genomen werden, te Birkenwald plaats, waar de lichamen vervolgens verbrand werden in het graf. Daarna hadden de executies plaats in de grote hal van het crematorium, dat speciale installaties had voor dit doel.

Crematorium No. I werd in gebruik genomen in het begin van Maart 1943. 8000 Joden uit Krakau werden de eerste slachtoffers. Eminente gasten, de hoogste officieren en burgerlijke overheden, kwamen expres uit Berlijn, om aanwezig te zijn bij de inwijding.

Zij toonden zich verrukt over de werking van deze moordfabriek en volgden met belangstelling de „operaties” in de gaskamer door de kleine raampjes, die ingericht waren voor dit doel. Zij putten zich uit in welsprekende woorden, met betrekking tot deze nieuwe constructie.

HET LOT VAN DE GRIEKSE JODEN.

Ongeveer 109.000—119.000: In het begin van Maart 1943 kwamen er 45.000 Joden van Saloniki. 10.000, plus een aantal vrouwen werden naar het kamp gezonden, de rest, meer dan 30.000, naar het crematorium. De 10.000 stierven bijna allen, kort na hun aankomst, hetzij aan een ziekte, waarschijnlijk malaria, die een ware ravage onder hen aanrichtte, hetzij aan vlektyphus, hetzij nog door andere ongesteldheden van algemene aard, die in het kamp voorkwamen, maar waar zij niet tegen konden. Toen echter de malaria onder de Grieksche Joden en de vlektyphus onder de gevangenen de gemiddelde sterfte belangrijk deed toenemen, werden de „selecties” voor een ogenblik onderbroken. Ondanks dat meldden zich veel mannen aan voor de selectie, daarbij onze waarschuwingen in de wind slaande. Allen werden vermoord door middel van intraveneuze injecties met phenol. Deze werden gegeven door een sanitairen korporaal, wien de gevangenen Tsjechische artsen verplicht waren te assisteren. Zij deden al het mogelijke om de slachtoffers te hulp te komen.

De overlevenden van deze 10.000 Griekse Joden, ongeveer 1000 mannen, werden met 500 andere Joden naar Warschau gezonden, om er fortificaties te maken. Enkele weken later

kwamen enige honderden van hen terug in een wanhopige toestand, en werden onmiddellijk vergast. De anderen waren waarschijnlijk in Warschau bezweken. Na het oponthoud wegens de executies door middel van het „phenol“, werden 400 Griekse Joden, die malaria gekregen hadden, naar Lublin gebracht, om er „hun behandeling voort te zetten“. Zij zouden werkelijk op hun bestemming gekomen zijn, maar we weten in het geheel niets van hun lot vanaf dit ogenblik. Eén ding is zeker: niet één van deze 10.000 Griekse Joden bevindt zich heden meer in het kamp.

ENIGE VERZACHTINGEN.

Tegelijkertijd met de opschorting van de „selecties“, schortte men de moord op de gevangenen op. Bekende misdadigers werden gestraft voor talrijke moorden, door hen bedreven, en moesten door een schriftelijke verklaring bekennen, dat ze een zeker aantal gevangenen hadden vermoord.

In het begin van 1943 kreeg de politieke afdeling van Auschwitz 500.000 ontslagformulieren. Wij veronderstelden met vreugde, dat op zijn minst enige bevrijdingen zouden worden toegestaan. Maar de formulieren werden ingevuld met de data van de executies der vergasten, en vervolgens in de archieven geplaatst.

Ongeveer 119.000—120.000: 1000 Polen (Ariërs) die uit de strafgevangenis Pawiak (Warschau) kwamen.

Ongeveer 120.000—123.000: 3000 Griekse Joden.

Ongeveer 123.000—124.000: 1000 Polen (Ariërs) uit Radom en Tarnow.

Ongeveer 124.000—126.000: 2000 personen van gemengde transporten (Ariërs).

Gedurende deze tijd kwamen ononderbroken convoien met Poolse Joden aan, alsook enige uit Franse en Belgische Joden bestaande; al deze gedeporteerden werden zonder uitzondering vergast, niet een enkele werd naar het kamp gestuurd. Onder deze convoien bevond zich ook een transport Poolse Joden, die van Majdanek kwamen.

Eind Juli 1943 hield plotseling de stroom van transporten op en was er een kleine pauze. De crematoria werden grondig schoongemaakt, de installaties gerepareerd met het oog op de komende hervatting van het „werk“.

HET MOORDEN BEGINT OPNIEUW.

Drie Augustus kwam de moordmachine weer op gang. Het eerste convoi Joden van Benzburg en Sosnowitz kwam aan, en andere volgden gedurende de maand Augustus.

Ongeveer 132.000—136.000: 4000 mannen slechts, alsook een klein aantal vrouwen, werden naar het kamp gezonden; al de anderen, meer dan 35.000, werden vergast. Het grootste deel van deze 4000 mensen stierf reeds gedurende de „quarantainetijd”, tengevolge van slechte behandeling, honger, opgelopen ziekten of eenvoudig door moord. De verantwoordelijkheid hiervoor kwam hoofdzakelijk neer op den Duitsen misdadiger Tin, van het concentratiekamp Sachsenhausen en op den politieken gevangene, No. 8516, Mieczslaw Katerzinski, een Pool.

De selecties begonnen weer op een verschrikkelijke schaal, voornamelijk in het vrouwenkamp. De dokter van het kamp, Hauptsturmführer van de SS, zoon of neef van den politiepresident van Berlijn (wij zijn zijn naam vergeten), onderscheidde zich door zijn buitengewone brutaliteit. Het „selectiesysteem” werd van toen af altyd gebruikt, en op het ogenblik van onze vlucht was het steeds nog in werking.

Ongeveer 137.000—138.000: Eind Augustus 1943. 1000 Polen uit de strafgevangenis Pawiak (Warschau) en 80 Griekse Joden.

Ongeveer 138.000—141.000: 3000 mannen van verschillende Arische convooien.

Ongeveer 142.000—147.000: Begin December 1943. 5000 Joden, die uit werkkampen kwamen, Polen, en Russische krijgsgevangenen.

DE PRIVILEGES VAN THERESIENSTADT.¹⁾

Ongeveer 148.000—152.000: In de week, die op de 7e September volgde, kwamen er Joodse convooien uit Theresienstadt. Een absoluut onbegrijpelijk feit is, dat de gedepor-

¹⁾ Theresienstadt is een vestingstadje in Tsjechoslowakije (Bohemen), aan de Eger, oorspronkelijk bestemd tot huisvesting der oudere en verdienstelijke Joden, die z.g. niet voor de „Arbeitseinsatz im Osten” in aanmerking kwamen. Later werd het het Durchgangslager voor de Tsjechische

teerden uit deze stad zich in een positie bevonden, tot nu toe ongekend bevoorrecht voor dit kamp. De families werden niet gescheiden. Niemand van hen werd naar de gaskamer gezonden, zoals men dat natuurlijk gewoonlijk deed. Ze werden zelfs niet geschoren, en, zoals ze gekomen waren, werden ze geïnstalleerd in een speciale sector van dit kamp, mannen, vrouwen en kinderen samen, gescheiden van de andere gevangenen. Zij konden hun bagage behouden. De mannen behoeften niet te werken. Men stond zelfs het oprichten toe van een school voor de kinderen onder leiding van Fredi Hirsch (Maccabi, Praag). Een volkomen vrijheid om te corresponderen was hun toegestaan. De enige schaduw voor hen was: zij stonden bloot aan de slechtste behandeling van de kant van den oudste van het kamp („Lagerälteste”), een misdadiger, een Duitser, genaamd Arnold Böhm, gevangene No. 8, een van de grootste bandieten van het kamp.

en Oostenrijkse Joden: er passeerden 350.000—400.000 mensen. De toestanden waren er echter zo, dat van de z.g. vaste bevolking van ongeveer 60.000 zielen, bestaande uit ouden van dagen, oudgedienden, prominente Duitse en Oostenrijkse Joden (Geheimräte etc.) in de loop van 2—2½ jaar 30.000 overleden aan de gevolgen van chronische ondervoeding en epidemieën. Voor zeer kleine vergripen werden eens 12 Joden opgehangen. Desondanks maakten de Duitsers veel reclame met dit bevoorrechte kamp; zij lieten zelfs een film opnemen, terwijl ter gelegenheid van het bezoek van een Rode Kruiscommissie het kamp „verfraaid” werd. Er bestond slechts een kleine industrie. In September 1944 waren er ongeveer 30.000 inwoners (de oorspronkelijke bevolking, die geëvacueerd was, bedroeg 5000), zodat er niet veel gewerkt behoefde te worden. De jonge mensen konden zich staande houden, door de premies in voedsel, die zij voor hun arbeid kregen, terwijl de oude mensen ten gronde gingen aan het chronische tekort. Toen in September 1944 20.000 personen op transport gingen, waaronder naast oudere mensen en zieken, die de Duitsers ondanks de bevoorrechting niet spaarden, vele jonge mensen, werd een 10-urige arbeidsdag ingevoerd, terwijl de rustdag werd afgeschaft. Op 4 Febr. 1945 bevonden zich ruim 4000 Tsjechen, 3500 Duitsers, 1600 Oostenrijkers, 1714 Hollanders, 560 Slowaken en 414 Denen in Theresienstadt. Het kamp stond onder leiding van de z.g. Judenälteste en zijn Sachgebietsleiter (leiders der afdelingen), terwijl de Aeltestenrat meer een formele functie had. De kampbewoners hadden weinig met de SS te maken. Het schijnt vast te staan, dat de Duitsers bij de nadering der Russen ook dit kamp volledig wilden vernietigen (er bevond zich in Th. genoeg gas, het werd gebruikt voor de ontluizing van de gebouwen). Men beweert, dat de commandant Rahm contact heeft gezocht met het Rode Kruis om, ter verkrijging van vrijgeleide voor zich en zijn gezin, het kamp intact aan den vertegenwoordiger van het R.K. over te dragen.

Onze verbazing nam nog toe, toen het ons enige tijd later mogelijk werd gemaakt, kennis te nemen van de lijst van deze convoien, als volgt aangeduid: „SB”-transporten van Joodse Tsjechen, met een quarantaine van 6 maanden. Wij wisten heel goed, wat SB betekende („SB”, Sonderbehandlung, speciale behandeling). Maar het was ons onmogelijk een verklaring te vinden voor de gunstige behandeling van deze gedeporteerden, noch voor de uitzonderlijk lange duur van de 6 maanden quarantaine, die ten hoogste drie weken duurde, volgens onze persoonlijke ondervindingen. Wij waren stomverbaasd. Maar hoe meer de tijd naderde, dat de quarantaine van 6 maanden geëindigd zou zijn, hoe meer onze overtuiging sterker werd, dat het lot van deze Joden gelijk zou zijn aan dat van de voorafgaanden en dat ook zij voorbestemd waren, hun leven te eindigen in de gaskamer. Wij zochten een gelegenheid om in contact te komen met de leiders van deze groep. Wij zetten hun duidelijk de toestand uiteen en het lot, dat hun wachtte. Enigen van hen en in het bijzonder Fredi Hirsch, die het vertrouwen scheen te genieten van zijn kameraden in het kamp, verklaarden ons, dat voor het geval onze vrees voor hen bewaarheid mocht worden, zij een tegenstand zouden organiseren. De mannen van het „Speciale Commando” verklaarden, dat zij zich bij de Tsjechische Joden zouden voegen, als die tegenstand zouden bieden. Sommigen hoopten zelfs, te kunnen bereiken, dat een algemene opstand in het kamp zou losbreken. De 6e Maart vernamen wij, dat het crematorium in gereedheid gebracht werd, om de Tsjechische Joden te vermoorden. Haastig liep ik naar Fredi Hirsch, om hem in te lichten en hem te smeken, onmiddellijk te handelen, omdat ze nu niets meer te verliezen hadden. Hij antwoordde mij, dat hij zijn plicht kende. 's Avonds ontglipte ik opnieuw naar het kamp, waar ik vernam, dat Fredi Hirsch op sterven lag. Hij had zich vergiftigd met luminal. De volgende dag, 7 Maart 1944, werd hij tezamen met 3791 van zijn kameraden, die op 7 September 1943 te Birkenau aangekomen waren, zonder bij bewustzijn te zijn gekomen, in een camion naar de crematoria getransporteerd, waar zij werden vergast. De jonge meisjes gingen zingend de dood in. Tot onze grote teleurstelling boden ze in het geheel geen tegenstand. De mannen van het „speciale commando” die besloten waren hen krachtig te steunen, wachtten tevergeefs.

Ongeveer 500 mensen, bejaarden, waren reeds gedurende de quarantaineperiode gestorven. Elf paar tweelingen, allen Tsjechische Joden, werden slechts in het leven gelaten. Deze kinderen zijn te Auschwitz gebruikt voor verschillende experimenten op medisch gebied. Toen wij Birkenau verlieten, waren ze nog in leven.

Een week voor ze vergast werden, op 1 Maart 1944, werden al deze gevangenen verplicht aan hun familie in het buitenland te schrijven, om te informeren naar hun gezondheid. Men dwong ze deze brieven te dateren op 23 en 25 Maart 1944 en aan hun familie te vragen hun pakjes te sturen.

Ongeveer 153.000—154.000: 1000 Polen (Ariërs), uit de strafgevangenis Pawiak.

Ongeveer 155.000—159.000: October en November 1943. 4000 mensen, die uit verschillende strafgevangnissen kwamen en enige kleine transporten van Joden uit Benzburg en omgeving, die zich verborgen hadden en die men had ontdekt; bovendien een groep Russen, die in „Schutzhafte" hadden gezeten, (Schutzrussen) uit het gebied Minsk-Witebsk.

Tenslotte Russische krijgsgevangenen, die, zoals reeds vermeld is, nummers ontvingen tussen de één en de twaalfduizend.

Ongeveer 160.000—165.000: December 1943. 5000 mensen, voornamelijk transporten van Hollandse, Franse en Belgische en zelfs voor de eerste maal van Italiaanse Joden uit Triëst en Rome. Al deze transporten, op zijn minst 30.000 mensen, werden onmiddellijk vergast, behalve deze 5000, die in het kamp kwamen. De sterfte onder deze 5000 gedeporteerden was enorm. Bovendien richtte het „selectiesysteem", dat steeds doorging, ravages aan. Deze beestachtigheid bereikte haar hoogtepunt tegen 10 en 24 Januari 1944. Toen „selecteerde" men zelfs jonge, krachtige mensen, die bovendien een goede gezondheid hadden, zonder kennis te nemen van hun beroep, of hun toewijding om te werken, tot de artsen toe.

Alle gevangenen moesten zich presenteren. Men controleerde streng, of allen aanwezig waren. Vervolgens werd de „selectie" gedaan door een dokter van het kamp (zoon of neef van den Berlijnsen Politiechef) en door den chef

van het kamp Birkenau, SS-Untersturmführer Schwarzhuber. Alle Joden, die in het ziekenhuis verbleven (tussentijds overgebracht naar een gescheiden afdeling, waar de levensvoorwaarden relatief aannemelijk waren gebleven in de laatste tijd), werden zonder uitzondering vergast. Bovendien werden gedurende deze zelfde operatie 2500 mannen en 6000 vrouwen, gevangenen, die naar het vrouwenkamp gezonden waren, in de dodenkamers gezonden.

NIEUW CONVOOI VAN GEPRIVILEGEERDEN UIT THERESIENSTADT.

Ongeveer 165.000—168.000: De 20e Dec. 1943 kwamen opnieuw 3000 Joden uit Theresienstadt aan. De lijst van dit transport droeg dezelfde vermelding als die van 7 September: „SB“, transport van Tsjechische Joden met een quarantaine van 6 maanden.*) Mannen, vrouwen en kinderen werden bij aankomst geïnstalleerd in dezelfde sector, waar zich hun landgenoten bevonden, die in September gekomen waren. Evenals zij, genoten ze dezelfde voorrechten. 24 uur voordat de eerste groep vergast werd, bracht men hen naar een nabijzijnde sector, die bij toeval vrij was; op die manier werden ze gescheiden van de anderen. Daar niemand er aan twijfelde, dat hij dood zou gaan bij het vergassen, maakten zij zich gereed om tegenstand te bieden. Hun quarantainetijd was 20 Juni 1944 afgelopen.

Ongeveer 169.000—170.000: 1000 mensen, in verschillende kleine groepen: Joden, Polen en „Schutzrussen“ (zie boven).

Ongeveer 170.000—171.000: 1000 Polen en „Schutzrussen“, alsmede een bepaald aantal Joegoslaven.

Ongeveer 171.000—174.000: Eind Februari, begin Maart. 3000 Joden uit Holland, België en voor de eerste maal niet-genaturaliseerde Fransen, Franse burgers van origine, komende uit Vichy-Frankrijk (zuidelijk gebied). Bijna het gehele transport werd bij aankomst onmiddellijk vergast.

*) Zie blz. 121.

Tegen het midden van Maart kwam er een kleine groep Joden, afkomstig uit Benzburg en Sosnowitz, die erin geslaagd waren, zich eerst te verstoppen, maar die ontdekt waren. Zij vertelden ons, dat talrijke Poolse Joden zich hadden gered in Slowakije, en van daar naar Hongarije, met behulp van de Slowaakse Joden.

Na het vergassen van het Theresienstadt-transport, hield de aanvoer op tot 15 Maart 1944; het effectief van de gevangenen in het kamp verminderde. Om deze reden werden alle mensen van transporten, die daarna kwamen — hoofdzakelijk uit Holland —, naar het kamp gezonden. Wij hebben het kamp de eerste April 1944 verlaten, en men wachtte toen op de komst van verscheidene grote transporten van Griekse Joden.

VERSLAG VAN EEN NEDERLANDSE GEDEPORTEERDE.

Het volgende verslag is van een Nederlandse jonge vrouw, nummer 75.217, die als onderduikster gepakt, via Westerbork werd „doorgestuurd”, op 8 Februari 1944. Na een verblijf van 10 maanden in Birkenau werd zij naar een werkkamp gestuurd op de grens van Bohemen en Moravië, om daar bevrijd te worden.

Auschwitz, 10 Februari 1944.

De trein stopt. In de wagon is het heel stil, en buiten is het nog donker. En de trein zet zich niet meer in beweging..... het doel bereikt? Vijftig mensen samengepakt in een goederenwagon, twaalf kinderen daaronder..... het is heel stil. Het onbekende is nu zo nabij, dat de spanning alle angst heeft weggenomen. Wij wachten. De eerste kennismaking met dat, wat ons vóór alles kapot gemaakt heeft in de loop van de tijd, wat ons allen tenslotte overal in de concentratiekampen murw maakte, het eerste en laatste tegengif tegen paniek: wachten.

Als het licht geworden is, stemmen. Grendels van de deur... licht en lucht.

Een barse stem: „Aussteigen, Rotterdam!” We glimlachen

om zo'n naïeviteit en stappen uit. Er is geen perron, slechts een spoorbaan, de berm en dan een niet onderhouden, verharde weg.

„Bagage liggen laten, wordt nagezonden!” Wij glimlachen weer. We weten al, dat het alles verloren is. Toch stoppen we nog vlug wat in onze zakken. Je kunt niet weten, misschien fouilleren ze niet!

Het is een wirwar van mensen. Hier en daar SS en overal gevangenen in de beruchte kampstreepjes. De SS gedraagt zich vrij behoorlijk, de gevangenen spreken niet tegen de nieuw-aangekomenen, behalve af en toe fluisterend tegen een zieke: „Kunt U lopen? Ja? Hoe oud bent U? Zegt U, dat U 35 bent, en doorlopen; niet zeggen, dat U ziek bent.” De zieke verweert zich: „Ja, maar er zijn toch auto's voor de zieken. Dan behoeft ik tenminste dat stuk niet te lopen.” Het streepjespak — de afgestompte gezichten laten geen indruk achter — fluistert: „In Godsnaam, wees verstandig. Doe, wat ik zeg! Meer kan ik U niet vertellen.”

De zieke hoort alleen de dringende wanhoop in de stem en bedenkt zich niet langer. Hij loopt. Dat is zijn redding. Zo ging het, toen wij aankwamen, zo ging het jaren tevoren en ook nog een jaar daarna.

Onmiddellijk splitsing van mannen en vrouwen, een vluchtig keurende blik van SS, waaronder later doktoren bleken te zijn, en dan werden de vrouwen (waarvan ik, omdat ik in het vrouwenkamp was, alleen vertellen kan) al of niet naar de wachtende „camions” (de vrachtauto's) gedirigeerd. „Es ist mehr als eine halbe Stunde zu Fuss. Gehen Sie lieber ins Auto.” Maar al te graag liet men zich raden. Die Duitsers waren nog zo kwaad niet! Een halve dag later wisten wij, dat de „camions” een snelle, onherroepelijke dood betekenden. Die reden n.l. de grote weg af, tussen de kampen door, regelrecht naar een van de vier crematoria, waarin gaskamers waren ondergebracht.

Zo was deze eerste scheiding de eerste „selectie”, het meest gevreesde wapen, dat door de Duitsers in Auschwitz werd gehanteerd.

Ons transport — het was het beruchte ziekentransport uit Westerbork, waarbij veel roodvonk en diphteriegevallen meegingen — werd volgens de gewone regels verdeeld: ongeveer 110 à 120 mannen en ongeveer 75 vrouwen werden bestemd

om in het leven te blijven. De rest was voor de dag om was reeds ter dood gebracht.

Terwijl we stonden te wachten op het geleide, dat ons naar het kamp zou brengen, ging de zon op en ongeveer tegelijkertijd zagen we daar, waar in de verte het kamp lag, lange rijen mensen naar buiten komen. Details waren niet te onderscheiden, wel zagen we duidelijk aan het einde van iedere rij twee SS-ers met grote honden aan de lijn. Die honden, klaar om toe te bijten bij het eerste sein, waren het eerste schrikbeeld, dat Auschwitz mij schonk.

We liepen naar het kamp. Het was niet meer dan een kwar-tier. Zodra we het hek binnen waren, werden we omringd door een zwerm van meisjes, die allen vroegen in Duits en Jiddisch: Geef mij je handschoenen, en mij je tas. Geef hier die shawl, enz., enz.

We keken een beetje angstig en hielden ons boeltje nog steviger vast. We kwamen daarop in een lage barak, waar we ons in alphabetische volgorde van onze naam moesten opstellen. Een aantal vrouwen, die Duits spraken en later Rijks-Duitse gevangenen bleken te zijn, namen ons alle sieraden af. Hier en daar stond een „Aufseherin” (vrouwelijke SS), die toezicht hield, maar zich niet bijzonder voor de zaak interesseerde.

Vervolgens passeerden we op de rij een tafeltje, waar meisjes — ook gevangenen — ons een nummer in de arm tatoueerden. Het meisje, dat mij behandelde, waarschuwde mij zachtjes: „Heb je medicijnen, en goeie wollen dingen, of kostbaarheden? Geef het mij dan. Straks moet je je helemaal uitkleden en mag je niets meer behouden.” Ze zag er betrouwbaar uit en ik geloofde haar. Ik gaf haar alles, waarom ze vroeg.

Geleid door een mannelijk uitziende vrouw met een rauwe stem en een verweerd kampgezicht, waarvan je niet kon zeggen of de persoon, aan wie het behoorde, 20 of 40 jaar oud was, uniformgezichten, togen we toen naar de „Sauna”, de desinfectie en douche-installatie, in een daarvoor gebouwde stenen barak. Onze leidster bleek later de Lager-älteste te zijn. Of het toeval was weet ik niet, maar vaak troffen wij onder de Lager-ältesten en Lagercapo's, de hoogste functie, die een gevangene kan bekleden, homoseksuelen aan. Het waren meer mannen dan vrouwen en hun harde hand boezemde velen van ons ontzag in.

In de Sauna kregen we order ons uit te kleden. We stonden in een korte gang. Het vroom hard. De deuren stonden open en hier en daar ontbraken ramen. Daarna gingen we een kleine kamer binnen, waar gevangen en klaar stonden met tondeuzen en ons geheel kaal schoren. Alleen doktoren werden gespaard. Na met een ondefinieerbare desinfectievloeistof ingewreven te zijn — het ging bijzonder vluchtig —, werd de kudde in een zaaltje gedreven, waar amphitheatersgewijs banken stonden. Daar mochten we gaan zitten en..... wachten. Door dit zaaltje werd een hete luchtstroom gedreven, zodat we wat begonnen bij te komen. Het werd langzamerhand onhoudbaar warm. We vergingen van dorst, doch kregen niet te drinken. Sommigen vielen flauw — een emmer water bracht hen bij. Ramen gingen open. Een ijskoude wind woei naar binnen. Wij wachtten. Dan eindelijk gingen de deuren van de douchekamer open. Het gedrang werd ontzettend, daar iedereen aan de slagen van de „Saunahelpsters” (medegevangen) trachtte te ontkomen. De douche was gelukkig warm. Zeep ontbrak. Handdoeken bestonden niet, althans niet voor ons. We werden druipnat een volgende zaal ingejaagd. Stenen vloeren, overal ramen open tegen elkaar, rillend van kou wachtten we. Een paar kerels in uniform komen binnen, flirten wat met het personeel (goed gevoede en goed geklede meisjes), lopen dan neuriënd tussen de versufte kudde lichamen door. Verdwijnen weer. De uitreiking van kleren begint. Mannenondergoed, gedesinfecteerd, maar te vies om aan te trekken. Vooruit maar, opschieten. Een wollen trui, jurk, kousen, een paar bandjes om vast te maken, een mantel, shawltje voor om het hoofd. Het zijn lompen, maar je kunt er mee voort.

We beginnen iets los te komen en vragen aan de Saunameisjes, die er het minst onvriendelijk uitzien: „Wat nu? Zie je de mannen wel eens?” — „Nee, alleen als je toevallig een commando passeert of als ze hier in het kamp werk hebben.” „En de kinderen? En de vrouwen, die niet bij deze groep zijn?”

„Hab keine Angst. Die leben schon nicht mehr. Aber dir wird man nichts machen, solange du gesund bist.” Wij begrepen het niet — het duurde dagen en weken voor het in ons begon door te dringen, dat die hoge schoorstenen met rode vlammen, die 's nachts het gehele kamp verlichtten, alleen be-

tekenden, dat men bezig was de lijken van hen, die ons het liefste waren, te verbranden.

Dat was het begin en dat was het ergste. Deze eerste aanval op mensen, die nog op een min of meer normale samenleving waren ingesteld, was bijna niet te dragen. Later werden alle sensaties verdoft in een voortdurende geestelijke afstomping en verdroegen we alles. Veel ontging zelfs onze aandacht.

Het leven was als in alle andere kampen, zwaar, hard, meedogenloos werk. In de winter stierven honderden aan bevroren voeten, handen en oren en de gevolgen daarvan. In de zomer aan zonnebrand, die ondragelijke blaren veroorzaakte, welke steeds, bij ieders gebrek aan weerstand en gebrek aan vitaminen, in de afschuwelijkste, vaak ongeneeslijke wonden overgingen. Hoe langer het kamp bestond, des te beter de medische verzorging. De door de transporten meegebrachte medicijnen werden inderdaad later voor de patiënten gebruikt.

In Februari 1944 was er voor geen wondje zelf te krijgen, in Augustus 1944 werd ik van geelzucht genezen door middel van insuline-injecties, die in heel Europa niet te vinden waren.

Echte mishandeling kwam in het vrouwenkamp weinig voor. Er werd veel en hard geslagen, maar dat rekenden we niet onder mishandeling. De mannelijke SS vergreep zich nooit aan de vrouwelijke gevangenen, zeker niet aan de Joodse. Zowel zij, als de „Aufseherinnen“, kwamen meestal uit zeer eenvoudige kringen en al hun maatschappelijke minderwaardigheidsgevoelens werden omgezet in dit besef, dat zij eindelijk de macht hadden, zich ten aanzien van mensenmassa's te kunnen laten gelden.

Het voedsel was naar gelang de omstandigheden. De soep was vaak oneetbaar door de slechte bereiding, maar de ingrediënten waren altijd goed (de laatste vijf maanden was er echter niets meer). Wat de porties betrof — evenals met kleding en andere behoeften, was de protectie- en relatiewerking in Auschwitz van zo groot belang, dat de ene kon liggen te sterven van honger en kou, terwijl naast haar een ander, goed gekleed en goed gevoed, leefde. Deze laatsten waren meestal Polen en Tsjechen, die in het kamp de meeste zeggenschap hadden. De West-Europeanen waren er altijd verreweg het beroerdst aan toe. Over de gaskamers behoef ik niet uit te weiden. De grote massa, die vergast is bij aankomst, heeft

daarvan, tot de laatste vijf minuten zeker niets geweten. Bij de selecties, die, veelal in het „Revier” (hospitaal), en ook daarbuiten gehouden werden, was dat natuurlijk niet het geval. Dan wisten de mensen vaak twee of drie dagen tevoren reeds, dat zij voor vergassing waren opgeschreven.

De spanning was echter gedurende het kampeven zo intens, en de versuffing en verdoving van alle fysieke en psychische prikkels zo groot, (in het eten werd bovendien veel broom verwerkt), dat er naar verhouding weinig paniek ontstond en weinig ontvluchtingspogingen werden gedaan.

Mij persoonlijk heeft de angst voor de lichamelijke uitputting, waaraan niet te ontkomen was, omdat je, als je geen koorts had, moest doorlopen, steeds veel meer beheerst, dan die voor vergassing. Het laatste was al zo iets als noodlot geworden. Daarmee hield ik me niet meer bezig. Als het uur voor mij gekomen was, zou ik het wel merken. Maar tegen uitputting kon ik nog vechten. Dat was ikzelf. Aan zo min mogelijk energieverbruik kon ik nog mee helpen en deze bewuste strijd om niet aan uitputting ten onder te gaan, plus zo nauwkeurig mogelijke lichamelijke verzorging, met bovendien het toeval of de Voorzienigheid, al naar men het noemen wil, die mij buiten de selecties liet vallen, is vermoedelijk mijn redding geweest.

